VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR
SZOCIALISTA
MUNKASPÁRT
ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

10

XVI. ÉVFOLYAM 1961 OKTÓBER

TARTALOMJEGYZÉK

VÉRTES IMRE: A szovjet nép élcsapatának alaptörvénye — — — 1
WILHELM MEISSNER: A német kérdés és az európai béke — — — 12
HEGEDÜS ANDRÁS: Anyagi érdekeltségi rendszerünk és a műszaki fejlesztés — — — — — — — — — — — — — — — 32
CSIZMADIA ERNŐ: Korszerű termelés-szervezés a szocialista mezőgazdaságban — — — — — — — — — — — — — — 51
LUKÁCS JÓZSEF: A tudományos haladás és a mai teológia — — 66

NEMZETKÖZI SZEMLE

A munkásosztály szerepe az észak-afrikai országok nemzeti felszabadító mozgalmában (POLITISZ JANISZ) — — — — — — 86

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A szocialista pedagógia hazai fejlődésének fontos dokumentuma (BAKONYI PÁL) — — — — — — — — — — — — — 97
A magyar ipar, statisztikai adatgyűjtemény (OLLÉ LAJOS) — — — 105
Dr. Bernát T. — Dr. Enyedi Gy.: A magyar mezőgazdaság termelési körzetei (CSENDES BÉLA) — — — — — — — — — — 109

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. szeptember 20.
Megjelent 34 000 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

615589/2 — Zrínyi Nyomda, Bp.

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 10. SZ. BUDAPEST 1961. OKTÓBER HÓ

A szovjet nép élcsapatának alaptörvénye

Írta VÉRTES IMRE

A Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága a XXII. pártkongresszus előkészítése során a programtervezet után nyilvánosságra hozta és vitára bocsátotta a párt szervezeti szabályzatának új tervezetét is.

A kommunista pártok tevékenységét általában két alapvető dokumentum: a program és a szervezeti szabályzat határozza meg. A kettő között szerves kapcsolat, kölcsönös összefüggés van. A program mindenekelőtt a párt fő célját és feladatait tartalmazza, a szervezeti szabályzat pedig azokat a szervezeti elveket és szabályokat foglalja magában, amelyek a pártmunka eszközeivel biztosítják a programban kitűzött célok végrehajtását.

A szervezeti szabályzat fontos helyet foglal el minden kommunista párt életében. Meghatározza a párt felépítését, főbb szervezeti formáit, vezetési elveit, belső életének rendjét, gyakorlati tevékenységének módszereit. Biztosítja a szervezettséget, a fegyelmet, az egységet, a kommunista pártok forradalmi tevékenységének e nélkülözhetetlen követelményeit.

A szervezeti szabályzat a pártépítés alapvető lenini elveit mindig pontosan alkalmazza a konkrét történelmi helyzetre, a párt közvetlen feladataira; ezért viszonylag gyakran változik. Az SZKP X. kongresszusa Lenin közvetlen útmutatása alapján megállapította: „A forradalmi marxizmus pártja merőben helytelennek tartja egy abszolut helyes, a forradalmi folyamat minden szakaszának megfelelő pártszervezeti forma, úgyszintén ilyen munkamódszerek keresését. Ellenkezőleg, a szervezeti formát és a munkamódszereket teljes mértékben az adott konkrét történelmi helyzet sajátosságai és az ebből közvetlenül adódó feladatok határozzák meg."[1]

Az SZKP csaknem hat évtizedes tevékenysége során több íz-

[1] Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak, KB plénumainak határozatai. Szikra, 1954. I. rész, 601. oldal.

ben változtatták meg, illetve módosították a szervezeti szabályzatot, valahányszor ezt a párt fejlődésének körülményei szükségessé tették.

A XXII. kongresszus elé kerülő új szervezeti szabályzat kidolgozását mindenekelőtt két körülmény tette szükségessé. *Először:* 1952 óta, amikor a XIX. kongresszus megalkotta az SZKP jelenleg érvényben levő szervezeti szabályzatát, az SZKP munkája, belső élete lényeges változásokon ment keresztül, s olyan történelmi tapasztalatokkal gazdagodott, amelyeket tudományosan általánosítva rögzíteni kell a párt életének alaptörvényében. Gondoljunk csak a XX. és a XXI. pártkongresszus történelmi jelentőségű határozataira, valamint a személyi kultusz felszámolása, a kollektív vezetés érvényrejuttatása, a pártdemokrácia fejlesztése érdekében tett fontos intézkedéseire. *Másodszor:* Az elmúlt évek során a Szovjetunió a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének szakaszába lépett; a szovjet emberek számára közvetlen feladattá vált a kommunista társadalom felépítése. A fejlődésnek ebben a szakaszában tovább növekszik a kommunista párt vezető szerepe a társadalmi élet minden területén. Az SZKP új programtervezete megállapítja: a megnövekedett és bonyolultabbá vált feladatok magasabb színvonalú politikai és szervezeti irányítást követelnek; a néptömegek fokozódó aktivitása folytán újabb milliók kapcsolódnak be a termelés és az államügyek vezetésébe; szélesedik a szocialista demokrácia, növekszik a társadalmi szervezetek szerepe, bővül a szövetségi köztársaságok és a helyi szervezetek jogköre; növekszik a tudományos kommunizmus elméletének jelentősége, a kommunista nevelés fontossága, az emberek tudatában még meglevő káros maradványok leküzdésének szükségessége. „*A kommunizmus általánosan kibontakozó építésével együtt új, magasabb szakasz következik be a párt fejlődésében, politikai, ideológiai és szervezeti munkájában.*"[2]

Azért van tehát szükség új szervezeti szabályzatra, hogy a párt szervezetileg is képes legyen megnövekedett feladatainak végrehajtására. A párt szakadatlan erősítése a legfőbb eszköz az új társadalom felépítéséért folytatott harcban.

Az SZKP — az egész szovjet nép élcsapata

A tervezet megállapítja: „*A Szovjetunió Kommunista Pártja a szovjet nép kipróbált harci élcsapata*, amely önkéntes alapon egyesíti a Szovjetunió munkásosztályának, kolhozparasztságának és értelmiségének legöntudatosabb, élenjáró részét."[3]

[2] SZKP programja (tervezet), Kossuth, 1961. 116. oldal.
[3] Az SZKP Szervezeti Szabályzata (tervezet), Partelet, 1961. 9. sz. 31. oldal.

Ismeretes, hogy a kommunista pártok szerte a világon országuk munkásosztályának az élcsapatai. Objektív helyzeténél fogva ugyanis a munkásosztály a történelem legforradalmibb és legszervezettebb osztálya, amely egyedül képes arra, hogy eszmeileg is következetesen szakítson a burzsoázia ideológiájával és politikájával.

Továbbá: azért is a munkásosztálynak az élcsapata a dolgozó nép felszabadításáért küzdő kommunista párt, mert a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet állama nem lehet más, mint a proletariátus diktatúrája, a kommunista pártok tehát a munkásosztály hatalmának, a proletárdiktatúrának a megteremtését tűzik ki céljukul. Mindaddig, amíg a társadalmi osztályok között lényeges gazdasági, politikai, ideológiai különbségek vannak — illetőleg, amíg nem győz teljesen és véglegesen a szocializmus, addig a kommunista pártnak szükségképpen a munkásosztály élcsapatának kell lennie. A kommunista pártok munkáspártok: mert a munkásosztálynak van egyedül valóban tudományos és forradalmi világnézete, mert a munkásosztály érdekeiért harcolva egyben a dolgozó tömegek, az egész haladó emberiség érdekeit képviselik, s mert proletár jellegük a legfőbb biztosíték arra, hogy soraikban ne üsse fel a fejét semmiféle kispolgári ingadozás.

Az SZKP szervezeti szabályzatában javasolt változtatás, amely megállapítja, hogy a párt „a szovjet nép kipróbált harci élcsapata", a Szovjetunió által megtett út történelmi eredményeit tükrözi vissza, a szovjet társadalomban bekövetkezett mélyreható változásokat fejezi ki. A Szovjetunióban megszűntek a kizsákmányoló osztályok, a Szovjetunió munkásosztálya, kolhozparasztsága, értelmisége között nincs többé semmiféle lényeges gazdasági-politikai, vagy ideológiai különbség, a szovjet társadalomban létrejött a nép erkölcsi-politikai egysége. A társadalom valamennyi osztálya következetesen harcol és dolgozik a kommunista társadalom felépítéséért. A szovjet társadalomban megszűnt a kapitalista restauráció minden forrása és veszélye, a szocializmus teljes és végleges győzelmet aratott. A proletariátus forradalmi világnézete testet öltött a felépült szocialista társadalomban.

Az új helyzetből egyenesen következik, hogy a Szovjetunióban megszüntettek mindenféle szociális, származásbeli megkülönböztetést a párttagok és tagjelöltek felvételénél. A tervezet kimondja, hogy az SZKP tagja lehet minden szovjet állampolgár.

Az, hogy az SZKP az egész szovjet nép élcsapatává vált, összefügg a szovjet állam jellegének megváltozásával is. Az SZKP új programtervezete megállapítja: „A szocialista állam új szakaszba lépett... Az az állam, amely a proletárdiktatúra állama-

ként jött létre, népi állammá, az egész nép érdekeit és akaratát kifejező szervvé alakult át."[4] A párt és az állam jellegének átalakulása nagyrészt ugyanazokból az okokból következik: az osztályellentétek megszűnéséből, a társadalmi osztályok és rétegek egymáshoz való közeledéséből, a társadalom erkölcsi-politikai egységének kialakulásából stb. A proletárdiktatúra átalakulása népi állammá hozzájárult ahhoz, hogy a párt is a szovjet nép élcsapatává fejlődjék. A szovjet társadalom fejlődésének előző szakaszában a párt a munkásosztály élcsapata volt és a munkásosztály államát vezette, — a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének szakaszában a párt össznépi jellegűvé vált, mint a szovjet nép élcsapata, a népi államot, az egész nép érdekeit és akaratát kifejező szervezetet vezeti.

A párt jellegének és szerepének megváltozása egyúttal előre is mutat, megjelöli a szovjet társadalom fejlődésének fő irányát. A kommunista társadalom felépítésével megszűnnek az osztályok és létrejön az egységes nép közössége.

Ezeknek az új momentumoknak tanulmányozása során óvakodnunk kell a végletektől, a helytelen következtetések levonásától. Először is világosan kell látnunk, hogy az SZKP bizonyos értelemben mindig az egész szovjet nép pártja volt. A munkásosztály és a dolgozó nép érdekei az alapvető kérdésekben mindig is azonosak voltak. A kommunista párt, mint a proletariátus élcsapata politikájával, célkitűzéseivel, gyakorlati tevékenységével mindig az egész népet szolgálta. Emellett a párttagság soraiban is mindig ott voltak a dolgozó parasztság és az értelmiség legöntudatosabb elemei.

A szovjet társadalom fejlődésének korábbi szakaszában azonban még nem lehetett kimondani, hogy a párt a szovjet nép élcsapata. Abban a periódusban, amikor a munkásosztály és a nép más rétegei között világnézeti, politikai és egyéb fontos kérdésekben még nagy különbségek voltak, szigorúan ügyelni kellett arra, hogy a párt összetételét tekintve is megtartsa proletár jellegét. Csak így lehetett megőrizni és növelni a párt forradalmiságát, szervezettségét, harcképességét.

Mindez nem jelenti azt, hogy a szovjet társadalmon belül megszűnne a munkásosztály vezető szerepe. Az osztályok közötti ellentétek, és lényeges különbségek eltűntek a szovjet társadalomban, az osztályok megszűnőben vannak, de a testvéri osztályok sok tekintetben még különböznek egymástól. A szovjet társadalom legkövetkezetesebb, legszervezettebb és legforradalmibb osztálya ma is a munkásosztály. Ezért a kommunizmus általánosan kibon-

[4] SZKP programja (tervezet). Kossuth, 1961. 85. oldal.

takozó építésének szakaszában is érvényesül a munkásosztály vezető szerepe és ez a hivatása a kommunista társadalom teljes felépítéséig, a társadalmi osztályok teljes megszűnéséig meg is marad.

A párttag megtisztelő címe

A kommunista pártok mindig nagy jelentőséget tulajdonítottak a párttagság fogalmának, annak, hogy mind magasabbra emeljék a párttag megtisztelő címének értékét. Lenin 1903-ban, az SZKP első szervezeti szabályzatának vitájában azt mondotta: *„Feladatunk — hogy megóvjuk pártunk szilárdságát, tisztaságát. Igyekeznünk kell mind magasabbra, magasabbra és magasabbra emelni a párttag címét és annak jelentőségét."*[5]

Az új szervezeti szabályzat a párttagokkal szembeni követelmények emelésével növeli a párttagság becsületét, tekintélyét. Tovább szélesíti a párttagok jogait is. Ezt több tényező tette szükségessé, mindenekelőtt az SZKP taglétszámának az elmúlt időszakban végbement viszonylag gyors növekedése.

Az SZKP 1939-ben, a XVIII. kongresszus idején 2 477 666 tagot és tagjelöltet ölelt fel. 1952-ben, a XIX. kongresszus idején 6 882 145 tagot és tagjelöltet, napjainkban, a XXII. kongresszus előestéjén mintegy 10 millió tagot és tagjelöltet számlál. Nyilvánvaló, hogy a párt taglétszámának ilyen ütemű növekedése mellett a párt valamennyi szervének, kezdve a Központi Bizottságtól az alapszervezetekig, különös gondot kell fordítania a párttagság sokoldalú nevelésére. A különböző pártszervek ilyen irányú feladatainak megnövekedése a szervezeti szabályzatban is visszatükröződik.

A párttagsággal szemben támasztott nagyobb követelmények összefüggnek továbbá a párt szerepének megnövekedésével. Ismeretes, hogy a pártot nemcsak és nem is elsősorban tagjainak létszáma, hanem a párttagság minősége teszi erőssé. A programtervezet azt hangsúlyozza, hogy a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének szakaszában feltétlenül fokozni kell a *párttagság* felelősségérzetét, öntevékenységét, a párt politikájának kidolgozásában és végrehajtásában való aktivitását.

A szervezeti szabályzat tervezete lényeges kérdésekben megnöveli a párttagok kötelességeit. Előírja, hogy a párttagnak *kommunista kötelessége, hogy eredményesen oldja meg termelési feladatait.* Harcolnia kell a kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtéséért, emelnie kell a munka termelékenységét, ta-

[5] Lenin Művei, 6. kötet. Szikra, 1953. 523. oldal

mogatnia és terjesztenie kell az élenjáró termelési tapasztalatokat, az élen kell harcolnia mindenért, ami új és haladó.

A tervezet aláhúzza, hogy a párttagnak nemcsak az a feladata, hogy megmagyarázza a párt politikáját azoknak, akik azt nem értik, hanem *tevékenyen részt is kell vennie az ország politikai életében,* a gazdasági és kulturális építésben, az államügyek intézésében, példát kell mutatnia a társadalmi kötelességek teljesítésében, segítenie kell a kommunista társadalmi viszonyok fejlődését és megszilárdulását.

A tervezet a kommunisták megtisztelő kötelességévé teszi, hogy *tevékenyen vegyenek részt a kommunista társadalom emberének kialakításában és nevelésében.* Megkívánja a párttagtól, hogy harcoljon a burzsoá ideológia minden megnyilvánulása, a magántulajdonosi lelkület csökevényei és a múlt többi maradványa ellen, hogy egyéni érdekeit rendelje alá a társadalom érdekeinek. A tervezet hangsúlyozza, hogy tovább kell emelni a párttagság erkölcsi színvonalát. „A pártszervezetnek arra kell törekednie — állapítja meg —, hogy minden kommunista életének minden területén betartsa és egyben beoltsa a dolgozókba az SZKP programjában foglalt... erkölcsi elveket."[6]

A szervezeti szabályzat felhívja továbbá minden párttag figyelmét arra, hogy „legyen tapintatos és figyelmes az emberekkel szemben, idejében reagáljon a dolgozók szükségleteire és igényeire".[7]

Az új tervezet több vonatkozásban *szélesíti a párttagság jogait is.* Az ilyen irányú módosítások közül egyesek voltaképpen az utóbbi időkben kialakult gyakorlatot foglalják írásba, egyesek pedig az eddiginél pontosabban szabják meg a párttagok jogait, s ez lehetővé teszi, hogy a párttagok jobban éljenek is velük.

Tovább bővül minden párttag számára annak a lehetősége, hogy a pártban folyó mindennemű vitában részt vegyen. Szabadon hozzászólhat nemcsak a párt politikájának, hanem gyakorlati tevékenységének kérdéseihez is; nemcsak taggyűlésen és a pártsajtóban, hanem magasabb pártfórumokon is; pártértekezleteken, kongresszusokon, pártbizottsági üléseken. Minden párttag javaslatokat terjeszthet elő, kifejtheti és védelmezheti véleményét egészen addig, amíg a szervezet a vitatott kérdésben határozatot nem hozott.

A korábbi szervezeti szabályzat szerint a párttagnak joga, hogy taggyűlésen bármelyik pártfunkcionáriust megbírálja. A tervezet szerint a párttag bírálatot gyakorolhat nemcsak taggyű-

[6] SZKP Szervezeti Szabályzata (tervezet), Pártélet, 1961. 9. sz. 46. oldal.
[7] Ugyanott, 32. oldal.

lésen, hanem bármelyik pártfórumon, s megbírálhat bármely kommunistát, függetlenül annak tisztségétől.

A párttagság jogainál érdemes még megemlíteni, egy viszonylag rövid, de nem jelentéktelen kiegészítést. Az előző szervezeti szabályzat is tartalmazta azt a jogot, hogy a párttag beadvánnyal fordulhat bármely pártszervhez, egészen a Központi Bizottságig. A tervezet ezt kiegészíti azzal, hogy a párttag az *illetékes pártszervtől érdembeli választ is követelhet beadványára.*

Az eddig elmondottak azt bizonyítják, hogy a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének szakaszában lényegesen megnövekszik a párttagok felelőssége és a párt- és társadalmi élet minden területén kiszélesedik munkájuk.

Bár ez a folyamat a Szovjetunióban más feltételek között, a társadalmi fejlődés előrehaladottabb szakaszában megy végbe, mint amiben mi élünk, mégis tanulságos a mi számunkra is. Általános érvényű törvény, hogy a párt vezető szerepe a kommunista társadalom építésének mindkét szakaszában, tehát a szocializmus építésének idején is állandóan növekedik. Ezért a párttagsággal szemben támasztott követelmények fokozása (kötelességek és jogok tekintetében egyaránt) nálunk is fontos része a párt vezető szerepe állandó növelésének.

A pártdemokrácia kiszélesítése

A szervezeti szabályzat tervezetén vörös fonalként húzódik végig a párton belüli demokrácia minden oldalú kifejlesztésére való törekvés. A pártdemokrácián — tanítja Lenin —, *„a kommunista pártpolitika végrehajtásának azt a szervezeti formáját értjük, amely a párt minden tagja, még a legelmaradottabb párttagok számára is biztosítja a pártéletben a párt előtt felmerülő valamennyi kérdés megvitatásában és eldöntésében való aktív részvételt, úgyszintén a pártépítésben való aktív részvételüket is. A munkásdemokrácia formája kizár mindenféle kinevezési rendszert, s abban nyilvánul meg, hogy a párt valamennyi intézményét széleskörűen alulról felfelé választják, hogy ezek az intézmények kötelesek beszámolni, hogy ellenőrzés alatt állnak stb.”*[8]

A pártdemokrácia fejlesztése, a párttagság széleskörű aktivizálása, véleményének fokozott figyelembe vétele elősegíti a párt helyes politikájának kialakítását és biztosítja a pártvezetés lenini módszereinek maradéktalan betartását. A nemzetközi kommunista mozgalom sok tapasztalata, közte pártunk története is azt bizo-

[8] Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak, KB plénumainak határozatai, Szikra, 1954. I. rész. 605. oldal.

nyítja, hogy a pártdemokrácia csorbítása elősegíti a személyi kultusz kifejlődését, a szocialista törvényesség megsértését és antileninista vezetési módszerek elterjesztését. Csakis az egész párttagság rendszeres ellenőrzése és szabad demokratikus véleménynyilvánítása biztosíthatja a pártépítés lenini normáinak betartását és óvhat meg a múltban elkövetett hibák megismételésétől.

Másrészt a pártdemokrácia a fő feltétele annak, hogy kibontakozzon a széles néptömegek alkotó tevékenysége és megszilárduljon a szocialista demokrácia. Csak a pártdemokrácia fejlesztésének, a párttagság aktivizálásának útján lehet a széles tömegeket a kommunizmus építésére és a társadalmi feladatok végrehajtására mozgósítani.

Az új szervezeti szabályzat a pártélet sok területén szélesíti ki a párton belüli demokráciát. Kimondja, hogy *a pártszervek választásánál be kell tartani összetételük rendszeres felújításának és a vezetés folytonosságának elvét.*

A pártvezetőségek rendszeres felújítására vonatkozó útmutatás az SZKP története során több ízben napirendre került. A VIII. pártkongresszus például határozatot hozott arról, hogy azokat a funkcionáriusokat, akik hosszú ideig végeztek állami vagy pártmunkát, vissza kell irányítani a régi munkahelyükre, s a munkások szokásos életfeltételei közé kell őket helyezni. Az SZKP X. kongresszusának határozata kimondja: „A szűklátókörű hivatali szellem elleni harc céljából az elvtársakat tervszerűen át kell helyezni egyik munkaterületről a másikra, úgy azonban, hogy általában minden ilyen elvtárs bizonyos időt egy és ugyanazon a helyen töltsön, s ilymódon munkájában eredményt mutathasson fel és ezért felelhessen a pártnak."[9]

A XXII. kongresszus elé kerülő program és a szervezeti szabályzat tervezete is kimondja, hogy az egyes pártszerveket minden választásnál legalább negyed-, illetve harmadrészben fel kell újítani, s a vezetőket — kivételes esetektől eltekintve —, egymásután legfeljebb háromszor, az alapszervezetek titkárait egymásután legfeljebb kétszer lehet megválasztani.

Rendkívül jelentős ezeknek a lenini elveknek a beiktatása a tervezetbe. A pártszervek rendszeres felújítása lehetővé teszi, hogy a párttagság mind nagyobb része közvetlenül is részt vegyen a vezető szervek munkájában, ez elősegíti az egész párttagság sokoldalú fejlődését. Biztosítja, hogy a gyakorlati kérdéseket jól ismerő elvtársak egyre nagyobb számban lehessenek tagjai a különböző vezető szerveknek. Megakadályozza, hogy egyesek túl hosszú ideig dolgozzanak egyhelyben, személyes monopóliumuknak te-

[9] Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak, KB plénumainak határozatai. Szikra, 1954. I. rész, 607. oldal.

kintsék a pártfunkciót. Segítséget nyújt ahhoz, hogy a pártszervekben olyan vezetőket válasszanak, amilyenekről Lenin beszélt: „józaneszű és gyakorlati érzékű embereket, olyanokat, akikben a szocializmus iránti hűség egyesül azzal a képességgel, hogy hűhó nélkül (s a zűrzavar és hűhó ellenére) meg tudják szervezni nagyszámú ember kemény és összehangolt együttes munkáját".[10]

A szervezeti szabályzat tervezete ugyanakkor biztosítja a vezetés folyamatosságát is. Ez legalább annyira fontos dolog, mint a vezetőségek felújítása, mert az egyes pártszervek vezetőinek nagyarányú fluktuációja ugyanolyan súlyos hibákhoz vezethet, mint a felújítás teljes elhanyagolása.

A szervezeti szabályzat hangsúlyozza: a különböző pártszervek tagjainak megválasztásuk után továbbra is ki kell érdemelniök a bizalmat. Aki nem méltó a bizalomra, azt megbízatásának lejárta előtt le kell váltani. Ez az útmutatás több vonatkozásban fontos. Figyelmezteti a megválasztott vezetőket arra, hogy munkájuk során nem szabad eljátszaniuk a tagság bizalmát, nem szabad elbizakodniuk és rendszeresen képviselniök kell az ügy, a tagság érdekeit, hogy munkájukban és magánéletükben egyaránt példát kell mutatniok. Másrészt felhívás ez a párttagsághoz arra, hogy rendszeresen kísérje figyelemmel és folyamatosan ellenőrizze megválasztott vezetőinek munkáját.

A tervezet 27. pontja kimondja: *„A pártpolitika kérdéseinek szabad és érdemleges megvitatása az egyes szervezetekben, vagy az egész pártban, minden párttag elidegeníthetetlen joga és a pártdemokrácia fontos elve."*[11] A tervezet útmutatást is tartalmaz arra vonatkozóan, mikor szükséges egyes pártszervezetekben, illetve országos méretekben pártvitákat szervezni.

Ez a pártépítés fontos lenini gyakorlatának törvénybeiktatása. Az SZKP *Központi Bizottsága* már a XX. pártkongresszus után visszanyúlt ehhez a lenini hagyományhoz. Gondoljunk csak a XXI. kongresszust megelőző vitára a hétéves népgazdasági tervről, vagy az új pártprogram és szervezeti szabályzat tervezetének széleskörű megvitatására.

A pártviták szervezése eszköz arra, hogy a párttagság és az egész dolgozó nép aktivizálódjék, bekapcsolódjék a párt politikájának kialakításába. A széles néptömegek nevelésének eszköze tehát, s egyben fontos módszer arra is, hogy a vezetők kiegészítsék tapasztalataikat a százezrek és milliók tapasztalataival, s így a párt még tudományosabb szintre emelje munkáját.

A pártviták azonban nem válhatnak öncélúvá, sem pedig frakciós, egységbontó kísérlet eszközévé. Ellenkezőleg: jól előkészített

[10] Lenin Művei, 27. kötet, Szikra, 1952. 258. oldal.
[11] Az SZKP Szervezeti Szabályzata (tervezet), Pártélet, 1961. 9. sz. 39. oldal.

pártvita erősíti a pártegységet, a kommunista fegyelmet. Lenin azt mondotta erről: „Elvileg már többször leszögeztük, mi a nézetünk a fegyelem jelentőségét és a munkáspárt fegyelmének fogalmát illetően. *Akcióegység, a megvitatás és a bírálat szabadsága* — ez a mi meghatározásunk. Csak az ilyen fegyelem méltó az élenjáró osztály demokratikus pártjához."[12]

A tervezet külön fejezetben foglalkozik a kollektív vezetés elvének gyakorlati megvalósításával. Az új szervezeti szabályzat mindenekelőtt minden szinten növeli a választott pártszervek szerepét. A felsőbb pártszervek kötelességévé teszi, hogy rendszeresen tájékoztassák az alsóbb pártszervezeteket. Előírja, hogy a legfontosabb határozatok megvitatására és a végrehajtásukat szolgáló gyakorlati intézkedések kidolgozására, valamint a helyi életből adódó kérdések megvizsgálására, *rendszeresen* össze kell hívni a területi, városi, körzeti, stb. pártszervezetek aktívaértekezleteit.

A tervezet külön felhívja a figyelmet a személyi kultusz elleni harcra. Ezzel kapcsolatban szükséges alahúzni, hogy a személyi kultusz mindenekelőtt a vezetés helytelen módszere, amely a pártélet lenini normáinak és a szocialista törvényességnek a megsértésében jut kifejezésre. A személyi kultusz elleni harc korántsem jelenti a vezetők tekintélyének tagadását. Lenin határozottan fellepett az olyan kispolgári anarchista nézetek ellen, amelyek lebecsülik a vezetők szerepét a kommunista mozgalomban, s hangsúlyozta, hogy kipróbált és jól képzett „az évek hosszú során át iskolázott, egymással kitűnően összedolgozó vezérek nélkül a jelenlegi társadalomban egyetlen osztály sem folytathat állhatatos harcot."[13] A vezetés kollektivitása és a vezetés tekintélye nem egymást kizáró ellentétek, ellenkezőleg, feltételezik egymást. A kollektív vezetés elvének betartása növeli a vezetés színvonalát, a személyi kultusz elterjedése azonban végső soron a vezetők tekintélyének lejáratásához is elvezet.

A tervezet megállapítja, hogy a kollektív vezetés nem szünteti meg a pártmunkásoknak a rájuk bízott munkáért való személyi felelősségét. „A testületi vezetésnek — írja Lenin —, minden esetben és kivétel nélkül minden körülmények között együtt kell járnia azzal, hogy pontosan megállapítjuk *minden egyes* személy egyéni felelősségét, valamely *pontosan* meghatározott munkáért. A testületi vezetésre való hivatkozással leplezett felelőtlenség a legveszedelmesebb baj..."[14] Másutt azt írja: „A megvitatás közös, a felelősség — egyszemélyi."[15] A kérdések eldöntésében, a határozatok elfogadásában tehát a kollektivitás messze-

[12] Lenin Művei, 11. kötet. Szikra, 1954. 321. oldal.
[13] Lenin Művei, 5. kötet. Szikra, 1952. 481. oldal.
[14] Lenin Művei, 29. kötet. Szikra, 1953. 447. oldal.
[15] Lenin Művei, 33. kötet. Szikra, 1953. 53. oldal.

menő elve és gyakorlata érvényesül. Ugyanakkor pártmegbízatásának végrehajtásáért mindenki személy szerint felelős az egész kollektívának.

A szervezeti szabályzat tervezetének jelentőségéről

Az új szervezeti szabályzat a kommunista társadalom felépítésének fontos szervezeti fegyvere. Mozgósítja mindazokat az erőket, biztosítja mindazokat az eszközöket, amelyek elsősorban szükségesek e történelmi jelentőségű feladat végrehajtásához.

A szervezeti szabályzat segíti a nemzetközi kommunista mozgalom egységének további megszilárdulását. Kimondja, hogy az SZKP a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom elválaszthatatlan, szerves része, amely „tevékenyen előmozdítja az egész nemzetközi kommunista mozgalom egységének erősítését, a világ kommunistáinak nagy hadseregéhez fűződő testvéri kapcsolatok szorosabbra fűzését".[16] Mozgósítja az egész párttagságot a szocialista nemzetköziség eszméinek terjesztésére, a nacionalizmus és sovinizmus maradványai elleni harcra. A párttagság kötelességévé teszi azoknak a testvéri kapcsolatoknak az erősítését, amelyek a szovjet népet a szocialista tábor országainak népeihez, a világ proletárjaihoz és dolgozóihoz fűzi.

Az új szervezeti dokumentum súlyos csapást mér a párttal kapcsolatos különböző antimarxista álláspontokra. Szétzúzza a revizionistáknak azt a koncepcióját, amely szerint az új társadalom felépítéséhez nincs szükség erős, jól szervezett kommunista párt vezetésére. Több fontos vonatkozásban biztosítja a párt szerepének növekedését a kommunizmus építésének szakaszában. Ugyanakkor segít a pártéletben még fellelhető dogmatikus, merev gyakorlat leküzdésében. Példaképe annak, hogyan kell az élet új jelenségeit a pártmunkában is felismerni és általánosítani és hogyan kell a lenini pártépítési elveket következetesen alkalmazni a pártélet minden területén.

A tervezet az SZKP újabb pártépítési tapasztalatainak tudományos általánosítását és gyakorlati alkalmazását is magában foglalja. Az SZKP-nak, a világ legtapasztaltabb, legharcedzettebb kommunista pártjának gyakorlata eddig is bő forrás volt a többi kommunista párt számára. Minden kommunista pártnak, így a mi pártunknak is megtisztelő kötelessége, hogy tanulmányozza a szervezeti szabályzat tervezetének azokat az útmutatásait, amelyeket sajátos körülményei között alkalmazhat.

[16] Az SZKP Szervezeti Szabályzata (tervezet), Pártélet, 1961. 9. sz. 32. oldal.

A német kérdés és az európai béke

Írta WILHELM MEISSNER

Európa békeszerető népei aggodalommal és jogos felháborodással látják, hogy német földön, Nyugat-Németországban, ismét olyan fejlődés megy végbe, amely veszélyezteti a békét és a népek biztonságát.

A nyugatnémet kormány nukleáris felfegyverkezési és revanspolitikája annál is inkább izgalomban tartja a népeket, mert ezt a politikát azok az erők folytatják, amelyek Európát és az egész világot már kétszer taszították gyilkos háborúba: a Nyugat-Németországban újjáéledt német imperializmus és militarizmus erői. A Hitler-ellenes koalícióban részt vett népek nem azért hoztak mérhetetlen áldozatokat, hogy ma, tizenhat esztendővel a második világháború befejezése után ezek az agresszív erők harmadszor is fenyegessék életüket. Bár nem kétséges, hogy amennyiben egy harmadik világháborút robbantanának ki, a német imperializmus és militarizmus megsemmisítő vereséget szenvedne, mégis egy új népgyilkolást eleve el kell hárítani. Európa népei jogosan tartanak igényt békére és biztonságra.

A Német Demokratikus Köztársaság lakossága és kormánya, amely az imperializmus és a militarizmus kiirtásával egyszersmind a háború gyökereit is kiirtotta, elismeri a népeknek ezt a jogos igényét és legfőbb feladatát a béke fenntartásának elősegítésében látja. Ez a törekvés a szocialista társadalmi rendszer jellegéből fakad: ebben a rendszerben nincsenek olyan osztályok és rétegek, amelyek anyagilag érdekeltek a háborúban; e társadalmi rendszer célja az, hogy az egész német népnek jobb életet és biztos jövőt teremtsen.

Az első német munkás-parasztállam, a Német Demokratikus Köztársaság megalapítása a német nép haladó erőinek azt a szilárd elhatározását fejezi ki, hogy határozottan és véglegesen a békés építés és a többi népekkel való békés együttműködés útjára lépnek.

Az NDK megalapításával levonták és megvalósítják azt a történelmi tanulságot, hogy a német nép csak akkor építhet magának békés és biztos jövőt, ha az imperializmust és a militarizmust gyökerestől kiirtja, végleg kiküszöböli.

A német nép haladó erői, amelyeknek élén mindig a munkásosztály állott, már a múlt évszázadban e cél elérésére törekedtek. A német népnek az imperializmus és militarizmus elleni harca olyan nevekhez kapcsolódik, mint Karl Marx és Friedrich Engels, August Bebel és Wilhelm Liebknecht, Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg, Ernst Thälmann, Wilhelm Pieck és Walter Ulbricht.

Mennyi szenvedést kerülhetett volna el nemcsak a német nép, hanem Európa többi népe is, ha a német imperializmusnak és militarizmusnak nem sikerül újra és újra — főleg az amerikai, az angol és a francia imperialisták jóváhagyásával és támogatásával — helyreállítania hatalmát és folytatnia embertelen kalandorpolitikáját.

Amikor a német forradalmi munkásosztály az 1918 novemberi forradalom idején, Karl Liebknecht szavát követve, elhatározta, hogy kisajátítja a konszernek urainak és a nagybirtokosok tulajdonait és megalakítja a szocialista köztársaságot, a jobboldali szociáldemokrata vezetők Hindenburggal léptek szövetségre, a reakciós csapatok katonai erejére támaszkodtak, és a munkásságot demagóg ígéretekkel vezették félre. Az Ebert—Scheidemann kormány, amely hatalomra lopódzkodott, olyan, látszólag forradalmi jelszavakkal, mint „A szocializmus menetel", lefegyverezte a munkásságot és megakadályozta a monopolkapitalisták és a junkerek uralmának megdöntését.

A német imperialisták és militaristák már a jobboldali szocialista vezetés által annyira dicsőített weimari köztársaság idején megkezdték a háború előkészítését. A weimari köztársaság a fasiszta reakció felvonulási terepe lett, amely 1933-ban magához ragadta a hatalmat. A német munkásosztály forradalmi részének a Kommunista Párt által vezetett hősies harca 1932—33-ban vereséget szenvedett a Német Szociáldemokrata Párt megalkuvó vezetőinek árulása folytán, akik megakadályozták a Német Kommunista Párt által követelt akcióegység megvalósítását, noha egyedül ez lett volna képes meghiúsítani a fasiszta diktatúra létrehozását.[1]

Hiába hangzott el a Német Kommunista Párt figyelmeztetése: „Hitler — a háború!" A következmény: a koncentrációs táborok, a fegyverkezés és végül is több mint 43 millió halott és kimondhatatlan pusztítás, rombolás Európa valamennyi országában.

A német hazafias erőknek a fasizmus és az imperialista háború ellen folytatott harca a német fasizmus uralmának szörnyű évei alatt — a német történelem hősi fejezete. Ennek a harcnak az élén a kommunisták állottak.

1935-ben a Német Kommunista Párt a brüsszeli konferenciáján felhívta a német munkásosztályt és valamennyi antifasisztát,

1 V. d. W. Ulbricht: A fasiszta német imperializmus.

hogy teremtsék meg az egységfrontot és kovácsolják össze az antifasiszta ellenállási harc széles arcvonalát. Ezt a felhívást követve harcoltak kommunisták és szociáldemokraták, ateisták és istenhívők, munkások, parasztok és értelmiségiek az illegalitásban és még a koncentrációs táborokban is azért, hogy elhárítsák a második világháború fenyegető rémét és megdöntsék a fasiszta zsarnokságot. Az antifasiszta harcosok közül sokan életükkel fizettek bátorságukért. Harcukban az a meggyőződés vezette őket, hogy az imperializmus és militarizmus Németország és az európai népek romlása és pusztulása, és hogy a német nép boldogabb életét csak a demokratikus és békeszerető Németország biztosíthatja.

*

A Szovjetunió és a Hitler-ellenes koalíció népei szétzúzták a hitleri fasizmust: ezzel létrejöttek az előfeltételei egy demokratikus Németország felépítésének. A hitleri állam megsemmisítése után a haladó és demokratikus erők azonnal hozzáláttak, hogy az életet új elvek szerint alakítsák ki. Ezeknek az erőknek az élén a kommunisták és azok a szociáldemokraták álltak, akik hajlandók voltak levonni a múlt tanulságait, és Németország keleti részében a munkásosztály egységes pártjában, a Német Szocialista Egységpártban tömörültek. Munkájuk megkezdésekor nemcsak a békés fejlődésre való erkölcsi jogukra támaszkodtak, hanem el is voltak szánva arra, hogy az új Németországnak biztos alapot építenek. Támaszkodtak a világ népeinek akaratára is, amely kifejeződött a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország által aláírt potsdami egyezményben.

Ennek az okmánynak a történelmi jelentősége kiemelkedően fontos a német nép jövője szempontjából. Meghatározza az új, békeszerető és demokratikus Németország kialakításának alapelveit, mégpedig a következőképpen:

„A szövetségesek lehetőséget akarnak adni a német népnek, hogy felkészüljön arra, hogy életét demokratikus és békés alapokon építse újjá. Ha a német nép erőfeszítései szakadatlanul e cél elérésére irányulnak, adott időben lehetővé válik majd, hogy elfoglalja helyét a világ szabad és békeszerető népei között.

A német militarizmust és nácizmust kiirtják és a szövetségesek a jelenben és a jövőben kölcsönös megegyezés alapján más intézkedéseket is hoznak, amelyek szükségesek ahhoz, hogy Németország soha többé ne veszélyeztesse szomszédait vagy a világ békéjének fennmaradását."[2]

A győztes hatalmak egy speciális szervet is létrehoztak, a külügyminiszterek tanácsát, s a többi között azzal bízták meg, hogy

2 Potsdami egyezmény, 3. fejezet, bevezetés.

készítse elő Németország békés rendezését, azaz a békeszerződést. Ilyen módon valamennyi feltétele megvolt annak, hogy a német nép végre olyan útra lépjen, amely megfelel a történelmi adottságoknak és amelyen következetesen haladva, eljuthat a békeszerető Németország megteremtéséhez. Az ilyen Németország nem jelentett volna fenyegetést az európai népekre és elfoglalhatta volna helyét a békeszerető államok sorában. Az új, békeszerető Németországot azonban csak Németország keleti részében lehetett megteremteni.

*

Még alig száradt meg a tinta a szövetségesek ünnepélyes aláírásán a potsdami egyezmény alatt, amikor a nyugati hatalmak máris azon tevékenykedtek, hogy meghiúsítsák annak megvalósítását az általuk megszállt területeken. Németország nyugati részének haladó erőit már kezdettől fogva meggátolták abban, hogy a demokratikus fejlődés számára szükséges, a potsdami egyezményben szavatolt változásokat elvégezhessék. A korrupt jobboldali szociáldemokrata vezetők segítségével Nyugat-Németországban megakadályozták és megtiltották a Német Szocialista Egységpárt létrehozását. Nem engedték meg azt sem, hogy népszavazás döntsön a háborús bűnösök javainak kisajátításáról. A kartelleknek a potsdami egyezményben előírt felosztására csak látszatintézkedéseket tettek, a valóságban átszervezték, azaz fejlődés- és konkurrenciaképessé tették a nyugatnémet gazdaságot. A nácitlanítást csak a kis és közép náci-funkcionáriusokkal szemben alkalmazták, a felelős militarista és náci háborús uszítókat mentették, vagy azért vették őket védőőrizetbe, hogy lehetővé tegyék ocsmány tevékenységük későbbi folytatását. Különösen az amerikai imperialisták törekedtek arra, hogy megmentsék és remilitarizálják a német imperializmust, és a Szovjetunió elleni támadás gócpontjává alakítsák Németországot.

Ezért akadályozták meg a békeszerződés megkötését Németországgal; hiszen békeszerződés hiányában nyugodtan tevékenykedhettek azon, hogy a nyugatnémet imperializmust és militarizmust ismét feltámasszák, megerősítsék és a demokratikus fejlődést egész Németországban hátráltassák.

Amikor a Németország keleti részében végbemenő, a nyugatnémetországival homlokegyenest ellenkező, demokratikus fejlődés egyre inkább éreztetni kezdte hatását a nyugati övezetben, 1948—49-ben teljessé tették Berlin és Németország kettészakítását és létrehozták a Német Szövetségi Köztársaságot, mint külön államot. Ezzel azt akarták elérni, hogy a német imperializmus és militarizmus régi hatalmi területének legalább egy kis részét megtartsa, s innen újból elkezdhesse agresszív politikáját. Adenauer, aki 1933

előtt is több ízben bizonyságát adta szeparatista beállítottságának és aki a fasizmus éveiben befolyásos „őrangyalokkal" rendelkezett, egyenesen alkalmasnak látszott arra, hogy ennek a csonka államnak az élére állítsák. Az imperialisták és a militaristák nem csalatkoztak Adenauerban.

A bonni kormány módszeresen és szemérmetlenül feláldozta a német nép nemzeti érdekeit a nyugati hatalmaknak, és ennek fejében kialkudta Nyugat-Németország felvételét a NATO-ba. Adenauer nem átallotta 1954-ben aláírni azokat a párizsi szerződéseket, amelyek a nyugati hatalmak kezébe tették le a felelősséget Németország egyesítésének valamennyi kérdésében. Jellemző is jellemző a bonni kormány politikájára, hogy míg makacsul törekszik a párizsi szerződések azon cikkelyeinek módosítására, amelyek a nyugatnémet hadiipart bizonyos mértékben korlátozzák, egyetlenegyszer sem kérte azoknak a cikkelyeknek az érvénytelenítését, amelyek a nyugati hatalmaknak biztosítják az utolsó szót Németország egyesítése ügyében. Mindazokat, akik Németország békés egyesítését és a demokratikus fejlődést sürgették, elnémították, üldözték, letartóztatták és börtönbe vetették. Betiltották a Német Kommunista Pártot, ennek a küzdelemnek legkövetkezetesebb erejét, valamint az összes többi demokratikus szervezetet és egyesülést.

Adenauer kancellársága alatt demagógiával és terrorral olyan militarista, klerikális rendszert építettek ki Nyugat-Németországban, amely lehetővé teszi az imperialistáknak és militaristáknak, hogy folytathassák régi reakciós és agresszív politikájukat. Az antikommunizmus, a revansizmus, a „Drang nach Osten" ugyanúgy állami politikája lett a hatalom bonni birtokosainak, mint 1945 előtt a német fasizmusnak. Jelenleg az agresszív nyugatnémet imperializmus és militarizmus éppúgy fenyegeti Európát és az egész világot, mint 1939 előtt. Ennek a Nyugat-Németországból kiinduló, a békét fenyegető veszélynek újbóli felidézéséért a nyugati hatalmakat terheli a felelősség.

*

A nyugat-németországival ellenkező fejlődés ment végbe Németország keleti részében. Itt figyelembe vették a történelem tanulságait, és levonták a szükséges következtetéseket. A Hitler-ellenes koalíció határozataival teljes egyetértésben, a fasiszta-ellenes demokratikus rendszer megteremtése során, megfosztották politikai és gazdasági hatalmuktól a fasiszta és militarista erőket, és ezzel felszámolták az agresszív, imperialista hódító háború okait. A Szovjetunió készséges segítségével és támogatásával az akkori szovjet megszállási övezetben olyan demokratikus államforma kezdett kialakulni, amely a népben gyökerezett.

Az NDK megalakításával a német nép demokratikus és haladó erői az egyesült munkásosztály vezetésével olyan államot teremtettek, amely, mint azt a potsdami egyezmény megszabja, erejét a békés munkának szenteli.

Az NDK kormányának politikája a lakosság akaratára támaszkodva és az egész német nép érdekében, teljes felelősséggel a szocialista építésre, és minden néppel való békés együttműködésre irányul. Fennállásának első napjától kezdve politikájának legfőbb törekvése Németország két részének békés és demokratikus egyesülése, és a béke megőrzése Németországban és Európában.

1951. március 2-án az NDK Népi Kamarája azzal a sürgős kéréssel fordult a nyugatnémet szövetségi gyűléshez: terjesszenek közös javaslatot a négy hatalom elé, hogy tűzzék az 1951 márciusában Párizsban tartandó külügyminiszteri értekezlet napirendjére a Németországgal kötendő békeszerződés előkészítésének és aláírásának kérdését.

1953. augusztus 26-án az NDK népi kamarája késznek nyilatkozott, hogy a nyugatnémet parlamenttel közösen, ideiglenes össznémet kormányt hozzon létre, amely azonnal megkezdi az előkészületeket az általános, szabad német választások megtartására.

1955. február 15-én az NDK népi kamarájának elnöksége ismét javasolta a nyugatnémet szövetségi gyűlésnek, hogy „. . .Nyugat-Németország remilitarizálása helyett azonnal nyissák meg Németország békés egyesítésének útját, tárgyaljanak az össznémet választások haladéktalan előkészítéséről".

Nyugatnémet részről figyelmen kívül hagyták az ajánlatokat. Ehelyett 1955. február 27-én a nyugatnémet szövetségi gyűlés kormánytöbbsége ratifikálta a párizsi szerződést.

Nyugat-Németország csatlakozása a NATO-hoz, az ország meggyorsított újrafelfegyverzése, és a Hitler volt tábornokainak parancsnoksága alatt álló revansra éhes hadsereg megszervezése elvágta az útját Németország össznémet választások révén történő egyesítésének.

1959. január 21-én az NDK felajánlotta a nyugatnémet kormánynak, hogy tanácskozzanak békekonferencia előkészítéséről és a békeszerződés szövegének közös megfogalmazásáról.

1960. szeptember 15-én az NDK-kormánya emlékiratot adott át az ENSZ 15. közgyűlésének, s ebben javaslatot tett mindkét német állam szakaszonként történő teljes és általános leszerelésére. Ez szabaddá tette volna az utat Németország demokratikus és békés egyesítése számára.[3]

A nyugatnémet kormány azonban ezeket az ajánlatokat is elutasította, és folytatta hadseregének nukleáris felfegyverzését.

[3] Prof. Dr. K. Bittel: „Az NDK indítványai a két német állam megegyezésére."

Ez csak néhány azok közül a javaslatok közül, amelyeket az NDK-kormánya újból és újból a bonni kormány és a német nép elé terjesztett. Valamennyi javaslat hitvallás a béke, és a békés együttélés és a lefegyverzés mellett.

*

Az NDK más államok iránti politikáját is a békének, a humanizmusnak és a népek barátságának nemes eszméi vezérlik. Tiszteletben tartja minden nép nemzeti érdekeit és szuverenitását, őszintén támogatja Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népeinek a kolonializmus elleni nemzeti felszabadítási mozgalmait és baráti kapcsolatokat tart fenn e földrészek fiatal nemzeti államaival. Az NDK-t szoros szálak fűzik ezen államoknak az imperializmus ellen és a békéért vívott harcához.

A világ békeszerető emberei tisztelettel és elismeréssel nézik az NDK egyre eredményesebb békés építőmunkáját. Békeszerető és demokratikus erőinek határozottsága és öntudata, az NDK-ban olyan eredményeket ért el, amelyek jól mutatják, mire képes a német nép, ha maga formálhatja életét. Csak kevés európai állam ért el oly rövid idő alatt ilyen nagy gazdasági fellendülést. A társadalmi össztermelés 1949 óta csaknem megháromszorozódott, s háromszorosára emelkedett a nemzeti jövedelem is, pedig a gazdasági építés rendkívüli nehéz feltételek között ment végbe. A legfontosabb nyersanyaglelőhelyek Németország nyugati részében fekszenek, csakúgy, mint a német nehézipar központja, a Ruhr-vidék. Németország kettéosztásánál a jelenlegi NDK területére a vasércbányászatnak csak 5,1 százaléka, a szénbányáknak csak 2,3 százaléka, a vasiparnak csak 6,6 százaléka esett, ami azt jelenti, hogy az országot elvágták hagyományos nyersanyagforrásaitól és alapanyagiparától. Dolgozóinak kimagasló teljesítményeiről tanúskodik az a tény, hogy az említettek ellenére az NDK ipari termelése immár az ötödik helyen áll Európában. Azt sem szabad elfelejteni, hogy Nyugat-Németországban a hatalom imperialista bitorlói mindent elkövettek, hogy az NDK-ban folyó eredményes építőmunkát zavarják vagy fékezzék.

Az NDK lakosságának nagy teljesítményei, az az állandó törekvésük, hogy államukat erősítsék és megszilárdítsák, világosan bizonyítják, milyen mélyen gyökerezik a szocializmus eszméje hazájukban.

Az NDK-ban fennálló munkás- és paraszthatalom kétségbevonhatatlanul bebizonyította politikai és erkölcsi magasabbrendűségét a klerikális, militarista, agresszív nyugatnémet állammal szemben. Az NDK az a német állam, amely az egész német népnek békés perspektívát nyújt.

*

Ezzel szemben Bonn csak nukleáris fegyverkezést, revansizmust és egy harmadik világháború perspektíváját nyújtja a német népnek. Az úgynevezett „gazdasági csoda" leple alatt Nyugat-Németországban egyre több gazdasági hatalom egyre kevesebbek kezében való összpontosítása ment és megy végbe. A kis és közép vállalatokat a monopóliumok fokozott mértékben nyelik el, a konszernek pedig óriási profitokra tesznek szert.

Nyugat-Németország állami és gazdasági életében ma ismét az a tizenhét monopólium uralkodik, amely annak idején Hitlert hatalomra juttatta, a fasiszta fegyverkezést megszervezte és végrehajtotta. Ez a tizenhét monopólium mozgatja a forró háborút előkészítő hidegháborús bonni politikát.

A Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának XI. teljes ülésén Walter Ulbricht hangsúlyozta, hogy a tőkekoncentráció Nyugat-Németországban a német történelemben eddig még el nem ért fokra emelkedett. Ulbricht elvtárs kijelentette: „... Európában azért jelentkezik az új háborúk veszélye, mert az amerikai segítséggel feltámadt német militarizmus revanspolitikát folytat és a NATO-n belül különösen tevékenyen vesz részt a neokolonialista tervekben. A nyugatnémet imperialisták és militaristák különös agresszivitásának gazdasági háttere van.

A nyugatnémet monopóliumok és konszernek gazdasági hatalma, amerikai hátvédje segítségével jelenleg erősebb, mint a fasizmus idején volt...

Az elmúlt évben a 22,6 milliárd márka alaptőkéjű tizenhét nagy konszerncsoport a részvénytársaságoknak Nyugat-Németországban kimutatott össztőkéjéből 80,3 százalékkal rendelkezett."

Az „ezeréves birodalom" barna hidrája a nyugatnémet állami gépezet minden ágába benyomult. A bonni kormány tudatosan helyezte döntő fontosságú kulcsállásokba Hitler segédeit, a militaristákat, a revansistákat és az aktív fasisztákat. Ezek az elemek uralkodnak a nyugatnémet államban. Tizenhét miniszter közül tizenkettőt terhel súlyos hitlerista múlt. Hitler egykori tábornoki kara ismét feltámadt a „Bundeswehr"-ben. A nyugatnémet haderőnek mind a száznegyven tábornoka és admirálisa Hitlert szolgálta, amikor a nácik rátámadtak az európai országokra. Hitler több mint 1100 vérbírája — a fasiszta különbíróságok és hadbíróságok által hozott több mint 60 000 halálos ítélet főfelelőse, s az Adenauer-rezsim alatt ismét kezükben tartják a német igazságszolgáltatást.

A nyugatnémet rendőrség kulcspozícióiban ismét a „biztonsági szolgálat", a Gestapo és az SS egykori vezetői ülnek. A 80 nyugatnémet „Landsmannschaft"-ot (honfitársi szövetséget) és más revansista kötelékeket ma ismét Hitler egykori cinkosai veze-

tik. A nyugatnémet hadsereg felfegyverzését pedig ma is a hitleri „birodalom" fegyvergyárosai és a hadigazdaság vezetői irányítják.

*

Nem csodálatos tehát, hogy az NDK szálka ezeknek az erőknek a szemében, mert az egész világ előtt bizonyítja, melyik Németországban lakozik a béke. Hogy megakadályozzák az NDK elismerését, kigondolták az úgynevezett Hallstein-doktrinát; e szerint az „elmélet" szerint az NDK nem is létezik, és a német államot csak Bonn képviseli. A Hallstein-doktrina célja: megakadályozni azt, hogy más államok elismerjék az NDK-t, és fenntartani azt a lehetőséget, hogy azt a Szövetségi Köztársaság erőszakkal bekebelezhesse. E doktrina érvényesítése érdekében az uralkodó bonni körök attól sem riadnak vissza, hogy más államokat megfenyegessenek és megzsaroljanak.

Ám, ez az „elmélet" már rég idejétmúltnak bizonyult. Az NDK-t nemcsak a világ leghatalmasabb államához, a Szovjetunióhoz és a többi szocialista államhoz fűzik diplomáciai kapcsolatok, de kiterjedt politikai és diplomáciai összeköttetést tart fenn valamennyi imperialistaellenes nemzeti állammal.

A belgrádi értekezleten résztvevő elnemkötelezett államok képviselőinek legtöbbje világosan kijelentette: a Németországgal kötendő békeszerződésnek abból kell kiindulnia, hogy jelenleg két német állam létezik. Még a Szövetségi Köztársasággal a legszorosabb szövetségben álló országok is, Anglia, Franciaország, Olaszország stb. kénytelenek voltak gazdasági kapcsolatokat létesíteni a „nemlétező" Német Demokratikus Köztársasággal. Ezek az országok nagyon jól tudták, mit jelent az NDK gazdasága és semmi esetre sem szeretnének lemondani az NDK-val fenntartott kereskedelmi kapcsolatokról. Így, az elmúlt évben az angol alsó- és felsőház jó néhány tagja hirdette nyíltan azt az álláspontot, hogy az angol kormánynak de jure el kellene ismernie az NDK-t. A nyugatnémet militaristák Hallstein-doktrinája nem tartóztathatja fel az NDK erősödését, megszilárdítását. A Hallstein-doktrinát már eleve kudarcra kárhoztatja az, hogy agresszív elképzeléseken alapszik.

*

A bonni militaristák és revanspolitikusok azt is megkísérlik, hogy közvetlenül zavarják az NDK-ban folyó békés építőmunkát. Különleges szerepet szánnak agresszív terveikben Nyugat-Berlinnek. A megszállási rendszer feltételei közepette gomba módra szaporodtak Nyugat-Berlinben a militarista és revansista erők. A nyugati szövetségesek megszálló csapatainak jelenlétét kihasználva, Nyugat-Berlint a NATO katonai hídfőjévé építették ki. Kém- és

titkosszolgálatok, uszítóközpontok — így az amerikai RIAS rádióadó, a Szociáldemokrata Párt úgynevezett Keleti Irodája stb. — felállításával, toborzóhelyek és revansista szervezetek létesítésével Nyugat-Berlint az NDK és a szocialista országok elleni hidegháború frontvárosává tették. Nincs a világon még egy terület, ahol annyi kém- és felforgató központot koncentráltak, mint Nyugat-Berlinben, nincs még egy hely a világon, ahol ezek a központok oly büntetlenül garázdálkodhatnak, mint ebben a városban.

Nyugat-Berlinben állandóan folyt a kémtoborzás és az ellenséges elemeknek szabotázscselekedetek szervezésére és nyugtalanság szítására való lázítása. A városból állandóan csempésztek ügynököket az NDK-ba.

A nyugat-berlini határon a közlekedési lehetőségeket arra használták ki, hogy az NDK gazdaságát aláássák. A nyugat-németországi kormányzati szervek és a hadikonszernek csalással, korrupcióval és zsarolással szabályos emberkereskedelmet szerveztek és átcsalogatták az NDK polgárait.

A nyugatnémet militaristáknak az NDK elleni diverziós tevékenységgel az volt a céljuk, hogy aláássák és megrohamozásra alkalmassá tegyék az NDK-t. Tervük szerint a végsőkig fokozott zavaró tevékenységgel olyan feltételeket teremtettek volna, hogy a nyugatnémet választások után nyílt támadást intézhessenek az NDK ellen, megkezdhessék katonai provokációikat és polgárháborút robbanthassanak ki. Elképzelésük értelmében egész Németországot a NATO nyugati katonai tömbjéhez akarták csatolni és a nyugat-németországi militarista uralmat az NDK-ra is kiterjeszteni. Ezzel a NATO katonai bázisát az Oderáig tolták volna ki, hogy aztán kirobbanthassák a harmadik világháborút.

Pearson amerikai újságírónak ez év augusztus második felében adott interjújában Hruscsov elvtárs rámutatott arra, milyen veszélyesek ezek a tervek minden békeszerető népre. Arra figyelmeztetett, hogy mivel egyrészt Nyugat-Németország a NATO-hoz tartozik, s másrészt az NDK-t szövetségesei semmi esetre sem fogják cserbenhagyni, „ha Nyugat-Németország megtámadja a Német Demokratikus Köztársaságot, ez nem lenne helyi konfliktus, hanem a történelemben még soha nem látott termonukleáris háború kezdete, amely háborúban a szembenálló táborok valamennyi országa résztvenne".

Mindez azt bizonyítja, hogy a nyugatnémet militaristák terveikben az atomháború kockázatával is számoltak

*

A szövetségi gyűlés reakciós többsége már 1958. március 25-én elhatározta, hogy a nyugatnémet hadsereget atomfegyverekkel szerelik fel. Amikor Ulbricht elvtárs 1960 januárjában a

világ közvéleménye előtt leleplezte az MC 70 jelzésű hirhedt okmányt — amely mint azóta közismert, a nyugatnémet militarizmus gyorsított felfegyverzésének és atomfegyverekkel történő felszerelésének terve — a nyugatnémet kormány tagadott. Időközben azonban Strauss hadügyminiszter hivatalosan kijelentette, hogy az okmány előírásait rövidesen megvalósítják.

Mit is tartalmaz részletesebben ez a terv? A többi között előirányozza negyven rakétaosztag felszerelését a szárazföldi hadsereg számára, 28 rakétaosztag felszerelését a légihaderő részére és 100 Matador-kilövőhely létesítését. A cél az, hogy a nyugatnémet hadsereg 1963-ig száz, taktikai és operatív atomfegyverekkel felszerelt egységet állítson az európai NATO-haderők főparancsnokának rendelkezésére.

Hasonló energiával törekszik Bonn a hadiflotta kiépítésére is. A Nyugat-európai Unió határozatai segítségével, Strauss keresztülvitte, hogy meggyorsítsák a bonni hadiflotta építését. A Nyugat-európai Unió állandó tanácsa engedélyt adott a bonni militaristáknak nyolc nagy, egyenként 6000 brutto regisztertonnás romboló építésére. Azonkívül megengedték Nyugat-Németországnak, hogy a jövőben saját területén gyártson tengeri aknákat. Egymás után vesztik érvényüket azok a fegyverkezési korlátozások, amelyekbe a nyugatnémet militaristák a Nyugat-európai Unió szerződésnél — az 1954. október 23-i párizsi egyezmény keretében — látszólag beleegyeztek, hogy így megszerezzék a nyugat-európai országok beleegyezését Nyugat-Németország felfegyverzéséhez. Azóta már régen újra elővették az erős tengeralattjáró flotta felépítésére irányuló hajdani hitlerista terveket. S megkezdték egy nagy, 350 tonnás tengeralattjáró építését. 1961-ben már 12 ilyen tengeralattjárót akarnak a nyugatnémet haditengerészet rendelkezésére bocsátani.

Ezek a példák bizonyítják: a nyugatnémet militaristák minden erőfeszítést megtesznek, hogy vezető helyet foglaljanak el a NATO-ban. Saját vezetésük alatt akarják annak haderőit egy harmadik világháborúra előkészíteni. Máris Speidel tábornok a parancsnoka a közép-európai NATO-csapatoknak. Heusinger generális vezeti a bonni NATO-hadsereg felállítását, és ő az elnöke e háborús szövetség washingtoni állandó katonai bizottságának is. Heusinger gondoskodik arról, hogy Bonn legyen a hangadó a NATO-ban. A NATO északi tengeri haderőinek a főnöke pedig Wagner, a fasiszta admirális.

*

A nyugatnémet újrafelfegyverzést példátlanul heves revansista uszítás kíséri Nyugat-Németországban. Nem múlik el hét, hogy ne hangzanának el területi követelések más országokkal szemben. A revansisták működését a bonni kormány irányítja és

pénzeli. „Landsmannschaft"-oknak és az úgynevezett hagyományápolóknak ezek a revansista tüntetései nem véletlen jelenségek. A revansizmus volt és marad a német imperializmus agresszív céljainak kifejeződése és a jelenlegi időszakban az antikommunizmus mellett a háború ideológiai előkészítésének főeleme.

Az „önrendelkezési jog" és a „honossági jog" demagóg jelszavai alatt példátlan méretű revansista propagandahullám özönli el Nyugat-Németországot. Mindez a nyugati hatalmak beleegyezésével és aktív támogatásával történik. A Hitler-ellenes koalíció résztvevői közül egyesegyedül a Szovjetunió hangoztatta mindig az ilyen irányú nyugat-németországi fejlődés veszélyességét. A Szovjetunió mindent megpróbált, hogy gátat vessen ennek a folyamatnak.

*

A Szovjetunió kormánya már az 1946-ban tartott párizsi külügyminiszteri értekezleten javasolta: a potsdami megegyezés elvei alapján készítsék elő a német békeszerződést. A következő években számos értekezleten megismételte ezt a javaslatát. 1952-ben a Szovjetunió kormánya még a nyugati hatalmak elé terjesztette a Németországgal kötendő békeszerződés tervezetét; a következő években is a német békeszerződés megkötésén fáradozott. Az 1954 január-februárjában tartott berlini külügyminiszteri értekezleten a Szovjetunió javasolta: hívjanak egybe békeértekezletet mindkét német állam részvételével. A békeszerződés megkötésének fontossága ösztönözte a Szovjetuniót arra, hogy 1958. február 28-án az Egyesült Államokhoz intézett emlékiratában indítványozza, hogy a készülő csúcskonferencia napirendjére tűzzék „a Németországgal való békeszerződés megkötésének" megtárgyalását, és e pont tárgyalásához hívják meg mindkét német államot.

Mindezeket a javaslatokat azonban a nyugati hatalmak és Bonn újra és újra elvetették.

A szocialista tábor népei máris jóval több türelmet tanúsítottak, mint amennyi kívánható lett volna. Ezeket az országokat különösen fenyegeti a nyugatnémet imperializmus és militarizmus agresszív politikája. A „Németországgal kötendő békeszerződés kérdéséről és a nyugat-berlini probléma rendezéséről" szóló emlékirat, amelyet a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke, N. Sz. Hruscsov ez év júniusában adott át az Egyesült Államok elnökének, J. Kennedynek, világosan kifejti, hogy éppen a német békeszerződés hiánya tette lehetővé Nyugat-Németországban azt a fejlődést, amely napjainkban a békét fenyegeti. A Hitler-ellenes koalícióban részt vett valamennyi hatalomnak kötelessége, mindkét német állammal békeszerződést kötve, garanciát teremteni arra, hogy német földön soha többé fel ne támadhassanak azok az

erők, amelyek a világot új, még pusztítóbb világháborúba dönthetnék.

Ebben az emlékiratban a Szovjetunió kiemeli, hogy a német békeszerződés megkötésének kérdése a Szovjetunió és sok más ország nemzeti biztonságának kérdése is. A memorandumban foglalt javaslatok tekintettel vannak az Egyesült Államok és a többi nyugati hatalom érdekeire. Ugyanakkor azonban az emlékirat hangsúlyozza, hogy a békeszerződés megkötése és a nyugat-berlini probléma rendezése *nem tűr halasztást*. Végül pedig kijelenti, hogy a Szovjetunió és más érdekelt országok megkötik a békeszerződést külön a Német Demokratikus Köztársasággal, ha a nyugati hatalmak és a bonni kormány továbbra sem hajlandók közös békeszerződést aláírni. Ugyanakkor a Szovjetunió nagy lehetőséget nyújt a német népnek azzal, hogy hajlandó minden megegyezést eleve elismerni, melyet a két német állam egymással köt.

*

A Német Demokratikus Köztársaság Népi Kamarája és kormánya felelőssége teljes tudatában vállalta a kezdeményező szerepét: 1961. július 6-án az NDK Népi Kamarája történelmi jelentőségű okmányt fogadott el, a „Német Béketervet". A terv javaslatokat tartalmaz egy német békebizottság megalakítására és a két német állam közötti megegyezésre a német békeszerződésre, a nyugat-berlini kérdés rendezésére vonatkozólag, valamint konkrét indítványokat egy német konfederáció létesítésére.

A Szovjetuniónak és az NDK kormányának e javaslatait mind a nyugati hatalmak, mind pedig Bonn elutasították. Amikor arra törekszenek, hogy a békeszerződés megkötését meggátolják, a bonni militaristák főként arra hivatkoznak, hogy a békeszerződés megkötése előtt kell egyesíteni Németországot. Közben készakarva „megfeledkeznek" arról a tényről, hogy ők voltak azok, akik a nyugati hatalmakkal karöltve kettészakították Németországot. Most arra spekulálnak; a német nép már elfelejtette, hogy a párizsi egyezmények aláírásával a nyugati hatalmaknak engedték át a felelősséget az ország újraegyesítéséért.

Valamennyi békeszerető némethez szól azonban a történelem tanítása: nem kerülhet sor Németország újraegyesítésére, amíg békeszerződés meg nem zabolázza a militarista kalandorokat. Csakis a békeszerződés teremtheti meg az egyesülés legfontosabb előfeltételeit. A békeszerződés maga az első lépés az egyesüléshez. A békés újraegyesülés biztosításának első és legfontosabb feltétele a militarizmus megsemmisítése és a revansizmus kiirtása. A békeszerződés megkötése körüli viták minden békeszerető nyugatnémet polgárt arra fognak sarkallni, hogy még határozot-

tabban küzdjenek a békeszerződés akadályainak elhárításáért, a német kérdés békés megoldásáért.

*

Mivel a nyugatnémet revansisták az utóbbi időben különösen sokat hivatkoznak az önrendelkezési jogra, ebben a kérdésben is világos választ kell kapniok. A bonni kormány, mióta csak a nyugatnémet különállam fennáll, igyekszik elnyomni a lakosság önrendelkezési jogra való törekvését. Betiltotta az újrafelfegyverzésről és a békeszerződés megkötéséről való népszavazást, amely népünk élete szempontjából oly fontos. Elutasított minden olyan javaslatot, hogy népszavazás döntsön az atomfelfegyverzés betiltásáról és a két német államnak a közép-európai atomfegyvermentes övezetben való részvételéről. Rendőri erőszakot alkalmazott a bonni kormány azokkal a nyugatnémet polgárokkal szemben, akik Nyugat-Németországban ilyen népszavazásokat akartak szervezni. Elnyomta a „Harcolj az atomhalál ellen" jelszóval szervezett mozgalmat. Letartóztat, börtönbe vet és terrorizál becsületes polgárokat, akiknek nincs más „bűnük" mint az, hogy harcoltak a nép önrendelkezési jogának érvényesítéséért, a háború és béke kérdésében. Ez a kormány nem riadt vissza attól, hogy a nyugat-németországi választási harc folyamán letartóztasson és bebörtönözzön olyan, saját személyükben, vagy valamely választói csoport nevében fellépő jelölteket, akik a háborús politika elvetését és a lefegyverzést követelték és semleges Németországot akarnak.

A nyugatnémet szövetségi kormány egész politikája ellentétes a német nép önrendelkezési jogával. Ez a politika újra megerősíti a történelem tanítását: a német militarizmus az önrendelkezési jogra való hivatkozást mindig csak agresszív terveinek takarójául használja. A militarizmus az önrendelkezési jog hangoztatásával akarja szabaddá tenni kezét háborús és hódító politikájához, az NDK annektálásához és az atomfelfegyverzéshez, amely döntő lépés lenne egy új világháború felé.

Ugyanez áll az úgynevezett „szabad választásokról" szóló képmutató jelszóra is: militarista és klerikális terror, atomfegyverkezés és zsarolás, választási csalás és szavazócédulák segítségével szerzett fölény — számolnak azzal, hogy az NSZK-nak 50 millió, az NDK-nak pedig csak 17 millió lakosa van —, ezekkel az eszközökkel szeretnék a bonni militaristák az Odera—Neisse határig kiterjeszteni a monopóliumok, a revanspolitikusok és a hitlerista tábornokok uralmát. Akkor kerül majd sor közös választásokra egész Németországban, amikor Nyugat-Németországban egyszer s mindenkorra megszűnt a militarizmus és a revans-

politika. Ehhez azonban halaszthatatlan a német békeszerződés megkötése.

Ezért jelentette ki a Szovjetunió és a Német Demokratikus Köztársaság: ha a nyugati hatalmak és Bonn nem hajlandók békét kötni, akkor a Szovjetunió és más államok csak az NDK-val fogják megkötni a békeszerződést.

*

Az NDK-val kötendő békeszerződés rögzítené a potsdami egyezményben már megállapított határokat. Ezzel megfosztaná a nyugatnémet revansistákat egyetlen olyan érvüktől, amely ittott még bizonyos visszhangot kelt. A revansisták ugyanis arra hivatkoznak, hogy a potsdami egyezmény szerint a békeszerződésnek kell a végleges határokat megállapítania.

Az NDK-val kötendő békeszerződés alapján kerülne sor a nyugat-berlini kérdés rendezésére. A megszállási statútum és ezzel a nyugati hatalmaknak az abból eredő valamennyi igénye Nyugat-Berlinben tárgytalanná válnék. A békeszerződés megkötése után az NDK a maga területén teljes mértékben gyakorolja fenségjogait, beleértve azokat a jogokat is, melyeknek gyakorlását 1955-ben ideiglenesen a Szovjetuniónak engedte át. Vonatkozik ez az NDK területén áthaladó azon személy- és teherforgalom ellenőrzésére, amely a nyugati hatalmak nyugat-berlini helyőrségeit látja el. Mindez azt jelenti, hogy a békeszerződés megkötése felszámolja a második világháború minden maradványát az NDK területén.

A békeszerződés megerősítené az NDK nemzetközi és nemzetközi-jogi helyzetét, megteremtené az NDK és minden más állam közötti normális kapcsolatok helyreállításának fontos feltételét. A békeszerződés megerősítené az NDK-t, mint a német békeállamot, megálljt parancsolna a nyugatnémet agresszív cselekedeteknek és hozzájárulna a nemzetközi feszültség enyhítéséhez.

Mivel az NDK-val kötendő békeszerződés egyetlen nép érdekeit sem sérti, sőt ellenkezőleg, megfelel a népek érdekeinek, semmiféle ok nem lenne arra, hogy a szerződést ne ismerjék el, hogy kifogásokat emeljenek ellene. A békeszerződés megkötésének, mint Hruscsov mondotta, „rendkívül pozitív jelentősége lenne az egész nemzetközi helyzet fejlődésére. A békeszerződés az iránytű mutatójának pontosságával jelezné az egész német nép számára a fejlődésnek azt a helyes útját, amely szavatolja a német nép békéjét, szabadságát, függetlenségét és szuverenitását Európa békeszerető népeinek családjában."

Arra a bejelentésre, hogy a békeszerződést még ebben az évben megkötik, és a békeszerződéssel összefüggésben normalizálják Nyugat-Berlin helyzetét, a bonni körök mindent elkövettek,

hogy Nyugat-Berlinből kiindulva, nyugtalanságot keltsenek a Német Demokratikus Köztársaságban. Ezért a varsói paktum tagállamainak kormányai 1961. augusztus 12-én nyilatkozatban fordultak az NDK Népi Kamarájához, kormányához és minden dolgozójához, s azt javasolták, hogy „vezessenek be Nyugat-Berlin határán olyan rendet, amely eltorlaszolja az útját a szocialista tábor országai ellen folyó felforgató tevékenységnek, teremtsenek olyan rendet Nyugat-Berlin egész területe körül — beleértve a demokratikus Berlinnel való határát —, amely megbízható őrizetet és hatékony ellenőrzést szavatol."[4]

Ezt a javaslatot és a javaslattal összefüggő szükséges intézkedéseket 1961. augusztus 12-i határozatával az NDK rendkívül pontosan valósította meg. Az augusztus 13-i intézkedések bezárták a kaput a Nyugat-Berlinből kiinduló agresszív és felforgató cselekedetek előtt és határt szabtak a bonni militaristák hatalmának. Csak örülni lehet annak, hogy augusztus 13-a után Nyugat-Németországban megsokszorozódtak az olyan hangok, amelyeknek nyíltan el kellett ismerniök: augusztus 13. nyilvánvalóvá tette Adenauer egész addigi politikájának csődjét.

Az augusztus 13-i intézkedésekkel az NDK kormánya döntő cselekedetet hajtott végre a béke érdekében. Az NDK nyilatkozata szerint a Berlinben foganatosított intézkedések ideiglenes jellegűek és a német békeszerződés megkötéséig maradnak érvényben. Nagymértékben a nyugati hatalmakon múlik, hogy a nyugat-berlini helyzet normalizálásáról gondoskodjanak.

Az augusztus 13-i intézkedések nagy hatást gyakoroltak Nyugat-Németország uralkodó köreire. Éppen a rajnai és Ruhr-vidéki nehézipar lapja, Flick, Reusch és Zangen, Abs és Pferdmenges szócsöve volt kénytelen megállapítani: „Három héttel a választások előtt a kancellár kénytelen volt pontot tenni politikája után, amely nem felelt meg a valóságnak, minthogy azt az illúziót keltette a népben, hogy ezen az úton elérhető az újraegyesülés."[5] A továbbiakban ez olvasható a lapban: „Újraegyesülés virágfüzérekkel és lobogó zászlókkal, a Bundeswehr győzelmes bevonulásával a Brandenburgi Kapun, harsogó zenével — nos, ilyen újraegyesülés belátható időn belül nem lesz."

Ez lenne hát az, amit Adenauer képmutatóan békés újraegyesülésnek nevezett, szabad választások útján. A Bundeswehr győzedelmes bevonulása a Brandenburgi Kapun! „Győzedelmesen" kellett volna a Straussok, Speidelek és Foertschök hadseregének az NDK-ba bevonulnia — „győzelmesen" a polgárháború után, amelyet tíz évig tervezgettek.

A lap cikkéből azonban világos az is, hogy a nyugatnémet

[4] Népszabadság 1961. augusztus 13.
[5] „Industriekurir" Düsseldorf, 1961. szeptember 2.

urak ezt az elképzelést még nem adták fel teljesen. „Ilyen újraegyesülés belátható időn belül nem lesz" — ez annyit jelent, hogy az NDK lerohanásának és a polgárháború kirobbantásának terveit csupán elhalasztották.

Az NDK-val kötendő békeszerződés bebizonyítja majd ezeknek az uraknak, hogy terveiket örökre sutba dobhatják.

*

A nyugati hatalmak most színlelt felháborodással egyszerre a Hitler-ellenes koalíció egyezményeire, s különösen egyes mellékmegállapodásokra utalnak, hogy azt állíthassák: az augusztus 13-i intézkedések jogellenesek. A Hitler-ellenes koalíció megegyezéseinek értelme azonban az volt — mint ezt a potsdami egyezmény mindenki számára olvashatóan lerögzíti —, hogy ki kell irtani a német militarizmust és nácizmust, meg kell akadályozni, hogy valaha is feltámadjon, és biztosítani kell az egész német nép számára a békés és demokratikus fejlődést. A potsdami egyezmény rendszeres megsértésével és érvényesítésének megakadályozásával a nyugati hatalmak minden jogukat elvesztették arra, hogy másodrendű fontosságú egyezményekre hivatkozzanak, amint ezt most az úgynevezett berlini négyhatalmi státusszal teszik. Hiszen éppen ők maguk likvidálták a négyhatalmi státuszt. Szinte groteszkül hat, hogy a nyugati hatalmak a négyhatalmi egyezményekre való hivatkozással mozgási szabadságot követelnek egy új agresszió előkészítői számára, a háborús uszítás, az emberkereskedelem és a fejvadászok számára. Ezzel azonban csak még nyilvánvalóbbá teszik, hogy sutba dobták a Hitler-ellenes koalíció minden alapelvét.

A nyugati hatalmak álszent módon Nyugat-Berlin szabadságának és függetlenségének védelmére is hivatkoznak. Holott épp ők voltak azok, akik a megszállási statútum révén éveken át megtagadták Nyugat-Berlin lakóitól azt a jogot, hogy maguk alakíthassák életüket. Önrendelkezési jog, szabadság és függetlenség az amerikai szuronyok árnyékában — ez aztán igazán sajátságos értelmezése a nyugat-berlini lakosság jogainak!

A Szovjetunió kormánya viszont csakúgy, mint az NDK kormánya, ismételten hangsúlyozta, hogy hajlandó kötelezettséget vállalni Nyugat-Berlin tényleges szabadságának és függetlenségének szavatolására. Pearson amerikai újságíróval ez év augusztus 28-án folytatott beszélgetésében, N. Sz. Hruscsov, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke, kifejezetten hangsúlyozta: „Igérjék meg közösen és ünnepélyesen az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió, hogy tiszteletben tartják és megvédik Nyugat-Berlin szabad város szabadságát, függetlenségét és jogait."

Az NDK államtanácsának elnöke, Walter Ulbricht, július közepén, szintén ünnepélyesen kijelentette: „Nyomatékosan megismétlem a világ nyilvánossága előtt, az NDK kormánya és államtanácsa nevében, a Népi Kamara, a Német Szocialista Egységpárt és a demokratikus tömb többi pártja nevében biztosítom Nyugat-Berlin polgárait, hogy a demilitarizált Nyugat-Berlin szabad város jogát, hogy maga határozhassa meg rendszerét és szabadon dönthessen ügyeiben, nem fogjuk korlátozni; biztosítom Nyugat-Berlin polgárait: senki sem gondol arra, hogy beavatkozzék városuk ügyeibe és készek vagyunk arra, hogy szavatoljuk a szabad város összeköttetését Nyugattal és Kelettel, Északkal és Déllel. Csak egyet kívánunk tőlük: Nyugat-Berlin ne legyen többé a hidegháború támaszpontja."

A nyugati hatalmaknak a nyugat-berlini helyzet normalizálásával szemben hangoztatott képmutató kifogásai csak azt bizonyítják, hogy nem hajlandók feladni Nyugat-Berlint, a NATO-nak az NDK és az egész szocialista tábor elleni hídfőállását és zavaró központját. A nyugati hatalmakat mit sem érdeklik az egész békeszerető német nép érdekében, a béke biztosítására hozott intézkedések. Nekik az a fontos, hogy a nyugatnémet militarizmus megvalósítsa agressziós terveit, amelyek teljesen egybevágnak az ő szándékaikkal.

Még az amerikai és nyugatnémet lapoknak is el kellett ismerniök: sem a Szovjetuniónak és az NDK-nak ama javaslata, hogy adják meg Nyugat-Berlinnek a szabad, demilitarizált város státuszát, sem pedig az NDK kormányának augusztus 13-án foganatosított védőintézkedései nem sértették a nyugati hatalmak érdekeit. Mind a varsói szerződés tagállamainak nyilatkozata, mind pedig az NDK kormányának 1961. augusztus 12-i határozata nyomatékosan hangsúlyozza, hogy ezek az intézkedések semmiképp sem érintik a Nyugat-Németországot Nyugat-Berlinnel összekötő utakat. A kommunista pártok első titkárainak moszkvai tanácskozása erre vonatkozóan is világosan leszögezte: „A tanácskozás részvevői egyhangúan megerősítik, hogy a két német állammal való békeszerződés megkötése esetén, Nyugat-Berlin, mint demilitarizált szabad város, zavartalanul fenntarthatja összeköttetéseit a külvilággal. A békeszerződés megbízható és hatékony garanciákat fog lerögzíteni a Nyugat-Berlin ügyeibe való be nem avatkozás és a Nyugat-Berlinbe való bejutás biztosítására."

*

A nyugati hatalmak és Bonn, válaszképpen a Szovjetunió és az NDK kormányának békekötési javaslataira, fokozták háborús előkészületeiket, háborús hisztériát szítanak és erőszakkal fenyegetőznek. Ez megvilágítja a NATO valódi céljait. Több NATO-

ország hivatalos képviselője ismertette, milyen intézkedéseket tett országa a hadsereg megerősítésére; nyilvánosságra hozták részleges mozgósítások tervét is. Az angol kormány, mint ismeretes, kijelentette, hogy az Egyesült Államok példáját követve, további csapatokat szállít Nyugat-Németországba, Franciaország pedig Algériából hoz át csapatokat Európába. Ehhez Hruscsov elvtárs 1961. augusztus 29-én a következőket jegyezte meg: „Semmiképpen sem lehet szemet hunyni afelett, hogy a nyugati hatalmak a Nyugat-Berlinért folyó harcot mesterségesen felnagyítják és háborús hisztériát szítanak, hogy a nemzetközi feszültséget még jobban kiélezzék és ürügyet teremtsenek a Szovjetunió és az egész szocialista tábor elleni háború kirobbantására."

A Szovjetunió megfelelő biztonsági intézkedések foganatosításával — így a többi között a nukleáris fegyverkísérletek újrafelvételével — világosan figyelmeztette az imperialista háborús uszítókat. A Szovjetuniónak ezek az intézkedései a béke biztosítását szolgálják és ezért minden békeszerető ember üdvözli őket. Most már nem rádióaktív csapadéktól kell félni, mint azt a nyugati hatalmak álszentül emlegetik, hanem — mint Hruscsov elvtárs mondotta —, attól, hogy maguk az atombombák hullanak le az emberek fejére.

A Szovjetunió függesztette fel elsőként, szabad elhatározásából 1958-ban az atomfegyverekkel való kísérletezést. Míg a nyugati hatalmak az atomfegyverkísérletek megszüntetésére vonatkozó mindennemű megegyezést szabotáltak, míg Franciaország zavartalanul folytatta kísérleteit a Szaharában — ami ellen az Egyesült Államok vagy Anglia kormánya egy szóval sem tiltakozott —, a szovjet kormány mindent megtett, hogy az általános és teljes leszerelést előmozdítsa. Az egész világ emlékszik még azokra a javaslatokra, amelyeket a szovjet kormány a múlt évben terjesztett az ENSZ XV. közgyűlése elé, az általános és teljes lefegyverzés ügyében. Ha mégsem sikerült e javaslatokat megvalósítani és a nemzetközi helyzetben enyhülést elérni, ezért a teljes felelősség a nyugati hatalmakra hárul.

*

Az elmúlt hetek eseményei bebizonyították, hogy a német nép békéjének biztosítása nagymértékben az NDK határozottságától és gazdasági erejétől függ. Az NDK lakossága tisztában van ezzel.

Ezt bizonyítja az a tény, hogy a fiatalok ezrei követték a Szabad Német Ifjúság központi tanácsának felszólítását és jelentkeztek önként a Nemzeti Néphadseregbe. A berlini Elektrokohle munkásai az NDK valamennyi üzeméhez felhívással fordultak, hogy a békeszerződés előkészítéseként emeljék termelésüket. A

városok és falvak sok százezernyi dolgozója követte már a munkások termelési felajánlását. Valamennyien kötelezték magukat arra, hogy még jobban dolgoznak, még nagyobb eredményeket érnek el, hogy az NDK gazdaságát minden külső zavarkeltéssel szemben védetté, s a béke bevehetetlen bástyájává teszik. Minél jobban megerősödik az NDK, annál kilátástalanabbá válnak a nyugatnémet militaristák tervei. Mindezzel a munkások, parasztok és az értelmiségiek harca világos iránymutatást kap.

A nyugatnémet dolgozóknak az a legfontosabb kötelessége, hogy az NDK dolgozóival közösen megzabolázzák a nyugatnémet militarizmust és kikényszerítsék az egész Németországot átfogó békekötést.

A Német Demokratikus Köztársaságnak és az egész német békeszerető népnek erős és megbízható barátai vannak. Az NDK a hatalmas szocialista táborhoz tartozik, amelynek népei szilárdan mellette állnak és mindenképpen támogatják. Ez a záloga annak, hogy a német nép igazságos harca győzni fog és Európa békéje biztosítva lesz.

Anyagi érdekeltségi rendszerünk és a műszaki fejlesztés

Írta **HEGEDÜS ANDRÁS**

A szocialista tábor országaiban, és így hazánkban is, nagy társadalmi-történelmi jelentősége van a műszaki haladás meggyorsításának. Mindenekelőtt ez az útja annak, hogy a szocialista országok a termékek egy főre jutó termelésében ne csak elérjék, hanem túl is haladják a legfejlettebb iparral rendelkező kapitalista államokat. Ezt az összefüggést húzta alá a Magyar Szocialista Munkáspárt VII. Kongresszusának határozata, amely szerint: „... el kell érnünk, hogy a munka termelékenysége, a műszaki színvonal emelkedése meggyorsuljon a népgazdaságban, hogy jobban megközelítsük az élenjáró országok színvonalát;"[1]

A műszaki haladás meggyorsítása érdekében a felhalmozásra jutó anyagi javak egyre bővülő részét e célkitűzésre kell fordítanunk és gondoskodnunk kell arról, hogy a termelési kapacitások bővítésére szolgáló beruházások a lehető legnagyobb mértékben biztosítsák az ipar műszaki színvonalának emelését.

Anyagi eszközök azonban korlátozottan állnak rendelkezésünkre és a műszaki fejlesztés meggyorsítása megköveteli a lehető leghatékonyabb felhasználásukat. Ehhez viszont részint olyan számítási módszerek kellenek, amelyek segítségével el lehet dönteni az anyagi eszközök és szellemi erőforrások optimális felhasználási módját, részint pedig a tervgazdálkodás konkrét rendszerét kell úgy továbbfejleszteni, hogy az messzemenően elősegítse az előzőekben említett optimális megoldások kidolgozását és valóraváltását.

A marxista közgazdaságtudományoknak — ezen utóbbi célkitűzés elősegítése érdekében — a műszaki fejlesztés szempontjából behatóan kell vizsgálnia a tervgazdálkodás konkrét rendszerét, s így az iparban alkalmazott különböző intézményi-, gazdálkodási- és ösztönzési formákat.

A szocialista termelési viszonyok kialakulása megszünteti a termelőerők és a termelési viszonyok között a kapitalizmusban

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. Kongresszusa, Kossuth, 1959. 176. oldal.

fennálló ellentmondást és ezzel lehetőség nyílik olyan tervszerű gazdálkodási rendszer kiépítésére, amely messzemenően elősegíti a műszaki haladás meggyorsítását. Ilyen gazdálkodási rendszer kialakulása azonban nem automatikusan megy végbe; a tudomány és a gyakorlat — a közgazdaságtudomány és a gazdaságpolitika — szoros együttműködésére van szükség ahhoz, hogy a gazdasági élet különböző területein alkalmazott szervezeti-, gazdálkodási-, anyagi érdekeltségi formák a műszaki haladás érdekeinek megfeleljenek. De az, ami ma megfelel, holnapra elavulhat. „... semmiféle forma sem lesz végleges, amig a teljes kommunizmushoz el nem érkezünk," — írja Lenin. Mindenekelőtt a termelőerők, a tulajdonviszonyok és a társadalmi tudat fejlődése következtében időnként változtani kell a szervezeti-, gazdálkodási és anyagi érdekeltségi formákat is. A változtatásnál, a különböző gadasági formák megválasztásánál sokféle szempontra kell tekintettel lenni; amelyek közül egyike a legfontosabbaknak a műszaki haladás meggyorsításának érdeke.

A tervgazdálkodásnak olyan konkrét rendszerét kell kialakítani, amely optimális feltételeket teremt a műszaki haladás számára és ezt a változó körülményeknek megfelelően időben tovább kell fejleszteni. Ezen a rendkívül összetett és bonyolult kérdéscsoporton belül különösen nagy jelentősége van az anyagi érdekeltségi rendszer olyan kialakításának, amely az ipar minden e szempontból jelentős területén hatékony ösztönzést jelent a műszaki fejlesztés meggyorsítására. Ez természetesen korántsem jelenti azt, hogy a műszaki fejlesztés ütemét egyedül, vagy akárcsak főként is az anyagi érdekeltségi rendszer dönti el, kétségtelenül nagy szerepe van ebben az erkölcsi ösztönzésnek, a tervezési-, a beruházási-, a pénz- és anyaggazdálkodási rendszereknek, a szervezeti formáknak, a központi irányítás módjának, stb. Tanulmányom ennek a sokrétű feladatnak csupán egy tényezőjével, az anyagi érdekeltségi rendszernek a műszaki fejlesztésre gyakorolt hatásával foglalkozik, s ezt is csak a szorosabban vett állami ipar területén vizsgálja.

A kérdések — még így lehatárolva is — rendkívül összetettek és bonyolultak. Ebből következik, hogy nem lehetett célom pontos megoldási receptek kidolgozása, hanem mindössze néhány fontosabbnak vélt összefüggés megmutatására vállalkozhattam, amelyek más, hasonló vizsgálatokkal együtt, vitákban kiérlelve, talán bizonyos segítséget adhatnak a gyakorlati intézkedések kidolgozásához.

Az anyagi érdekeltségi viszonyok műszaki fejlesztésre gyakorolt hatását vizsgálva, elöljáróban tisztáznunk kell a műszaki fejlesztés fogalmát. Műszaki fejlesztésen általában olyan cselekvéssorozatot értünk, amely a munkatárgyaknak, a munkaeszkö-

zöknek és ezzel a gyártási folyamatnak, vagy a gyártmánynak a műszaki tökéletesítésére és ezzel a munka termelékenységének a növelésére, a munkafeltételek megjavítására, vagy a termék használati értékének a fokozására irányulnak.

A műszaki fejlesztés és a tervgazdálkodás konkrét rendszere közötti összefüggés vizsgálatánál az egyik leggyakrabban előforduló szemléleti hiba, hogy sokan — a valóságtól elszakadva — az ipari termelést és a műszaki fejlesztést azonosítják, nem veszik tekintetbe, hogy a műszaki fejlesztési tevékenység a különböző iparágakban és az egyes vállalatoknál nem egyforma súllyal szerepel. Az iparágak és vállalatok egy részében viszonylag lassan változó technológia mellett, huzamosabb időn keresztül egy ugyanazon termék gyártása folyik, s mind a munka anyagi feltételei, mind a gyártott termék műszaki tökéletesítésének nagyon korlátozottak a lehetőségei (nitrogén műtrágyagyártás, pamutipar, stb). Ilyen iparágakban és vállalatokban a népgazdaságilag jelentős műszaki fejlesztés legtöbbször szorosan össze van kötve az üzem „kívülről" végrehajtott korszerűsítésével, a gép-park, vagy berendezések kicserélésével és új technológia beállításával. Nem lehet kétséges, hogy az anyagi javak termelésének ilyen szektoraiban — amennyiben a korszerűsítés időszakától és sajátos feladataitól eltekintünk — túlnyomórészt az üzemszerű termelés ésszerű megszervezése, a megfelelő minőség biztosítása, s a termelési költségek csökkentése a döntő feladat.

Egészen más a helyzet azokban az üzemekben, ahol gyorsan kell változnia a gyártott terméknek, vagy a termékválasztéknak és ennek következtében viszonylag rövid időszakok alatt a technológiában, a munka tárgyi feltételeiben is jelentős változások mennek végbe. Idetartoznak mindenekelőtt a termelőeszközök gyártásával foglalkozó iparágak, az itt végbemenő műszaki fejlesztés döntő hatással van az egész ipar műszaki haladására. Ilyen vállalatoknál a műszaki fejlesztési tevékenység — ha a népgazdasági érdeket nézzük — sokszor elsődlegesebb, mint az üzemszerű termelés megszervezése. (Ez természetesen nem jelenti azt, hogy itt is ne lenne fontos az üzemszerű termelés ésszerű megszervezése.)

A műszaki fejlesztés szempontjainak megfelelő anyagi érdekeltségi rendszer kiépítésénél egyike a legfontosabb feladatoknak ennek a megkülönböztetésnek, illetve a belőle eredő követelményeknek a végiggondolása. A gyakorlatban azonban — és sokszor még az elméleti munkákban is — nem tettünk és nem teszünk különbséget az egyes iparágak és vállalatok között aszerint, hogy tevékenységeikben a műszaki fejlesztésnek milyen jelentősége van. Ez a gazdasági életben megnyilvánuló sematizmusnak egyik sajátos megjelenési formája. Ebből következett az, hogy az anyagi érdekeltségi rendszer kiépítésénél — különösen az 50-es évek ele-

jén — egyoldalúan az üzemszerű termelés szempontjai voltak az irányadók, s emellett a műszaki fejlesztés meggyorsításához fűződő érdekek, *függetlenül attól, hogy az egyes iparágakban, illetve vállalatoknál a műszaki fejlesztésnek milyen súlya volt,* erősen háttérbe szorultak. Olyan helyzet alakult ki, hogy viszonylag szűk műszaki fejlesztési tevékenységet folytató vállalatok számára alkalmasnak vélt anyagi érdekeltségi formákat mechanikusan alkalmaztuk azokra az iparágakra és a vállalatokra is, amelyeknek a tevékenységében — össznépgazdasági érdeket véve figyelembe — elsődleges jelentősége a műszaki fejlesztésnek van.

Sokan ezen gondolat ellen — nem éppen alaptalanul — azt vethetik fel, hogy a műszaki fejlesztést és a folyó termelést a gondolkodásban nem szabad mechanikusan szétválasztani, hiszen a műszaki fejlesztés minden eredménye a folyó termelésben realizálódik. Ez igaz, csakhogy ez a folyamat általában nem vállalati, hanem népgazdasági szinten alkot egységet. Ez az egység magábanfoglalja a műszaki fejlesztés és a folyó termelés ellentmondását. S az egységen belül az egyes oldalak megkülönböztetése, különös sajátosságok figyelembevétele nem jelent feltétlenül mechanikus szétválasztást, hanem a sematikus gondolkodás elleni harcot szolgálja. A műszaki fejlesztés és a folyó, vagy más kifejezéssel üzemszerű termelés, *az anyagi javak termelésének ez a két szektora, oldala,* egységet alkot és szétválaszthatatlanul összefonódik, de azért ezen az egységen belül mindegyiknek megvannak a különös sajátosságai.

A felvetett kérdés vizsgálatánál gyakori hiba még, hogy sokan csupán egyik vagy másik anyagi érdekeltségi formának, (pl. a prémiumnak) a műszaki fejlesztésre gyakorolt hatását vizsgálják, s nem a teljes anyagi érdekeltségi rendszerből indulnak ki. Nem nehéz logikailag belátni, hogy a műszaki fejlesztés ösztönző mértékére befolyással vannak még olyan anyagi érdekeltségi formák is, amelyek semmiféle közvetlen kapcsolatban sem állnak a műszaki fejlesztési feladatok teljesítésével, de amelyek esetleg ellentétes irányban hatva, csökkentik a műszaki fejlesztésre ösztönzést.

Az iparban használt legfontosabb anyagi érdekeltséget megvalósító formák, amelyek a műszaki fejlesztésre gyakorolt anyagi ösztönzésként létrejövő hatást befolyásolják, mindenekelőtt a következők: a) az alapbérezés rendszere, b) a premizálás és a jutalmazás, c) a nyereségrészesedés, d) az újítási és a találmányi díjak.

A következőkben az anyagi érdekeltség rendszerének az ipari vállalatok vezető beosztású dolgozóira és a műszakiakra gyakorolt hatását vizsgálom, mert az iparvállalati dolgozók e két rétegének a műszaki fejlesztésben különösen fontos szerepe van.

A tanulmány lehatárolásának szükségessége miatt nem fog-

lalkozom a műszaki fejlesztés szempontjából olyan fontos rétegek anyagi érdekeltségi viszonyaival, mint a kutató- és tervezőintézetek és a beruházó vállalatok dolgozói.

1. Az alapbér, mint ösztönzési forma és a műszaki fejlesztés

Az alapbért az elméleti és gyakorlati szakemberek közül sokan nem tekintik ösztönzési formának, jóllehet a keresetekben az alapbérnek döntő súlya van. (Egy 1957-ben készült KSH felvétel szerint a mérnökök rendszeres keresetének közel 90 százalékát az alapbér és a pótlékok tették ki.) Ez a hiedelem az alapbérezésnek abból a többé-kevésbé ma is érvényes gyakorlatából ered, hogy az alapbér emelkedése nincs szoros kapcsolatban az egyéni munka eredményességével; jelentősebb alapbéremelés ugyanis új beosztásba és ezzel együtt új fizetési csoportba kerülés útján lehetséges, mert egy fizetési csoporton belül — pl. a műszaki ügyintéző I., vagy a műszaki ügyintéző II. csoportokban — az alapbérek szorosan az átlag körül helyezkednek el.

A gyakorlat tehát valamelyest igazolni látszik az alapbér kizárását az ösztönzési formák közül, ha azonban elméletileg közelítjük meg a kérdést, nem nehéz belátnunk, hogy a kereset döntő részét kitevő bérezési elemnek az egész anyagi ösztönzési rendszer kiépítése szempontjából rendkívül fontos szerepe lehet és a semlegesítése hiba. Ebben a kereseti elemben nagy lehetőség rejlik arra, hogy a dolgozókat — szóbanforgó esetben a vállalatok vezető dolgozóit és a műszakiakat — eredményes munkára, ismereteik, képességeik és készségeik kifejlesztésére, s végső soron eredményes műszaki fejlesztésre ösztönözze. Ennek a lehetőségnek a kihasználása azonban az alapbérezési rendszer konkrét formájától függ, közelebbről attól, hogy az egyes dolgozók egy ugyanazon munkakörben milyen lehetőséget látnak alapbérük emelésére, illetve csökkentésére és mennyiben látják azt, hogy ez összefügg egyéni munkájuk eredményességével, illetve ismereteik és készségeik növelésével.

Ha a dolgozók vizsgált körében az alapbérezés szerinti csoportosítást, illetve az egyes csoportokra megállapított minimális és maximális kereseti határokat a műszaki fejlesztés szempontjából vizsgáljuk, akkor az egyik legszembeötlőbb sajátosság, hogy a fizetési határok megállapításainál a beosztás formális vonatkozásai (igazgató, főmérnök, műszaki ügyintéző I., műszaki ügyintéző II. stb.) a döntők és viszonylag háttérbe szorul az adott munkakör, illetve a beosztás által megkövetelt szakértelem, felelősség stb., ami a műszaki fejlesztési tevékenységben nagy szerepet játszik.

Nem vesszük kellően figyelembe, hogy a formailag azonos beosztásúak, a népgazdaság számára különböző fontosságú munkát végeznek és ahhoz, hogy *munkájukat megfelelően ellássák, rendkívül eltérő előképzettség, készség, képesség követeltetik meg.* Az alapbérezési rendszernek ez a hibája érvényes az igazgatói beosztásoknál éppen úgy, mint a főmérnököknél és a műszaki ügyintéző I. és műszaki ügyintéző II. csoportokban. A hajóiparban például az A. vállalatok főmérnökei átlagosan 4583 Ft fizetést kapnak, a gyapjúiparban pedig 4275-öt. Hasonlóan nincs lényeges különbség az átlagkeresetekben a műszaki ügyintéző I. és műszaki ügyintéző II. kategóriákban sem.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az átlagkeresetek megszabásánál helyes lenne egyszerűen *a népgazdasági fontosságból kiindulni, mint ahogyan ez az 50-es évek elején történt.* A népgazdasági fontosság meghatározása nagymértékben szubjektív alapon történt és nem egyezett meg a beosztásnak a munkaerővel szemben támasztott követelményeivel. Messzemenően *figyelembe kellene azonban venni azt, hogy az adott munkaköri feladat jó elvégzése milyen fokú szakismeretet, képességet és készséget követel meg és milyen felelősséget ró a munkakört betöltő dolgozóra.* Ez ma nem elsősorban központi intézkedéseket követel.

A jelenlegi alapbérezési rendszerben ugyanis a vállalatok vezetőinek viszonylag szabad kezük van személyi bérek megállapítására. Az iparban központilag mindössze a műszaki dolgozók átlagkeresetét és a különböző fizetési csoportokban az alapbérek alsó és felső határait kötik meg. Az alapbérek sokszor mégsem a munkaeredményhez és a képességhez igazodnak, *hanem erősen kiegyenlítettek, a legtöbb esetben a bércsoportátlag körül helyezkednek el.* S az évről évre tervszerűen rendelkezésre álló átlagbértartalékot és azt, ami a magasabb keresetűek nyugdíjba lépésével képződik, szintén a keresetek kiegyenlítésére használják fel. Így az alapbér nem olyan irányban ösztönöz, hogy mindenki a képességei szerint dolgozzék. Az egyik híradástechnikai üzemben például az I. csoportba sorolt szerkesztők alsó alapbérhatára 2200 Ft, felső határa 2500 Ft. Az alapbérnek ez a kiegyenlítődése természetesen odavezet, hogy a munkaeredmények sok helyen kimutathatóan *nem a képességek szerint alakulnak, hanem a fizetésekhez hasonlóan kiegyenlítődnek.*

A következőkben azután látszólag betarthatjuk az egyenlő munkáért egyenlő bér elvét, mégis, mert lényeges eltérés van a munkaeredmény és a képesség között, megsértjük az elosztás „mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint" szocialista elvét.

De van ennek a kérdésnek még más fontos mozzanata is. A képesség — különösen, ha ezt a fogalmat szélesen értelmezzük —

s belevesszük a készséget is — fejleszthető, s a bérezési rendszernek fontos feladata nemcsak a meglevő, a potenciális, a szunnyadó képesség aktivizálása, hanem az is, hogy a szocialista társadalom tagjait ösztönözze ismereteik és készségeik sokoldalú kifejlesztésére.

Különösen fontos ez a műszaki fejlesztés szemszögéből.

A műszaki fejlesztés érdeke megköveteli, hogy azok, akik ezen a területen dolgoznak, nagy energiával, sok szabadidő ráfordítással fejlesszék szakmai ismeretüket, nyelvtudásukat, matematikai ismereteiket stb. A műszakiakat az alapbérezési rendszer — az előbbiekben említett hibái miatt — nem ösztönzi megfelelően erre. A magasabb fizetés elérése sokszor nem azzal kapcsolatos, hogy valaki sokoldalúan bővíti ismereteit és kiszélesíti készségeit, hanem nagyrészt csak akkor következhetik be, ha magasabb beosztásba kerül, csoportvezető, osztályvezető, főmérnök stb. lesz. Ezek a munkakörök legtöbbször viszont már speciális vezetői tudást, szervezési készséget követelnek meg, s ilyen beosztásokba a műszakiaknak viszonylag kis része kerülhet. A népgazdaság érdeke az lenne, hogy jobban képzett műszakiak maradjanak meg szerkesztői, tervezői munkakörökben és bizonyos esetekben — ha ismereteik, képességeik és munkájuk következtében erre rászolgálnak — nem kisebb alapbérrel, mint amilyennel a magasabb beosztású csoportokba soroltak rendelkeznek. *Ugyanakkor a kényelmesen élők ne juthassanak meg nem szolgáltan jelentős keresethez.* Ezt a célkitűzést természetesen csak fokozatosan lehet elérni, oly módon, hogy az évről-évre tervszerűen rendelkezésre álló és a nyugdíjazás révén kialakuló átlagbértartalékot a vállalatok vezetői a műszaki fejlesztés szempontjait figyelembe véve osztják el. Emellett az illetékes iparirányítási szervek az átlagbérek évenkénti megszabásánál jobban figyelembe vehetnék azt, hogy az egyes vállalatoknak milyen műszaki fejlesztési feladatokat kell megoldaniok.

Többek között az előzőekben röviden vázolt alapbérezési gyakorlat vezet oda, hogy a tehetséges műszakiak jelentős része nem a munkakörén belül fejti ki tevékenységét, másodállást, szakértői munkát vállal, munkakörén kívül végez újítási munkát stb. A már említett 1957-es felvétel szerint a vállalati főmérnökök 71,4 százaléka élvezett mellékjövedelmet. Természetesen ezek a mellékfoglalkozások a maguk helyén a legtöbb esetben hasznosak a társadalom számára, de aligha lehet kétséges, hogy a népgazdaságnak sokkal előnyösebb, ha a műszakiak mindenekelőtt saját munkakörükön belül fejtik ki képességeiket és teljes odaadással dolgoznak abban a tudatban, hogy alapbérük is képességük szerint kifejtett munkájuk eredményeihez igazodik.

Ehhez hasonló probléma még az is, hogy az alapbérek mai

rendszerében nem jut kifejezésre a képzettség, amint ezt az alábbi tábla adatai is mutatják.

(KSH 1957-es reprezentatív felvételének adatai.)

Munkakör	Az adott munkakörben foglalkoztatott			
	1. mérnök képesítésű dolgozók átlag alapbére	2. technikusi képesítésű dolgozók átl. alapbére	3. mérnök és techn. képesítéssel nem rendelkezők átl. alapbére	összes dolgozók (1 + 2) átlag alapbére
Műszaki ügyintéző I.	100	95,—	93,9	96,1
Műszaki ügyintéző II.	100	99,2	100,5	99,9

Vannak természetesen bizonyos munkakörök, ahol a mai helyzetben a mérnöki képzettség nincs jelentősen előnyben a technikusi, sőt a szakmunkás képzettséggel szemben sem. (Itt elsősorban a művezetői beosztást említeném, gondoljunk csak arra a különösségre, ami a vezetési készség tekintetében egy fiatal kezdő mérnök és a gazdag élettapasztalattal, középfokú, vagy szakmunkás képzettséggel rendelkező művezető között fennáll.) Más azonban a helyzet a műszaki ügyintéző I. és II. csoportokban, ahová a műszaki fejlesztés szempontjából fontos műszaikak tartoznak.

Az alapbéreknek a műszaki fejlesztést is figyelembe vevő helyes megállapítása különösen nagy jelentőségű a fiatal műszaki generáció fejlődése szempontjából. Ez az egyik legfontosabb anyagi eszköz, ami elősegítheti azt, hogy a fiatal műszakiak az egyetem elvégzése után időt és energiát nem sajnálva, tovább tanuljanak és a társadalom érdekében kifejlesszék képességeiket.

2. Az ipari vállalati prémium-rendszernek, mint kollektív ösztönzőnek hatása a műszaki fejlesztésre

Jelenleg az iparban a vezető beosztásúak és a műszakiak prémizálására felhasznált pénzkeret jelentős részben (az ún. függő rész) a vállalat kollektív eredményeihez kötött, ezért ez úgy tekinthető, mint a kollektív ösztönzés egyik formája. (A fennmaradó részt a vállalat ún. független keretként kapja — munkája eredményétől függetlenül — és ezt a részt csak mint egyéni ösztönzőt lehet figyelembe venni.)

Az ipari minisztériumokat az elmúlt években az a célkitűzés vezette, hogy a prémiumkeret vállalati eredménytől függő részét olyan mutatóval kapcsolják össze, amely a vállalati eredményt komplex módon tükrözi. Ez a gondolat tette a prémiumkeret kialakításában fontos tényezővé a költségszintet, amely a vállalati

eredmény egyik legösszetettebb mutatója. A legnagyobb KGM vállalatokban a termelési költségszint javításáért adják a prémiumkeret 50 százalékát.

Ez az elgondolás alapjában helyes olyan üzemekben, amelyekben viszonylag lassan változik a termékösszetétel és a munka anyagi feltétele (munkatárgy és munkaeszköz). Ilyen üzemekben a vállalati tevékenységet — amennyiben az árképzés és a pénzügyi gazdálkodás rendszere megfelelő — több-kevesebb pontossággal jól tükrözi a költségszint alakulása, s az ehhez kötött prémium takarékos gazdálkodásra ösztönöz. Nem így van ez azokban az üzemekben, ahol jelentős műszaki fejlesztési tevékenység folyik.

A költségszint alakulása nem tükrözi a műszaki fejlesztés eredményeket, sőt ahogy ezt az utóbbi időben több közgazdasági tanulmány kimutatta — ellentétben állhat ezzel. Ez a gondolat késztette a KGM-et, hogy már 1960-tól kezdve a függő keret bizonyos meghatározott részének a kifizetését — az elmúlt évben mintegy 25 százalékát — a műszaki fejlesztési feladatok teljesítésétől tegye függővé. A műszaki fejlesztési prémiumfeladatot az általános gyakorlat szerint az illetékes iparigazgatóság tűzi ki, mégpedig úgy, hogy a vállalat műszaki fejlesztési tervének tételeiből választja ki a premizálni kívánt feladatokat. (Van, ahol az egész műszaki fejlesztési terv teljesítése szerepel prémiumfeltételként.)

A Híradástechnikai Iparigazgatóság az 1960-as évben a Beloiannisz Híradástechnikai Gyár részére nyolc műszaki feladat teljesítéséhez összesen 405 000 forintnyi prémium kifizetését kötötte. Az igazgatóság a műszaki fejlesztés igényességében levő különbséget igyekezett figyelembe venni, s ennek megfelelően a kitűzött prémiumösszeg szóródása — a feladat nagyságától és népgazdasági jelentőségétől függően — 4000—120 000 forint szélső értékek között mozgott.

Az Egyesült Izzó számára szintén nyolc műszaki fejlesztési feladat teljesítéséért tűztek ki prémiumot, összesen 550 000 Ft összegben. Itt a prémiumfeladatok közül hétnek a teljesítése esetén 50 000 forintnyi és egyért 200 000 forintnyi összeg kifizetését ígérték.

Az Orion Gyár részére tíz feladat teljesítésére tűztek ki prémiumot, összesen 250 000 forintnyi összegben; az egyes feladatok teljesítéséért járó prémiumösszegek között is nagy szóródás tapasztalható 1000-től egészen 85 000 forintig.

A prémiumösszeg kifizetésének feltétele a felsorolt esetekben majdnem mindig *valamilyen műszaki megoldás határidőre való teljesítése.* A műszaki megoldás hivatalos elfogadása a legtöbb

esetben a prémium kifizetés előfeltétele. A prémiumfeltételek között azonban nem szerepel a megoldás színvonala — s ez érthető is, mert ezt nehéz valamilyen exakt mutatóval kifejezni. A premizálásnak ez a módja viszont arra ösztönöz, hogy az elfogadható, legalacsonyabb műszaki színvonalú megoldást válasszák, hiszen ilyen esetekben a határidőre való teljesítés könnyebben megoldható feladat. Bizonyos mértékig ebben az irányban hat — amint később látni fogjuk — az újítási díj, mint ösztönző is.

A Hajóipari Igazgatóság más módszerrel dolgozott és tételesen állapította meg azokat a műszaki fejlesztési feladatokat, amelyeknek teljesítéséért meghatározott összegű prémium kifizetését engedélyezi, de nem szabta meg, hogy az egyes feladatok teljesítéséért külön-külön mekkora összeget fizet. Az egyes tételeknél történt lemaradást esetenként bírálta el és az eredetileg előirányzott keretet ennek megfelelően csökkentette.

A Dej Hajógyár esetében pl. tíz feladatot jelölt meg, amelyből a vállalat mindössze egyet nem teljesített. Az Óbudai Hajógyár viszont kilenc feladatból csupán egyet hajtott eredményesen végre. A Ganz Darugyár hét feladatból [illegible]-et teljesített, hármat nem.

A nem teljesítések elbírálása azonban arra mutat, hogy a prémiumok odaítélésében nem lehet következetesen az előírt feladatok teljesítéséből kiindulni. A Dej Hajógyárnál kitűzött 230 000 Ft-ból 200 000-et fizettek ki, az Óbudai Hajógyárnál 197 400 Ft-ból 98 700-at, a Ganz Darugyárnál 136 000 Ft-ból 120 000-et. Ilyen esetben a műszaki fejlesztési prémium elérése nagyon esetleges, s az utólagos, szubjektív megítéléstől függ.

Ez arra mutat, hogy több műszaki fejlesztési feladatot magábanfoglaló tervtől függő prémiumkeret utólagos elbírálása sok nehézséget okoz és emiatt az általa kiváltott ösztönzői hatás is lényegesen kisebb, mint akkor, ha egyes konkrét műszaki fejlesztési feladatért meghatározott összeget írnak elő prémiumként. Ez utóbbi esetben viszont a formális teljesítés (a megadott határidőre) háttérbe szoríthatja a műszaki fejlesztésnél rendkívül fontos minőségi követelményeket.

Ezek a módszerek tehát több okból sem jelentenek megfelelő megoldást — bár az előző helyzethez képest kétségtelenül javulást hoztak:

a) A prémiumfeltételek a vállalati prémiumkeret függő részének odaítélésénél egyre bonyolultabbá és áttekinthetetlenebbekké váltak és ezért ösztönző hatásuk emiatt általában is csökken.

S ez a folyamat tovább tart: Az egyik legutóbbi rendelkezés szerint pl. a vezetők prémiuma 15—20 százalékkal csökkenhet, ha a részükre előírt anyagkészlet csökkentést nem hajtják végre.

A vállalati prémiumkeret műszaki fejlesztési feladatokkal való összekapcsolása mindezek miatt — bár alapjában helyes intézkedés — de nem jelent eléggé hatékony ösztönzést.

b) A prémiumkeret függő része egy bizonyos hányadának az összekapcsolása a műszaki fejlesztési feladatokkal laza tervezésre ösztönöz. A vállalatok a műszaki fejlesztési terveknél különben is igyekeznek lazán tervezni, félnek attól, hogy ezek a tervek kooperációs nehézségek miatt nem valósulnak meg és ugyanakkor beépítésre kerülnek az önköltségi, a termelési stb. tervekbe.

c) A függő prémiumkeret hozzákapcsolását a műszaki fejlesztési tervhez, vagy az egyes feladatokhoz, megnehezíti az is, hogy a műszaki fejlesztésben elért eredmények rendkívül nehezen fejezhetők ki exakt mutatókban.

Az értékmutatók meg általában használhatatlanok a műszaki fejlesztési eredmények mérésére. A különböző műszaki-gazdasági mutatók egy nevezőre hozása viszont, s annak alapján a vállalat műszaki fejlesztési eredményeinek a megállapítása rendkívül nehéz feladat és sok teret ad a szubjektív megítélésnek. Ebből következik az, hogy a vállalatok a műszaki fejlesztési feladatok határidőre történő teljesítéséért kapnak prémiumot — mert ez megfogható s ellenőrizhető — függetlenül attól, hogy milyen színvonalon áll a szóbanforgó műszaki megoldás.

d) Nem méltányos, hogy a műszaki fejlesztési tevékenységért járó prémiumkeret különböző méretű és jelentőségű műszaki fejlesztési tevékenységet folytató vállalatoknál, akár egy iparigazgatóságon belül is, azonos százalékban függjön a teljes prémiumkeret nagyságától és végsősoron a műszaki béralap mennyiségétől, mert ahogy bevezetőben említettük, az egyes vállalatok műszaki fejlesztési tevékenységének a méretei között rendkívül nagy különbségek vannak.

Mindezekből arra a következtetésre lehet jutni, hogy a függő keret egy részének összekapcsolása a vállalat műszaki fejlesztési feladataival, bár bizonyos mértékben megjavítja a műszaki fejlesztési tevékenység ösztönzését, de korántsem tekinthető kielégítő megoldási módnak.

Véleményem szerint — a műszaki fejlesztési tevékenység anyagi ösztönzésére a *jelenlegi prémiumkeret terhére* külön prémiumalapot kellene létrehozni, amelynek felosztása a vállalatok között sok tekintetben különbözne a folyó termelés ésszerű megszervezésére ösztönző s jelenleg is érvényben levő premizálási rendszertől. A műszaki fejlesztési prémiumkeret iparigazgatóságonkénti s vállalatonkénti nagyságát nem a termelési volumen, s nem is az ipari termelői létszám, vagy a műszaki létszám alapján kellene meghatározni, hanem az egyes iparágak, illetve vállalatok

műszaki fejlesztési tevékenységének népgazdasági jelentősége és terjedelme szerint, amit a szóbanforgó terület műszaki fejlesztési igényességének nevezhetünk.

A gyakorlatban tehát ki kellene dolgozni iparáganként és vállalatonként olyan mutatót, amely jellemzi az adott területen a műszaki fejlesztés népgazdasági szempontból szükségszerű terjedelmét, vagyis a műszaki fejlesztési igényességet és az egyes iparágaknak, illetve vállalatoknak juttatott műszaki fejlesztési prémiumkeretet ettől függően kellene megállapítani. Ilyenfajta mutatót iparunkban a különböző termékcsoportokra 1958-ban kidolgoztak, amikor az ipari termelő árképzés új rendszerében termékcsoportonként megállapították a műszaki alap képzésére szolgáló százalékot. (Más kérdés, hogy ennek a mutatórendszernek a kidolgozása tapasztalati úton történt és így a szubjektív megítélés a százalékkulcsok megállapításánál még szerepet játszott.) Ezt alapul lehetne venni, vagy legalábbis messzemenően fel lehetne használni.

Mindez egyben azt is jelentené, hogy az iparágak és vállalatok nagy részében — ahol jelentősebb műszaki fejlesztési tevékenység nem folyik, vagyis ahol a műszaki fejlesztési igényesség alacsony — külön műszaki fejlesztési prémiumalap képzésére nem lenne szükség. Más kérdés, hogy egyéb szempontból a jelenlegi premizálási rendszer szorul-e változtatásra.

E cikk keretében nincs lehetőség arra, hogy kitérjünk a premizálási rendszernek a műszaki fejlesztéssel közvetlen kapcsolatban álló ellentmondásainak elemzésére. Az a körülmény ugyanis, hogy a prémium a jelenlegi megoldási formájában elsősorban az üzemszerű termelést, s a költségek csökkentését állítja a figyelem központjába és nem a műszaki fejlesztést, nem jelenti azt, hogy ne lennének más tekintetben is negatív vonásai. A közgazdasági irodalom ezek közül sokkal már behatóan foglalkozott, ilyenek mindenekelőtt a pontos tervezésre ösztönzés problémája, a választék és minőség kérdései, az ipari termelői ár indokolatlan növelésében való érdekeltség stb. Általános hibaként merül fel mindezen komoly problémák mellett az is, hogy a prémium egy bizonyos idő elteltével fizetéskiegészítésként lép fel. Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata azonban túlhaladja e tanulmány kereteit.

Visszatérve a külön műszaki fejlesztési prémiumalap kérdéseire, mindenekelőtt az a kérdés merül fel, hogy függjön-e és milyen módon az egyes vállalatok eredményeitől.

Ha a vállalati műszaki fejlesztési prémiumkeret a kollektív eredményektől teljesen független, akkor ez, mint kollektív ösztönző nem jöhet számításba. (Az előzőekben láttuk, hogy a jelenlegi helyzetben a prémiumkeret, mint kollektív ösztönző, csak na-

gyon elenyésző hatást gyakorol a műszaki fejlesztésre, sőt sok esetben negatív irányban hat rá.) Éppen ezért a műszaki fejlesztési prémiumalap független keret formájában csak átmeneti megoldásként kezelhető, s jó lenne olyan megoldást találni, amely mellett ez hatékony és pozitív kollektív ösztönzővé lehet.

Véleményem szerint olyan értékbeni mutatót kellene kimunkálni, amely a műszaki fejlesztési feladatok népgazdasági eredményét képes lenne megközelítően tükrözni.

Csehszlovákiában az utolsó években széleskörű kísérletek folynak a gyakorlatban is, ilyen jellegű mutató kialakítására.

1959-ben megjelent rendelet szerint (196/1959.) a műszaki fejlesztési prémiumkeretet a gazdasági eredmény szerint állapítják meg, amely alatt azt a „tiszta gazdasági hasznot értik, amelyet a műszaki fejlesztés egy évi időszak folyamán a termelésben és a felhasználók részére eredményez". Fogyasztási javaknál azonban nem veszik tekintetbe a fogyasztóknál elért gazdasági hasznot. Ezt a mutatószámot több fontos mozzanattal egészítik ki, mert ez önmagában még nem ad megfelelő alapot a prémium szintjének megállapításához.

Ilyenek mindenekelőtt a következők:

a) a feladat megoldásának társadalmi jelentősége;

b) a megoldás újszerűsége;

c) a megoldás műszaki igényessége.

Vélményem szerint a vállalati eredménytől független műszaki fejlesztési prémiumkeret megállapítása mellett — amelynek reális alapja az iparág, illetve az egyes vállalatok műszaki fejlesztési igényessége — egy-két iparágban kísérletként már most be lehetne vezetni olyan rendszert, amely elősegítené a folyamatos áttérést a műszaki fejlesztés népgazdasági eredményétől függő prémiumalap rendszerre. (Ez az áttérés s maga a kísérlet is — tekintve, hogy a műszaki fejlesztés népgazdasági eredményessége csak évek múltán mérhető — szükségszerűen hosszabb időt vesz igénybe.)

3. A prémiumnak, mint egyéni ösztönzőnek hatása a műszaki fejlesztésre

Az eddigiekben a prémiumalapot úgy tekintettük, mint a kollektív ösztönzőt. Ettől meg kell különböztetnünk a prémiumalap felosztását a vállalaton belül, azaz a prémiumnak egyéni anyagi ösztönzőként való felhasználását. A prémiumalap képzésének a módja ugyanis önmagában még nem determinálja a rendelkezésre álló pénzösszegek felhasználásának a mikéntjét.

A prémium műszaki fejlesztésre gyakorolt ösztönző hatása

mindenekelőtt a prémiumkeret szétosztásának a módjától függ, mert az egyéni, illetve csoportos anyagi ösztönzés ebben az esetben sokkalta hatékonyabb, mint a vállalati szintű kollektív ösztönzés, ezért vizsgálatunk szempontjából ennek a kérdésnek különösen nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk. (Elvileg e kérdéscsoportba sorolhatók a műszaki fejlesztésért adott jutalmak, amelyekkel az e célra rendelkezésre álló összegek viszonylag csekély volta miatt külön nem foglalkozom.)

A prémiumkeret egyéni, illetve csoportos szétosztásának különféle változatai lehetségesek. A kérdés könnyebb elméleti és gyakorlati kezelhetősége érdekében helyes megkülönböztetni a szétosztási módok három alaptípusát:

1. Gazdasági mutatóhoz (termelékenységi mutató, költségszint stb.) *kötött prémium;* a prémium automatikusan, minden különösebb mérlegelés nélkül, a feltétlenül megszabott gazdasági mutató (önköltség, termelési terv stb.) alakulásától függően változik;

2. *Célprémium;* előre kitűzött feladat végrehajtásáért meghatározott összegű prémium jár;

3. *Jutalom;* bizonyos feladatok elvégzése, vagy a munka általános értékelése alapján utólag állapítják meg a prémiumösszeget.

Arra a kérdésre, hogy ezen három alaptípus közül a műszaki fejlesztés szempontjából melyiknek a felhasználása a leginkább megfelelő, nem lehet minden munkakörre érvényes választ adni. *A konkrét körülmények, az adott munkakör sajátosságai döntik el,* hogy az egyéni premizálásnak milyen alaptípusát, illetve ezeknek milyen kombinációját a legcélszerűbb alkalmazni. Hasonló helyzet ez, mint amilyen a munkabérezés területén a bérformákkal kapcsolatban áll fenn, ahol úgyszintén nincs egyedül üdvözítő bérforma.

A premizálást egyéni anyagi ösztönzőként vizsgálva, különbséget kell tennünk a vállalat vezető dolgozói és a műszaki beosztásúak között. A premizálás jelenlegi rendszerében ugyanis lényeges eltérés van a vállalat 3—4 vezetője (igazgató, főmérnök, főkönyvelő) és a műszakiak premizálása között.

A prémiumrendszer nem kellő hatékonysága a műszaki fejlesztésre, illetve negatív vonásai — amiről az eddigiekben szó volt — mindenekelőtt a vállalatok vezető dolgozói premizálásában jutnak ki. A vállalatok vezető dolgozóinak premizálási feltételei ugyanis a legtöbb esetben azonosak a vállalati prémium-feltételekkel.

A műszaki fejlesztési feladatok különösen az igazgatóra és a főmérnökre rónak jelentős többletmunkát. S emiatt nagy különbség van olyan üzemek vezetésével szemben támasztott követelmé-

nyek között, ahol hosszabb ideig ugyanazt a gyártmányt nagyrészt változatlan technológiával állítják elő és azok között, ahol a gyártmány és a gyártás technológiája viszonylag rövid időközökben változik.

Ez a különbség a vállalatok vezetőinek a prémiumrendszerében jelenleg nem jut kifejezésre. A prémium maximuma éppen úgy, mint az alapbér, nem érzékeny az egyes vállalatok termelésének műszaki igényességére, hanem végső soron a gyár dolgozói létszámától függ.

A vállalati vezetők voltaképpen a jelenlegi helyzetben a vállalat terv szerinti működéséért prémiumot kapnak, s ugyanezért kapják a nyereségrészesedést is, de ugyanakkor nem jutnak anyagi elismeréshez a ténylegesen többletmunkát jelentő és többletismeretet igénylő műszaki fejlesztési feladatok teljesítéséért. Ezt a kérdést nem oldja meg az, ha az azonos mértékben megállapított — tehát a vállalat nagyságától függő — prémiumkeret egy részének kifizetését műszaki fejlesztési feladatok határidőre való teljesítéséhez kötik; ez inkább büntető, mint jutalmazó intézkedés.

Az önálló műszaki fejlesztési prémiumalap létesítése lehetőséget adna a ténylegesen többletmunkát jelentő műszaki fejlesztési feladatok premizálására. Ez véleményem szerint főleg utólagos jutalom formájában történhetne, a vállalati vezetők műszaki fejlesztés érdekében végzett munkájának sokodalú elemzése alapján. Ezekben a munkakörökben konkrét műszaki fejlesztési feladatokhoz kötött prémiumrendszer az előző fejezetben felsorolt indokok alapján nem látszik célszerű megoldásnak. Emellett meggondolandó lenne magának a vállalati besorolási rendszernek a felülvizsgálata is és a műszaki fejlesztési igény figyelembevétele a vállalati kategóriák (A, B, C, D) megállapításában.

A műszaki dolgozók esetében az egyéni és a kollektív ösztönzés között a prémiumfeltételek tekintetében már jelentősebb eltérés van a gyakorlatban, mint a vállalatok vezető dolgozóinál. A műszaki dolgozók premizálása, ma már egyre inkább a munkakörükből fakadó konkrét feladatok — köztük műszaki fejlesztési tevékenység — sikeres elvégzéséhez kötődik. Az ipari vállalatok egy részében azonban még ma is olyan feladatokat igyekeznek kitűzni a műszaki dolgozók elé, amelyeknek a teljesítése biztosítja a vállalat prémiumkeretének az elnyerését, de amelyhez a műszakiak egyéni munkájának kevés köze van. Ebből következően a műszakiak egyéni prémiumfeltételei sokszor még ma is nagyon általánosak és nincsenek megfelelő tekintettel a premizált dolgozók egyéni munkakörére.

Ilyen általános prémiumfeltételek kitűzése — ami különösen 1956 előtt az egyik sajátossága volt a műszakiak premizálásának

— a prémium fizetéskiegészítő jellegét erősíti és nem ösztönzi hatékonyan az egyes műszaki dolgozókat arra, hogy egyéni feladataikat az átlagosnál színvonalasabban végezzék el.

A minisztériumok egy része — látva ezt a helyzetet — az utóbbi években igyekezett fellépni a prémium fizetéskiegészítéssé változtatása ellen és különböző rendeletekkel arra kényszeríti a vállalatokat, hogy konkrét, sőt gazdaságossági feladatokkal alátámasztható prémiumfeladatokat tűzzenek ki a műszaki dolgozók elé.

A műszaki fejlesztési tevékenységet azonban legtöbbször nem lehet egyénekre bontani, hiszen egy-egy új konstrukció tervezését nem egy dolgozó, hanem meghatározott csoport végzi. Ezért szükségszerűvé válik, hogy a vállalatok ezen a téren nagyrészt csoportos ösztönzési formát alkalmazzanak — amely átmenet az egyéni és a kollektív között — és a műszaki fejlesztési feladat teljesítéséért ne egy dolgozó, hanem a műszakiak meghatározott csoportja részére tűzzenek ki prémiumot. A csoportos anyagi érdekeltségi formának a hatékonysága nagymértékben függ a közösen premizált műszakiak jó kollektív együttműködésétől és attól, hogy miként történik a csoportosan „megkeresett" prémiumösszeg szétosztása.

Ezzel kapcsolatban újra csak felmerül a prémium kiegyenlítődésének problémája, vagyis az a kérdés, amit az alapbérezés esetében már vizsgálat tárgyává tettem. Különböző tényezők hatására a műszaki fejlesztési feladatok teljesítéséért kapott prémium szétosztása legtöbbször nem a végzett munka szerint, hanem a már egyébként is erősen kiegyenlített alapbérhez igazodik. Ez a kollektíva munkájára abban az esetben nem hat ki károsan, ha nagyrészt kiegyenlítettek az eredmények, illetve a képességek. Egyéb esetben az ilyenfajta egyenlősdi erősen csökkenti a prémium ösztönző hatását, akadályozza a képesség szerint végzett munkát és gátlólag hat a szakismeretek és a készségek fejlesztésére is.

A premizálásnak a műszaki fejlesztés szempontjából hibás formai megoldása a prémium negyedévhez, illetve éves határidőkhöz kötése is. A műszaki fejlesztési feladatok teljesítése ugyanis nem igazodik a naptári időszakokhoz, közöttük nem egy olyan akad, amelynek a teljesítése több évet vesz igénybe. A műszaki fejlesztésért naptári időszakonként kiosztott prémium egymagában is a prémium fizetéskiegészítés jellegét és az egyenlősdit erősíti. A műszaki fejlesztés ösztönzésére szolgáló prémiumalapot éppen ennek a hibának a kiküszöbölése érdekében hosszabb időre — s nem egy évre — kellene előírni és lehetőséget kellene adni a vállalatoknak arra, hogy az így több évre meghatározott keret-

tel alapszerűen gazdálkodjanak és a fennmaradó összegeket egyik évről a másikra minden megkötés nélkül átvihessék.

A prémiumok felosztása a műszaki dolgozók között ma lényegében az alapbérük szerint történik és ebben csak kis mértékben érvényesül az a szempont, hogy az egyes dolgozók munkájának milyen a társadalmi hasznossága. Ennek egyik oka abban van, hogy a rendelkezésre álló prémiumkeretekhez képest túlságosan széles a premizáltak köre. Az állami szervek ezt látva, az elmúlt években egyre határozottabban szálltak szembe a prémiumok szétaprózásával. Ennek eredményeként az ipar legnagyobb részében jelentősen leszűkült a premizáltak köre, ami az előbb kifejtettek alapján önmagában feltétlenül helyeselhető. Külön vizsgálandó azonban az a kérdés, hogy a műszaki fejlesztésben fontos szerepet játszó műszakiak nem maradnak-e ki a premizáltak köréből. Ez a probléma különösen 1961-ben vált jelentőssé, amikoris minisztertanácsi határozat kötelezte a vállalatokat az ipar egész területén a premizáltak körének szűkítésére.

A vállalati prémiumfeltételek megállapításának jelenlegi módja, amely az évben elért eredményekre helyezi a hangsúlyt, nem ösztönzi a vállalati vezetőket a perspektivikus jellegű feladatok teljesítésére, hanem abba az irányba gyakorol hatást, hogy a vállalatok vezetői a premizáltak körének a megállapításánál azokat részesítsék előnyben, akik hasonló rövid távú célok érdekében dolgoznak. Ezzel magyarázható, hogy sok üzemben fontos önálló munkát végző tervezők és szerkesztők nem részesülnek rendszeres prémiumban, ilyen vállalatokban következésképpen a premizálási rendszer teljesen hatástalan a műszaki fejlesztésben kulcsszerepet betöltő műszakiakra. Már egymaga ez a tény is indokolja a műszaki fejlesztési prémiumkeret különválasztását az általános ipari vállalati prémiumtól.

A prémiumnak, mint ösztönzőnek, a műszakiakra gyakorolt hatását vizsgálva, számításba kell vennünk azt is, hogy a műszakiak keresetében a nyereségrészesedés aránya nagyobb, mint a prémiumé. A műszakiakra azonban a nyereségrészesedés, mint konkrét célra ösztönzés nem fejt ki jelentős hatást, ellentétben a vállalatok vezető dolgozóival, akik nagyfokú felelősséget éreznek a nyereségrészesedés maximumának eléréséért. Ez azonban őket is — az előzőekben leírtak alapján — inkább a folyó termelés ésszerű megszervezésére ösztönzi — ami önmagában csak helyeselhető —, mint műszaki fejlesztési feladatok kezdeményezésére és magas szintű elvégzésére.

Az eddigiekben felvetett megoldási lehetőségek magukban hordják azt a veszélyt, hogy a prémiumok elosztásánál megnövekszik a szubjektív megítélés szerepe és ezzel együtt nagyobb lehetőség nyílik visszaélésekre. Hiba lenne azonban, ha a vissza-

élésektől való félelmünkben lemondanánk arról a lehetőségről, hogy anyagi érdekeltségi rendszerünket a műszaki fejlesztést hatékonyabban ösztönzővé tegyük. A műszaki fejlesztési feladatok premizálásánál a lehetséges visszaélések csökkentése érdekében különösen fontos a lehető leghatékonyabb társadalmi ellenőrzés érvényesítése mind a prémiumfeladatok kitűzésénél, mind a prémiumok odaítélésénél.

4. Az újítási és találmányi díj és a műszaki fejlesztés

Az újítási és találmányi díj, mint anyagi ösztönző, egyénibb, biztosabb, jogszabályokban közvetlenebbül és pontosabban rendezett és az egyéni teljesítmény helytelen megítélésének ezen a területen viszonylag kevesebb a szerepe. Éppen ebből következik, hogy a tehetséges műszakiak túlnyomó része dolgozik újításon, ami társadalmunk számára alapjában hasznos tevékenységet jelent, s műszaki előrehaladásunknak egyik fontos záloga. Néhány reprezentatív jellegű megfigyelés alapján arra lehet következtetni — pontos számot itt statisztikai adatok hiányában nem tudok adni —, hogy az összes kifizetett újítási díjnak mintegy a háromnegyed részét — kereken évi 75 milliót — a műszakiak kapják meg, ami mintegy egyharmada a műszakiak által évente kapott prémiumösszegnek.

A prémiumösszeghez képest ez nem látszik nagyon jelentősnek, de kisebb a különbség, ha nem a pénzösszegeket vetjük egybe, hanem az általuk a műszaki fejlesztésre kifejtett ösztönző hatást vizsgáljuk. Fel lehet ugyanis tételeznünk, hogy az újítás lehetősége a műszakiak legtehetségesebb részét ösztönzi műszaki feladatok sikeres megoldására, s éppen ezen keresztül képességeik és készségeik kifejlesztésére.

Nem szabad megfeledkezni azonban az újítási díjnak, mint a műszakiak ösztönzőjének negatív oldaláról sem, ami bizonyos esetekben zavarhatja a műszaki fejlesztést. Ez mindenekelőtt a következő jelenségben mutatkozik meg:

a) A gyártmány és különösen a gyártás fejlesztésénél egyes műszakiak arra gondolhatnak, hogy maradjon újítani való a bevezetett technológián és az új terméken. Távol áll tőlem, hogy a becsületes műszakiakat gyanúsítsam, egyszerűen az egyéni és a társadalmi ellentmondásra kívánok rámutatni. Az új gyártmány és új technológia, ha valóban korszerű megoldásban kerül megvalósításra, akkor ezen kevesebb újítani való marad és az arra kapott prémium nem mindig egyenlíti ki a kieső újítás díját. Furcsa helyzet alakul így ki, az ösztönzés csak az új megoldás megvalósulása után — tehát jelentős időbeli késéssel — kezd hatni. Különösen 1956 előtt állt fenn ez a helyzet, amikor az az álláspont érvényesült, hogy a tervezői újítás nem fogadható el. Ezen

a merev álláspontot az 1957-es és az 1958-as kormányrendelet ugyan enyhített, de továbbra is vitás, hogy a tervezők elgondolásai milyen esetben kezelhetők újításként.

b) Az újítási díj függ a termelt szériától és nem egy esetben arra ösztönözheti a vállalatok műszaki dolgozóit, hogy elavult gyártmányt is a megengedettnél hosszabb ideig gyártsanak, mert hiszen ily módon az újítási díj összege növekszik. Újra nem valamiféle vádról, gyanúsítgatásról van szó, hanem az objektív érdekek nem megfelelő összeegyeztetéséről.

A Hajtűsági Iparművek például nem akart áttérni a hengeres mosógépre, egyesek szerint azért, mert a vállalat volt vezetői a régi típust újításként kezelték és míg az újítási díjat meg nem kapták, nem akarták az új típust gyártani. Csak az Országos Tervhivatal erélyes közbelépésére indult meg a gyártás.

Természetesen hiba lenne azt gondolni, hogy ilyen tényezők a műszakiak cselekvését egyértelműen, vagy akárcsak döntő módon is meghatározzák, de ugyanennyire helytelen az is, ha nem vesszük számításba a társadalmi és az egyéni érdek közötti ellentmondásnak ezt a sajátos jelentkezési formáját.

Nem könnyű ezen a helyzeten változtatni. Helyezkedhetünk arra az álláspontra is, hogy ennek az ellentmondásnak a társadalom érdekében való feloldását bízzuk az erkölcsi ösztönzésre és a fegyelmezésre. De azt hiszem, jobb megoldás, ha arra törekszünk, hogy az újítási díj ne az elavult technológia és gyártmány bevezetésére ösztönözze a műszakiakat, amelyeken a későbbiek során korlátlanul van újítani való, hanem arra, hogy az új a lehetséges legkorszerűbb módon valósuljon meg. Ezért minden különösebb megkötés nélkül újításként kellene elfogadni a tervező mérnökök által kidolgozott olyan új korszerű műszaki megoldásokat, amelyeket munkájuk során alakítottak ki. A mércét azonban magasabbra kellene állítani, meg kellene követelni, hogy ezek a megoldások korszerűség tekintetében a haladó átlagos színvonalat feltétlenül elérjék.

* * *

Anyagi érdekeltségi rendszerünk az elmúlt években számottevő mértékben tovább tökéletesedett, ez a fejlődés tapasztalható a műszaki fejlesztésre ösztönzés tekintetében is. Nem lehet azonban nem látnunk, hogy éppen e tekintetben sok még a tennivaló: anyagi érdekeltségi rendszerünk jelentős továbbfejlesztése szükséges ahhoz, hogy az egyéni, a kollektív és a társadalmi érdekek között a műszaki fejlesztés feladatainak a megoldásában tökéletesebb legyen az összhang, s hogy az ösztönzésnek ezt a le nem becsülhető formáját jobban ki tudjuk használni a műszaki haladás meggyorsítására.

Korszerű termelés-szervezés a szocialista mezőgazdaságban

Írta CSIZMADIA ERNŐ

„Gondosan kell tanulmányoznunk az új hajtásait, a legnagyobb figyelmet kell tanúsítanunk irányukban, minden eszközzel elő kell segítenünk növekedésüket és ápolnunk kell ezeket a zsenge hajtásokat." (Lenin Művei 29. kötet, Szikra, 1953. 433. oldal.)

I.

Napjainkban gyakran esik szó arról, hogy a szocialista nagyüzemi viszonyok uralkodóvá válásával hazánkban is szinte határtalan lehetőségek nyíltak a mezőgazdasági termelés fellendítése előtt. Ez így is van. A lehetőség azonban még nem valóság. Értenünk kell hozzá, hogy a gyakorlatban egész népünk javára hasznosítsuk a szocialista nagyüzemi keret nyújtotta lehetőségeket.

Ebben a cikkben a Szovjetunió és az európai szocialista országok tapasztalataiból gyűjtöttünk össze néhányat, olyanokat, amelyek segíthetnek abban, hogy még világosabban rajzolódjék ki előttünk a korszerű szocialista nagyüzemi mezőgazdaság útja. Mindenekelőtt azokra az új technológiai eljárásokra szeretnénk felhívni a figyelmet, amelyek napjainkban egyre jobban terjednek a mezőgazdaság szinte minden ágában, s amelyek nemcsak a termelés technológiájában idéznek elő forradalmi változást a régi paraszti és nagybirtokos gazdálkodáshoz képest, hanem a régebben kialakult termelés-szervezési elvekben és gyakorlatban is. Bennünket jobbára ez utóbbi érdekel. Természetes, hogy egy rövid cikk keretében nem vehetjük sorra ennek a változásnak összes fontosabb jellemzőjét, de a felvetett kérdés kifejtéséhez elegendő is, ha az átalakulás lényegére hívjuk fel a figyelmet.

Vegyünk sorra először néhány új technológiai eljárást. pl. a *kukoricatermesztés* köréből. Közismert dolog, hogy a kukorica az egyik legmunkaigényesebb növény és termesztése néhány évvel ezelőtt még nagy gondot okozott a szocialista nagyüzemekben. A Szovjetunióban pl. a kukorica vetésterülete egészen 1953-ig mindössze 3—3,5 millió hektár volt, az egész vetésterület 2 százaléka.

A termésátlagok szintén alacsonyak voltak. Az is ismeretes, hogy állami gazdaságaink, amelyek pedig az évek során a termelés egyre több ágában értek el kiváló eredményeket, a kukoricatermesztésben egyhelyben topogtak. 1957-ig évente csak 60—70 ezer holdon termeltek kukoricát.

Az utóbbi években fordulat kezdődött a szocialista országok kukoricatermesztésében. A Szovjetunióban 1953-tól 1960-ig hétszeresére emelkedett a kukorica vetésterülete, a termésátlag pedig megkétszereződött. Jelentős mértékben fejlődött Csehszlovákia, Románia, az NDK és hazánk kukoricatermesztése is.

Minek köszönhető ez a kedvező irányú változás? Főleg annak, hogy az utóbbi években egyre jobban elterjedt a nagyhozamú kukoricahibridek vetése, jelentős arányokban hódított teret a gépesítés, ezzel együtt javult az agrotechnika, nagy gondot fordítottak az optimális növényállomány kialakítására és a trágyázásra. A tapasztalatok szerint a bőtermő beltenyésztéses hibridkukoricák vetése 25—30 százalékkal növeli a termést. A Szovjetunióban 1955-ben még csak 115 ezer hektáron termesztettek hibridkukoricát, 1959-ben pedig már csaknem 10 millió hektáron. A Bolgár Népköztársaságban 1960-ban a kukorica-vetésterület 90 százalékán, hazánkban 60 százalékán, a Román Népköztársaságban 25 százalékán termesztettek hibridkukoricát. A Szovjetunióban az utóbbi években 100, Romániában 12, Bulgáriában 5, Magyarországon 10 hibridüzem épült.

A kukoricatermesztés új technológiájának kidolgozásában figyelemre méltó tapasztalatokat szereztek az NDK-ban és Magyarországon a vegyszeres gyomirtás alkalmazásával. Az NDK-ban 1960-ban az összes kukoricavetés 60 százalékán (mintegy 450 ezer kh-on végeztek vegyszeres gyomirtást, s az eredmény kielégítő volt. Hazánkban az állami gazdaságok 1960-ban több mint 35 ezer holdon, 1961-ben pedig ennek mintegy ötszörösén használtak kukoricavetéseikben gyomirtástra Simazint és Atrazint. 1960-ban a vegyszerrel kezelt területnek csaknem felén jó, egynegyeden kielégítő, egynegyedén pedig gyenge hatást értek el. 1960-ban a magyar állami gazdaságok a kedvezőtlen időjárás ellenére is 36 q szemeskukoricát nyertek hektáronként, s a vegyszerrel gyomirtott területeken a kukoricatermés (száraz szemtermésben számítva) hektáronként 4, 25 mázsával múlta felül a géppel és kézzel kapált kontroll táblák termését.[1]

A magyar tapasztalatok szerint a kukoricaművelésben az a termesztési módszer nyújtja a legnagyobb termést, amellyel egységnyi területen az egész tenyészidőszak alatt a legjobban és leg-

[1] Dr. Győrffy Béla—dr. Virág Árpád: A kapálás nélküli kukoricatermesztés problémái és eredményei Magyarországon. (Nemzetközi Mezőgazdasági Szemle, 1961. 2. sz. 75—80. oldal.)

olcsóbban biztosítható az optimális növényszám és a kukoricavetések gyommentesen tartása. A szuperszelektiv vegyszerek alkalmazása valósággal forradalmat idéz elő a kukoricatermesztésben. Ha a vegyszerekkel jól végezhető a gyomirtás, akkor nincs szükség többé a kukorica kapálására, ennek a jelentősége pedig messze túlmutat a kukorica termesztésén. Alapvető változást idéz elő a munkaerőgazdálkodásban és a gépesítésben. Kihat a szántóföldi termelés egész szervezésére és azokra a gazdálkodási elvekre, amelyek még az igaerőre és kézimunkára alapozott „őstermelés" időszakában alakultak ki (pl. a szervesanyag- és tápanyagutánpótlásról, a vetésforgóról).

Nagy jelentőségű *a szemeskukorica betakarításának és tárolásának a Szovjetunióban kidolgozott új technológiája is.* Ismeretes, hogy a szemeskukorica- természtésben (ha a főbb munkafolyamatok gépesítve vannak) az összes munkaráfordításnak mintegy 30—40 százaléka a betakarításra esik. Az élelmezési és takarmányozási célra szolgáló kukoricát általában csöves alakban takarítják be és tárolják. Ehhez kukorica-kombájnokat, csőfosztókat, kukoricamorzsolókat, szállító- és rakodógépeket használnak, a csöveket pedig górékban vagy a szabadban prizmákban tárolják. A természetes úton, levegővel való szárítás azonban 4—5 hónap alatt sem hoz kielégítő eredményt; a tapasztalatok szerint az ilyen tárolás nem csökkenti a szükséges mértékben a kukorica nedvességtartalmát, ezért penészedés és egyéb veszteségek következhetnek be. De ha nincs veszteség, akkor is nehézkes és drága a csöveskukorica betakarításának és tárolásának jelenlegi technológiája.

A Kubáni Traktor- és Mezőgazdasági Munkagépvizsgáló Kutató Intézet 1956 óta foglalkozik a kukorica gabonakombájnnal való betakarításával és a szemeskukorica-tárolás új, korszerű technológiájának kidolgozásával. Az új technológiának az a lényege, hogy a kombájn nemcsak betakarítja a csöveket, hanem a fosztatlan csövekről a levél- és szártömeg eltávolításával egyidőben le is morzsolja a kukoricát, így csak a szemet kell elszállítani és tárolni. Amint az intézet által 1959-ben lefolytatott kísérletek adatai mutatják, ez jelentős munka- és költség-megtakarítással jár. (Lásd a következő oldalon levő táblázatot.)

A gabonakombájnnal való szemeskukorica-betakarítás gazdaságosságához kétség sem férhet. Ez a módszer egy töredékére csökkenti a betakarítás munkaráfordítását és költségét, s azért is nagyon előnyös, mert gabonakombájnnal végezhető el, — megfelelő felszereléssel kiegészítve, melynek költségei azonban a tapasztalat szerint két év alatt megtérülnek — nincs szükség tehát speciális kukorica-betakarító kombájnra. Az új technológia széles-

A szemes- és csöveskukorica betakarításával és tárolásával kapcsolatos ráfordítások összehasonlítása

(1 ha-ra számítva)

Megnevezés	Betakarítás SZK—3 gabonakombájnnal		Betakarítás speciális (UKSZK—2, 6) kukoricakombájnnal	
	munkaerő-ráfordítás (normál munkaóra)	eszközráfordítás (rubel)	munkaerő-ráfordítás (normál munkaóra)	eszközráfordítás (rubel)
Kombájnbetakarítás	1,4	6,44	6,4	5,81
Szem vagy cső elszállítása	1,4	1,14	1,2	1,91
Csőfo sztás	—	—	16,6	3,37
Csövek górába rakása	—	—	4,1	0,94
Csövek morzsolása	—	—	11,2	2,82
Szem szárítása	2,6	1,0	—	—
Összes ráfordítás/ha	5,4	8,58	39,5	14,85*

* Ebben a táblázatban a számításokat már új rubelben végezték. A továbbiakban az értékek még régi rubelben szerepelnek, ha csak ennek ellenkezőjét külön meg nem jelöljük.

körű elterjedését a Szovjetunióban ma csupán az akadályozza, hogy a kolhozoknak és szovhozoknak még nincs megfelelő tisztító és szárítóberendezésük, s nincs még tapasztalatuk a szemeskukorica tárolásában sem.[2]

A Szovjetunióban kimagasló eredmények születtek az utóbbi években a *cukorrépatermesztésben.* A szovjet nemesítők az egymagvú cukorrépa kinemesítésével és termesztési technológiájának kidolgozásával világhírnevet vívtak ki maguknak.

Tudjuk, hogy a cukorrépa magja összetett termés; gomoly, amely 2—5, vagy több termés összenövéséből keletkezik. Minden gomolyból annyi növény fejlődik, amennyi életképes mag van benne. Az először nyíló virágok magja a legnagyobb; ezekből erősebb csíranövényke és nagyobb gyökér nő. A vetés után egy gomolyból több növény fejlődik ki; ezek már fejlődésük kezdetén szorosan összefonódnak, elnyomják egymást és csak kézzel ritkíthatók. A cukorrépatermesztés legmunkaigényesebb és legnehezebb munkája az egyelés. Emellett a sokmagvú répa egyelése során gyakran éppen a legerősebben fejlődő növényeket távolítják el

[2] Oszkin—Csernih: Az élelmezési és takarmányozási célokra szolgáló szemeskukorica betakarításának és tárolásának új technológiája. (Nemzetközi Mezőgazdasági Szemle, 1961. 2. sz. 128—132. oldal.)

(minthogy ezeket könnyebb megfogni) és a gyengébbeket hagyják meg, arról nem is szólva, hogy a meghagyott növény gyökérrendszere a leggondosabb egyelésnél is megsérülhet, s ez csökkenti a termést. Ha minden gomolyból csak egy növényke fejlődne, akkor a növények egyenletesebben helyezkednének el a sorban, könnyebb és gépesíthető lenne az egyelés. E cél érdekében megpróbálkoztak a répagomolyok feldarabolásával, ez azonban nem vezetett eredményre. Sok évi kitartó munkával a szovjet nemesítőknek sikerült olyan egymagvú cukorrépát kinemesíteniük, amely termőképesség tekintetében sem marad el a sokmagvú fajtáktól. Koloniec, Brodonesz, Buzanov, Zoszimovics, Mokan és Popov szovjet tudósokat ezért a munkáért 1960 áprilisában Lenin-renddel tüntették ki.

A Szovjetunióban eddig főleg többmagvú cukorrépa-gomolyt vetettek, s a cukorrépa négyzetes-fészkes vetésének elterjesztésétől, illetve a művelés gépesítésétől vártak nagy eredményeket. Ukrajnában, a Szovjetunió legnagyobb cukorrépa-termesztő vidékén — most is a négyzetes-fészkes művelést alkalmazzák a vetésterület nagy részén. 1959-ben például 900 ezer hektáron alkalmazták ezt a módszert és a soros műveléshez képest mintegy 20 millió mázsa terméstöbbletet nyertek, kb. 8 millió emberi munkanapot takarítottak meg. Az egyelést azonban továbbra is kézzel kellett végezniük. Az a törekvés, hogy teljesen gépesítsék az ismert répafajták termesztését, nem vezetett kielégítő eredményre, nem sikerült 40—50 munkanapnál lejjebb szorítani a munkaráfordítást.

Ukrajnában 1957-ben vetettek először egymagvú cukorrépát, összesen 2000 hektáron. A jó tapasztalatok alapján 1959-ben már 250 ezer, 1960-ban pedig mintegy 400 ezer hektárra terjesztették ki az egymagvú cukorrépa termesztését.

Az egymagvú cukorrépa-gomoly vetése nagy lehetőségeket tár fel e növény termesztésének komplex gépesítése előtt, s új technológia kidolgozását és alkalmazását teszi lehetővé. Ennek az új technológiának az a lényege, hogy a korábbinál kevesebb vetőmagot használnak fel, a növényeket négyzetes-fészkesen vetik, a művelést és a betakarítást pedig maximális mértékben gépesítik.

Az egymagvú cukorrépának az a legnagyobb előnye, hogy termesztésével minimálisra csökkenthető az élőmunka-felhasználás, s hozama nem kisebb, mint a sokmagvú répáé. Ezzel a módszerrel az ukrán kolhozokban és szovhozokban hektáronként 230—330 q hozamot értek el, 13—29 munkanap felhasználásával (amiből a kézimunka 4,7—19,8 munkanapot tett ki, szemben a négyzetes-fészkes művelésnél felhasznált 42 munkanappal). Egy

mázsa cukorrépának az önköltsége feleannyi volt, mint a hagyományos módszerrel előállított sokmagvú répáé.

Sokat változott az utóbbi években az *állattartás technológiája* is. Hosszú időn át a szocialista országok a nagyüzemi állattartásban és hízlalásban elsősorban arra törekedtek, hogy a régi paraszti istállókat és berendezéseket nagyüzemi istálókkal és egyéb felszereléssel váltsák fel. Nem sokat változott azonban a korábbi technológia és termelés-szervezés, s a takarmányelőállítás és takarmányozás technológiája sem. Minden szocialista ország jelentős beruházásokat eszközölt a nagyüzemi állattartás kialakítása érdekében, mivel azonban a tartás technológiája nem sokat változott — a korszerű berendezések, felszerelések hatékonysága is meglehetősen alacsony volt, nem emelkedett kielégítően a munka termelékenysége, s drágán állították elő az állati termékeket. Az utóbbi években e tekintetben is fordulat figyelhető meg. A Szovjetunióban és egyes európai népi demokráciákban *terjed a gépesített, automatizált, új állattartási technológia.*

A szarvasmarhatartásban például gyorsan hódít teret a szabadtartás és a korszerű (főleg halszálkás) fejőházas rendszer. Az OSZFSZK mezőgazdasági minisztériumának adatai szerint 1960-ban a köztársaság 58 megyéjében több mint kétmillió szarvasmarhát tartottak szabadtartásos módszerrel, ebből több mint 400 ezer volt a tehén.[3]

A szabadtartásnak nagy előnye, hogy jóval kevesebb emberi munka kell az állatok gondozásához és a termékek nyeréséhez, magas fokon gépesíthető a legtöbb munkafolyamat, s ennek eredményeképpen jelentős mértékben emelkedik a munka termelékenysége és csökken az önköltség. További előnye az, hogy csökkennek az istállóépítési költségek.

Istállózott tartással a legjobb fejők is legfeljebb 50—60 tonna tejet fejtek évente (8—12-es tehénlétszámot véve alapul). Szabadtartásos technológiával, korszerű fejőházas rendszerekben ennek tízszeresét is kifeji egy fejő. Számos példát lehetne felhozni mind a munkatermelékenység emelkedésére, mind az önköltség csökkentésére. A vlagyimiri terület kísérleti gazdaságában a régi tehéntartási rendszer idején 130 tehenet 11 fejő fejt, most, az új rendszerben egyetlen fejő végzi 131 tehén fejését. Ugyanitt, a „Sztálin 50. születésnapja" nevű kolhozban, régen 1,6 munkanapot fordítottak egy mázsa tej előállítására, most pedig csak 0.75 munkanapot. A számítások azt mutatják, hogy ha az OSZFSZK-ban általánosan alkalmaznák a szabadtartásos technológiát, évente mintegy félmillió ember szabadulna fel a tehenészetekből más

[3] Mangazejev: A szabadtartásos szarvasmarhatenyésztés effektivitása. (Ekonomika Szelszkovo Hozjajsztva, 1961. 2. sz. 62—67. oldal.)

munkára, s egy milliárd rubel munkabért lehetne megtakarítani. A dolgozók munkabére nőne, de az önköltség mégis számottevően csökkenne. Ha minden kolhozban és szovhozban az új módszert alkalmaznák, évente (17 millió tonnás évi tejtermelést számítva) mintegy 2—3 milliárd rubelt lehetne megtakarítani a ráfordítások csökkenésével.

Szabadtartással jelentős mértékben csökkenthetők az építési költségek. Nemcsak a beruházás kerül kevesebbe, hanem jóval több állat tartható el ugyanott. Egy Moszkva-területi kolhozban pl. egy állat férőhelye a régi technológiával 2530 rubelbe, szabadtartással 2150 rubelbe kerül. Az adatok szerint a régi istállók átalakítása is gazdaságos. Egy kolhozban az átalakítás 89 ezer rubelbe került, de a korábbi 69-ről 150-re emelkedett az ott elhelyezett tehenek száma. Ha a többlet-létszámnak új istállót építenek, ez 245 ezer rubelbe került volna. Kiszámították, hogy az OSZFSZK-ban kb. egy milliárd rubelbe kerülne a régi istállók átépítése. Ha az átalakítás eredményeként elhelyezhető nagyobb állomány részére új istállókat kellene építeni, az 4 milliárd rubelbe kerülne.

Hasonló tapasztalatokról olvashatunk az ukrán földművelésügyi miniszternek 1960-ban megjelent egyik cikkében is.[4] Ukrajnában szintén gyors ütemben terjed a szabadtartásos rendszer. Baszov, a Rosztov-területi tanács végrehajtó bizottságának elnöke például azt írja, hogy 1960 első negyedében a terület kolhozaiban és szovhozaiban már 114 fejőállás működött és még 100 volt épülőben, főképp halszálkás rendszerűek. A kézifejés idején a kolhozokban 12, a szovhozokban 15—16 tehenet tudott kifejni egy-egy fejőnő, most pedig 45—100-at. A Lenin kolhoz (novocserkaszki járás) 220-as tehenészetében 15 fejőnő dolgozott. Most, a halszálkás fejőállások felépítése után, 4 fejőnő és 1 motorkezelő végzi el ugyanazt a munkát.

Hasonló tapasztalatokról számolhatunk be a csehszlovák, a német és a bolgár gyakorlat alapján is. Csehszlovákiában 1954 óta kísérleteznek ezzel a módszerrel, az NDK-ban és Bulgáriában az utóbbi években próbálták ki.

A sertéstartásban és hízlalásban szintén a csoportos (úa. kutrica nélküli) automatizált, gépesített technológia terjed. A csehszlovák tapasztalatok szerint a kocák csoportos tartása lehetővé teszi, hogy egy sertésgondozó 40—50 állatot lásson el, s ez mintegy 50 százalékkal emeli a munka termelékenységét. Csoportos tartással jobban ki lehet használni a sertésól területét, ezért ugyanabban az ólban kétszeresére növelhető az állomány.

[4] Szpivak: Az állati termékek termelése növelésének tartalékai. Ekonomika szelszkovo hozjajtszva 1960. 6. sz. 10—15. oldal. Lásd uo. A. Baszov cikkét a rosztovi terület állattenyésztése komplex gépesítésének fejlődéséről. 55—58. oldal.

Még ennél is nagyobb arányban emeli a munka termelékenységét a sertéshízlalás gépesítése és automatizálása. A csehszlovák gépesített hízlaldákban önetetők alkalmazásával, a takarmányszállítás és a trágyaeltakarítás gépesítésével 8 órás munkanap alatt 1000—1200 hízósertést lát el egy dolgozó. A régi technológia alkalmazása idején egy mázsa hús előállításához 8 munkaórára volt szükség, az új hízlalási móddal $1^1/_2$—2 is elegendő. A korszerű, gépesített hízlaldáknak 40—50 százalékkal kisebb a beruházási költsége, illetve az amortizációja, mint a szokásos sertéshízlaldáké.[5]

A hús-, a tej- és a tojásgyárak működtetése természetesen *korszerű, tudományos alapokon álló takarmányozást* követel. A technika, a biokémia fejlődése lehetővé teszi, hogy bővítsük a takarmányozásra használt anyagok mennyiségét, javítsuk minőségüket. Közismert tény, hogy mennyire befolyásolja a végső eredményeket a takarmányoknak az etetéshez való előkészítési módja. Ezért napjainkban a korszerű nagyüzemi állattenyésztésnek megfelelő, automatizált berendezések alkalmazásán alapuló ipari termelés váltja fel a takarmányok összeállításának és előkészítésének eddigi, hagyományos módszerét.

II.

A Szovjetunió és egyes európai népi demokráciák gyakorlata meggyőző adatokat szolgáltat arról, hogy az új technika és a korszerű technológiai eljárások elterjedése a mezőgazdaságban is *erősíti a termelés koncentrációját, elősegíti a gazdaságok (termelési egységek) méreteinek növekedését.* A munkatermelékenység és önköltség is kedvezőbben alakul a koncentráció magasabb fokán álló gazdaságokban.[6]

A statisztikai adatok a mezőgazdasági termelés minden ágában a koncentráció hatékonyságát mutatják. A nem-feketeföld övezetének gabonatermelő szovhozaiban pl. megvizsgálták, hogyan alakul az önköltség a gabona-vetésterület nagyságával összefüggésben. Megállapították, hogy azokban a gazdaságokban, amelyekben a gabona-vetésterület nagysága 100 ha sem volt, egy mázsa gabona önköltsége 100—170 rubel között ingadozott. Ahol azonban a vetésterület 100—150 ha között volt, ott az önköltség 44—125, ahol pedig a vetésterület 500—1000 ha között volt, ott az önköltség 55—88 rubel között ingadozott. Végül: az 1000 ha-nál nagyobb

[5] Novák—Pytel: A szarvasmarhatartás új módszerei. (Nemzetközi Mezőgazdasági Szemle 1959. 5. sz. 113—114. oldal.) Gulda: A sertéshízlalás közgazdasági célszerűsége. (Nemzetközi Mezőgazdasági Szemle, 1960. 6. sz. 33—37. oldal.)

[6] Muratov—Szinzinisz: A mezőgazdasági vállalatok méreteiről... (Ekonomika szelszkovo hozjajsztva 1960. 10. sz. 38—44. oldal.)

gabona-vetésterületű üzemekben egy mázsa gabona önköltsége mindössze 39—60 rubel volt.[7]

A szovjet tapasztalatok szerint a kertészetben és a gyümölcstermelésben is a nagyterületű, korszerű, nagyüzemi gyümölcsösök telepítése és üzemeltetése a munkatermelékenység növelésének és az önköltség csökkentésének egyik legfontosabb feltétele.

A kolhozok és szovhozok tapasztalatai e tekintetben is teljesen megegyeznek. A Központi Feketeföld-övezet szovhozaiban pl. a 300 hektárnál nagyobb gyümölcsösökben egy mázsa termék önköltsége csak egynegyede, a munkafelhasználás pedig mindössze hatodrésze volt annak, amennyi a 10 hektár alatti gyümölcsösökben.[8]

A gabonagyárakon kívül egyre több húsgyár és tojásgyár is létesül a Szovjetunióban. Szovjet közgazdák egyre erőteljesebben hangsúlyozzák és bizonyítják, hogy a korszerű állattartás, a nagy hozam és az olcsó állatitermék-termelés csak *korszerűen gépesített nagy állattenyésztő farmok* kialakítása útján oldható meg. Szerintük az állattenyésztés minden ágában ennek az irányzatnak kell érvényesülnie a szarvasmarha-tenyésztésben éppen úgy, mint a baromfihús- és tojástermelésben.

A szarvasmarha-tenyésztésben jól mutatják a koncentráció gazdasági hatékonyságát a kurgani terület kolhozainak adatai. Itt a kisebb farmokon az egy mázsa termékre eső munkaráfordítás kétszerannyi, a tej önköltsége pedig 40 százalékkal nagyobb volt, mint a nagy tehenészetekben. A szarvasmarhahízlalásban szintén jelentős volt a különbség a nagyobb állomány javára.[9] A kolhozok egy részében az állatállomány szétaprózott. Sok még az olyan gazdaság, ahol minden brigádnak mindenféle állata van, pl. 50—80 tehene, 100—150 sertése, 300—500 baromfija. Ilyen körülmények között szinte lehetetlen az állattenyésztési munkák gépesítése, az állattenyésztő telepeken jórészt nehéz fizikai munka az uralkodó. A szétaprózottság hátrányai egy-egy kolhozon belül is megérződnek. A Rosszija kolhozban pl. (belozerszki járás) a 2. számú brigádnak 145, a 3. számú brigádnak csak 75 tehene volt. Az egy mázsa tejre eső munkafelhasználás a 2. számú brigádban 2,8 munkanap, a 3. számúban 3,7 munkanap, az egy dolgozóra jutó kifejt tej 110,1, illetve 69,8 mázsa, egy mázsa tej önköltsége pedig 84,25, illetve 94,28 rubel volt.

Az akmolinszki terület szovhozainak adatai alapján megállapították, hogy a tej önköltsége a 300—500-as tehenészetekben 20 százalékkal, a 800-nál nagyobb tehenészetekben pedig 40 száza-

[7] Chodaszevics: A nem-feketeföld övezet gabonatermesztéséről. (Ekonomika szelszkovo hozjajsztva 1961. 3. sz. 22—26. oldal.)

[8] A specializáció és koncentráció előnyei a gyümölcs és a szőlő termelésben. (Ekonomika szelszkovo hozjajsztva, 1961. 3. sz. 70—79. oldal.)

lékkal volt alacsonyabb, mint a 100 tehenet tartó szovhozokban. A gyapjú önköltsége a 10 ezresnél nagyobb állományban 26 százalékkal volt alacsonyabb, mint az 1000 darabos állományban, s a sertéshús-termelés önköltsége is az állomány nagyságával szorosan összefüggően, ugyanilyen irányban alakult.[10]

Ezekből az adatokból vonták le a szovjet közgazdák és mezőgazdák, hogy az állatitermék-termelés fellendítése és gazdaságosságának fokozása végett meg kell szüntetni a szétaprózottságot, s egy-egy telephelyen olyan nagyra kell növelni az állományt, hogy lehetővé váljék az állattenyésztési munkák korszerű gépesítése és a technika hatékony kihasználása. Szerintük az utóbbi évek tapasztalatai alapján a korszerű technológia elterjesztésével, a 600—800-as, vagy ennél is nagyobb tehenészetek kialakítása a legcélszerűbb. Ami a sertéshízlalást illeti, már az utóbbi években számos helyen jöttek létre többezres hízlaldák. A baromfitenyésztő kolhozokban nemrég még nagynak számított a 1,5—2 ezres, a szovhozokban az 5—10 ezres tojóállomány, de ma már ennek a kétszerese is kicsinynek számít. Azelőtt egy baromfikezelő 500—700 tyúkot látott el — jelenleg kétezret, sőt sok helyen ennél jóval többet is. Az ukrajnai baromfitenyésztő kísérleti állomás gazdaságában pl. egy kezelőnő 10 ezer tojótyúkot gondoz. A berendezést úgy alakították ki, hogy az etetők, az itatók, a fészkek az ól közepén vannak, az állatok etetése, itatása automatikusan történik, s a tojások gyűjtését is részben gépesítették. Ezenkívül traktor is bejárhat az ólba, s így a trágyahordást is gépesítik. Az ilyen baromfifarm sokkal gazdaságosabban működik, mint a néhányezres telepek. Ezt mutatják a következő adatok is.

A koncentráció erősödésének, az üzemi méretek növekedésé-

A penzai terület szovhozainak tojástermelése[11]

A tojóállomány nagysága	A gazdaságok száma		100 ha gabonavetésterületre jutó tojástermelés (db)		10 db tojás önköltsége (rubel)	
	1958	1959	1958	1959	1958	1959
3000 db-ig	15	19	1155	2443	13,77	10,40
3000—10000 db	22	25	1634	3223	10,51	9,05
10000 db-nál több	8	8	11018	24880	6,10	7,10

[9] Szizov: A mezőgazdasági termelés növelésének tartalékai a kurgani terület kolhozaiban és szovhozaiban. (Ekonomika szelszkovo hozjajsztva, 1961. 1. sz. 8—16. oldal.)

[10] Azev: A szovhoztermelés fellendítésének tartalékai. (Ekonomika szelszkovo hozjajsztva. 1961. 1. sz. 31—35. oldal.)

[11] Ekonomika szelszkovo hozjajsztva, 1961. 3. sz. 43 oldal.

nek természetesen megvannak a határai. A népgazdaság minden ágában a következő fontosabb feltételektől függ a termelés koncentrációja: a) a technikai színvonaltól, az üzemek korszerű felszereléssel, berendezéssel való ellátásától; b) a munkaerő-ellátottságtól és a munkaerő szakmai színvonalától; c) a termelési technológia és a termelés-szervezés színvonalától; d) emellett a mezőgazdaságban még jelentős mértékben a természeti feltételektől is.

Az adatok és a tapasztalatok azt mutatják, hogy a fejlődés a szocialista mezőgazdaságban is egyre nagyobb vállalati, üzemi egységek kialakulása felé halad. De mutatják azt is, hogy *adott feltételek között* a gazdaságok méreteinek a növekedése, az üzemi és termelési koncentráció *csak bizonyos határok között* ésszerű és gazdaságos. Az anyagi és személyi feltételek nélkül létrehozott mammutgazdaságok rendszerint nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. A Szovjetunió tapasztalatai szerint például *jelenleg* az ezres-ezerkétszázas tehenészetek még gazdaságosabban üzemeltethetők, mint az egy-kétszázasok, de ennél nagyobb tehénállománynak egy telephelyen való koncentrálása már nehézségekbe ütközik, s ezért pl. az 1600-as tehenészetekben már nem is nagyobb a munka termelékenysége, mint az 1200-asakban.[12] A gyakorlati tapasztalatok szerint a gazdaságok megalapozatlan összevonása, az üzemi méreteknek az adott feltételektől elszakított növelése ésszerűtlen és eleve sikertelenségre kárhoztatott próbálkozás, amely rendszerint nagy ráfizetést okoz.

III.

A termelés koncentrációja a mezőgazdaságban is szorosan egybefonódik a specializálódással és a területi munkamegosztással (valamint — természetesen — a dolgozóknak egy bizonyos munkaterületre való specializálásával.) A koncentráció legnagyobb előnye tulajdonképpen az, hogy megvalósítja a specializált tömegtermelést. Régi tapasztalat, hogy a mezőgazdaságban is csak ésszerűen specializált üzemekben lehet nagy tömegben és olcsón termelni. A specializálódással járó előnyöket a következő adatok is szemléltetik.

A szakosított gazdaságok a termelési irányuknak megfelelő termékeket nagy tömegben és olcsón állítják elő. Nem véletlen, hogy a szovjet közgazdasági irodalomban a koncentrációval együtt a szakosításra is nagy figyelmet fordítanak. Az ilyen irányú tudományos kutatómunka különösen az utóbbi években öltött nagy

[12] Lásd Muratov és Szinzinisz már idézett cikkét

A munkatermelékenység és az önköltség alakulása a különböző szakosítású szovhozokban

A szovhozok termelési iránya	Tej		Hús		Gabona		Gyapjú	
	1	2	1	2	1	2	gyapjúhozam	munkaráfordítás
Tejtermelő szovhozok	*100,0*	*100,0*	127,7	135,3	125,0	139,1	60,6	185,0
Sertéstenyésztő szovhozok	117,6	100,0	*100,0*	*100,0*	85,3	91,3	30,3	180,0
Gabonatermelő szovhozok	108,8	105,5	104,2	158,2	*100,0*	*100,0*	78,8	111,7
Juhtenyésztő szovhozok	106,6	122,2	200,0	164,2	164,2	165,2	*100,0*	*100,0*

1 = önköltség
2 = munkaráfordítás

méreteket, amikor a Szovjetunió 39 járásában hozzákezdtek a tudományosan megalapozott gazdálkodási rendszer kidolgozásához.

A nagyüzemi mezőgazdasági termelést a kapitalizmusban is a koncentráció és ezzel együtt az erősödő specializálódás jellemzi. A gyárszerű tömegtermelés a legfejlettebb tőkés országok mezőgazdaságában nagyon előrehaladt. A kapitalizmusban azonban nincs és nem is képzelhető el ésszerű, tudományosan megalapozott, társadalmi méretekben tervszerűen szervezett és irányított gazdálkodás; ennek a feltételei csak a szocializmus győzelmével jönnek létre.

A szocialista mezőgazdasági vállalatokra szintén az erőteljes specializálódás a jellemző; a gyárszerű termeléssel a szocialista mezőgazdaságban is együtt jár az erősen specializált gazdálkodás. A termelőerők és a társadalmi munkamegosztás fejlődésével nem erősödik, hanem csökken a nagyüzemi mezőgazdasági termelésnek az a sajátossága, hogy „nem szakad teljesen különálló ágakra, hanem csupán specializálódik, hol az egyik, hol meg a másik piaci termék előállítására, s a mezőgazdaság többi oldala ehhez a fő (vagyis piaci) termékhez alkalmazkodik."[13] Vagyis a nagyüzemi mezőgazdasági termelés a nagyüzemi technika, technológia és szervezés tekintetében nem eltávolodik a nagyipartól, hanem egyre közelebb kerül hozzá.

A gyárszerű termelés a szocialista mezőgazdaságban is egyre inkább olyan „egyoldalúságokra" vezet, mint pl. a „mezőgazdasági háttér nélküli" baromfihús- és tojásgyár, vagy egyes növényeknek (kukorica, búza) több éven át ugyanazon a területen való termesz-

tése. Az ilyen jelenségeket még néhány évvel ezelőtt is úgy könyveltük el, mint a tőkés mezőgazdaság torzulásait, és mint a szocializmusban megengedhetetlen, káros egyoldalúságot, holott egészen másról van szó. Nem azért káros a tőkés mezőgazdaság specializálódása, mert a technikai haladás egyes tőkés országokban nagy búza-, kukorica-, hús- és tojásgyárak kialakulásához vezetett — ez éppen az érdeme —, hanem azért, mert ez, mint „a tőkés mezőgazdaság minden haladása nemcsak abban a művészetben haladás, hogy a *munkást,* hanem egyszersmind abban a művészetben is, hogy a *talajt megrabolják* . . ."[14]

Másrészt arról sem szabad elfeledkezni, hogy a kapitalista tulajdonviszonyok akadályozzák az új mezőgazdasági technika és technológia széleskörű alkalmazását, s ezzel a mezőgazdasági termelés ésszerű koncentrációját és specializációját is. Csak egy példát mondunk erre. Amerikai cégek olyan tehénistálló-berendezést hirdetnek, amellyel 10 munkás 1000 fejőstehenet tud ellátni. Nálunk egyesek ámulatba esnek ezen és nem győzik csodálni a tőkés mezőgazdaság technikai fejlettségét. Eszükbe sem jut, hogy feltegyék a kérdést: vajon hány olyan farm van az USA-ban, amely ezt a felszerelést használni tudja. A farmok többsége, vagy kisebbsége képes-e arra, hogy ilymódon korszerűsítse gazdaságát? A statisztikai adatok például a következő képet mutatják. Az USA-ban 1950-ben 5 382 162 farm volt s ebből több mint 1 millió 700 ezernek nem volt tehene. 1954-ben 4 783 021 farmból 1 848 ezerben nem volt tehén. Ugyanebben az időben a farmok egyötödének volt száznál több és csak néhány százalékának ezernél több tehene. Csak néhány ezer nagyfarmer tud tehát gépesíteni és korszerűsíteni, többmillió kisfarmer azonban — a farmerek többsége — nemhogy korszerűsíteni nem képes, de megélni is nehezen tud kicsiny gazdaságából; ezért közülük egyre többen süllyednek proletársorba, mennek tönkre.

A szocialista nagyüzemi mezőgazdaság specializálódása mentes azoktól a korlátoktól és káros következményektől, amelyek a tőkés mezőgazdaságot jellemzik. A szocialista specializálódás éppen a dolgozók, — köztük a szövetkezeti parasztság — növekvő szükségleteinek kielégítését szolgálja és tudományosan megvan alapozva mind társadalmi-gazdasági, mind műszaki szempontból.

Ezzel függ össze az a tőkés specializálódástól eltérő, lényeges sajátossága is, hogy a szocialista specializálódás vállalati szinten vagy körzeti vonatkozásban úgy oldódik meg mint a termelőerők komplex elhelyezésének részkérdése. A specializálódás mellett tehát a *komplexitás* is jellemző vonása a szocialista mezőgazdasági

[13] Lenin Művei 3. kötet Szikra, 1956. 316. oldal.
[4] Marx: A tőke. Első könyv. Szikra, 1955. 470—471. oldal.

vállalatoknak. A komplexitás egyrészt a mezőgazdasági termelésben nagy szerepet játszó *természeti feltételeknek*, másrészt az adott technikai, illetve gazdasági feltételeknek a legkedvezőbb kihasználása céljából szükségszerű.

A specializálódás a tőkés mezőgazdaságban torz egyoldalúsághoz, s ezzel együtt egyenlőtlenséghez vezet. A szocializmusban *a gazdaságok sokoldalú fejlődése a törvényszerű. A sokoldalúság azonban nem jelenthet elaprózottságot.* Emellett azt is látnunk kell, hogy a sokoldalúság, a komplexitás a termelőerők színvonalától függően másként jelentkezik a még csak kialakulóban levő, lényegében csak az egyszerű paraszti kooperáció alapján álló nagyüzemekben, mint a már kialakult szocialista nagyüzemekben.

A gyakorlati tapasztalatok szerint a sokoldalúság a szocialista mezőgazdaságban kibontakozó technikai forradalom első időszakában olyan sok üzemágú gazdálkodást jelentett, amely csak korlátozott szakosítást tett lehetővé. Ez abban jutott kifejezésre, hogy a gazdaságok a természeti és gazdasági viszonyaiknak legjobban megfelelő fő (vezető) üzemágak kifejlesztése mellett még számos kiegészítő árutermelő és segéd-üzemágat is szerveztek. Ez pedig a kialakulóban levő szocialista nagyüzemek technikai fejlettségének akkori fokán gyakorlatilag azzal a következménnyel járt, hogy a szocialista nagygazdaságok nagyon sokféle növényt termesztettek, szinte minden gazdaságban, sőt minden majorban kifejlesztették az állattenyésztés mindenféle ágazatát, elaprózták termelésüket.

A sokoldalúság, komplexitás előnyei kétségbevonhatatlanok, de éppen a koncentráció és szakosítás színvonalától függnek. Minél kisebb a koncentráció és specializálódás, a soküzemágúság annál inkább elaprózottsággal párosul. Az ilyen sokoldalúság is haladás a paraszti termelés univerzális jellegéhez képest, de ha a műszaki haladással, a termelőerők fejlődésével együtt nem követik ezt a szakosításnak, a gyárszerű tömegtermelés megszervezésének további lépései, akkor ez átmenetileg visszatarthatja, lassíthatja a fejlődést.

A korszerű szocialista nagyüzemre a *magasszínvonalú koncentráció és specializálódás, a gyárszerű tömegtermelés, tehát a sokoldalú gazdálkodás magasabb színvonala jellemző*, s ez azzal jár, hogy *sem a szántóföldi termelést, sem az állattenyésztést nem aprózzák szét.* A korszerű szocialista mezőgazdasági nagyüzemek nagyon hasonlítanak az ipari nagyvállalatokhoz. Egyes üzemrészeik (üzemeik, üzemegységeik) csak egy, vagy néhány termék előállítására specializálódnak, s a vállalaton belüli kooperáció megszervezésével a lehető legteljesebb mértékben kihasználják a természeti és gazdasági adottságokat. Sőt *a gazdasági célszerűség-*

nek megfelelően a szocialista mezőgazdasági nagyvállalatok fokozatosan olyan vertikális nagyüzemekké fejlődnek, amelyekben a mezőgazdasági termelés szervesen összekapcsolódik az ipari tevékenységgel, az előállított mezőgazdasági termék ipari feldolgozásával. Ez a fejlődés törvényszerű útja.

* *
*

Az adatokból és gyakorlati tapasztalatokból ma már levonhatjuk azt a következtetést, hogy az *olcsó nagyüzemi tömegtermelésnek a szocialista mezőgazdaságban is elengedhetetlen feltétele a korszerű technika széleskörű elterjesztése, ezzel együtt az új, korszerű technológia alkalmazása, továbbá a gyárszerű — koncentrált és szakosított — nagyüzemi termelés-szervezés.* Nem valamiféle divat ez — ahogy maradi emberek gondolják —, hanem a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság fejlődésének *törvényszerű* útja. Az a feladatunk, hogy *tanulmányozzuk ennek tapasztalatait, vonjuk le tanulságait, és sajátos hazai feltételeinknek megfelelően hasznosítsuk azokat egész népünk javára.* Termelőszövetkezeteink nagy része, igaz, ma még csak kialakulóban levő nagyüzem — a jól gazdálkodó, megerősödött szövetkezetek és az állami gazdaságok azonban már ma is csak úgy tudnak továbbhaladni, ha a termelőerők fejlődésével összhangban változtatnak gazdálkodásuk eddigi módszerein.

Sajnálatos, hogy a mezőgazdasági szakemberek egy része nem érti meg az új idők szavát, de nagy öröm, hogy vannak bátor kezdeményezők — és ezek száma egyre növekszik —, akik a közöny, sőt gáncsoskodás ellenére sem hátrálnak meg. Nagyrészt nekik köszönhető, hogy hazánkban is egyre jobban terjednek a mezőgazdasági termelést forradalmasító, a réginél sokkal gazdaságosabb technológiai eljárások. Nagy részük van abban is, hogy nő az olyan szocialista nagyüzemeink száma, amelyek minden tekintetben kiállják az összehasonlítást a világ legkorszerűbb mezőgazdasági nagyüzemeivel.

A tudományos haladás és a mai teológia

Írta LUKÁCS JÓZSEF

A tudományos megismerés *napjainkban* kibontakozó forradalmát fontos új vonások jellemzik. Az új tudományos világkép az ember kialakuló történelmi nagykorúsága talaján fejlődik és a néptömegek társadalmi-politikai tevékenységének viharos növekedésével válik széles körökben ismertté. Ennek megfelelően nem korlátozódik a természet ismeretének fokozódására, hanem kiegészül a társadalmi mozgás törvényszerűségeinek feltárulásával.

Ez a körülmény kihat a természetről alkotott képre is: ahogyan az ember a történelem tudatos alakítójává válik, úgy változik meg természetszemléletünk is azáltal, hogy az ember eljut a természet *tervszerű átalakításához.* Az *elméleti* természettudományok igazságai korunkban már nemcsak egy viszonylag vékony réteg érdeklődésének tárgyai: az elméleti fizika eredményei többek közt az űrhajózásban és atomtechnikában, a matematikáé a kibernetikában, az elméleti biológiáé a tudományos agrotechnikában, orvostudományban *realizálódnak és igazolódnak.* S mi több, az ember nem csupán átalakítója természeti környezetének, de bizonyos értelemben *teremtője* is: szintétikus, a természetben elő nem forduló anyagokat hoz létre, és mesterséges égitesteket bocsát fel a világűrbe. A természettudományok sikerei az ember hallatlanul megnövekedett erejét bizonyítják.

A tudományos világkép átalakulása nem maradhatott hatástalan egyetlen konzervatív, retrográd ideológiára, s így a vallás befolyásának mértékére sem. *„A világ önmagában való adottsággá vált, amely többé nincs nyitva bizonyos pontokon, ahol Istenbe átmenne, amely már nem egyes meghatározott, általunk megfigyelhető pontokon érintkezik Istennel, mint mozgató okkal, hanem csak mint egész utal Istenre, mint saját feltételére, és itt is nagyon kevéssé demonstratívan...”* — idézi Hermann *Seiler* Karl *Rahnert,* az ismert *katolikus* teológust. *„Az embernek az a benyomása támad, hogy most képes segíteni saját magán. Leküzdi a fájdalmat, meghosszabbítja az életet, befolyást nyer az időjárásra, megváltoztatja a föld arculatát. S végül, de nem utolsó sorban: mind-*

ezzel nehezebbé vált hinni az isteni előrelátásban és e hit élményszerűsége elhalványul... Isten egyre inkább egy, a világ felett és mögött rejtőző lénnyé változik... olyan Istenné lesz, aki hallgatásba burkolózik".[1]

A tudományok által felrajzolt világkép ma mind szélesebb tömegek előtt válik ismertté. *„Tudásunk demokratizálása népünk széles rétegeit egy új, a tudománnyal szemben kritikátlan hithez vezeti... Tapasztalják a tudomány hatalmát és hatásosságát és hovatovább azt a képességet tulajdonítják neki, hogy átvegye a vezető szerepet az életben"*[2] — írja az *evangélikus* Hermann Noack.

Társadalmi haladás és tudományos felvilágosítás

A mai teológia kénytelen-kelletlen elismeri, hogy a tudomány haladása az új és a legújabb korban a *vallás nélkül és a vallás ellenére* ment végbe, észleli a vallás visszaszorulásának intő jeleit, de — jellemző módon — hallgat e jelenség mélyebb okairól. A polgári felvilágosodás a tudás terjedésétől várta a vallás megszüntét. Ellenkező előjellel, de hasonlóan idealisztikus módon a hitvédelem mai képviselői a vallásos befolyás gyengülését gyakran *„a tudományba vetett hit"* erősödésének tulajdonítják. Pedig az igazi kérdés éppen az: *mi okozza* a tudomány iránti bizalom gyors növekedését?

A tudományos szemléletet térhódítása *nem oka* a vallás visszaszorulásának — mindkét jelenségnek közös oka van, s ez az imperializmus, az osztálytársadalmak válságának elmélyülése, a termelőerők hatalmas fejlődése, a tömegek aktivitásának növekedése, egy új pszichikai beállítottság kialakulása, amelyet a dolgozó ember öntudatának fokozódása, saját erejébe vetett meggyőződésének megszilárdulása jellemez. Ilyen körülmények között jó talajra lel az ember nagykorúságát bizonyító tudományos szemlélet, s gyengülni kezd az ember elesettségéből táplálkozó valiási ideológia befolyása.

A tudomány fejlődése viszont *másodlagosan* visszahat erre a folyamatra, szilárdítja és gyorsítja a tömegek öntudatra ébredését, a vallás visszaszorulását. Amennyire hiba volna pusztán vagy elsősorban a tudomány befolyásától várni a vallás visszaesését, annyira megengedhetetlen figyelmen kívül hagyni *a tudományos ismeretek terjesztésének szerepét* a tömegek nevelésében egy olyan korban, amikor a szocializmusnak a kapitalizmus fölötti maga-

1 *H. Seiler:* Der Gottesbild in einer technisch veränderten Welt. *Der grosse Entschluss,* 1960. július–augusztus 437–440. oldal.

2 *H. Noack:* Von der Wissenschaftsgläubigkeit des modernen Menschen. *Zeitwende,* 1960. június, 378–379. old.

sabbrendűsége nem utolsósorban éppen a tudomány eredményeiben gyökerező hatalmas technikai sikerekben jut kifejezésre. Az osztályharc szükségletei határozzák meg a vallás elleni harc módját, és napjaikban *éppen e harc szükségletei követelik meg,* hogy a szocializmus *tudományos* vívmányait ne csak politikai, gazdasági vagy katonai, de *eszmei* jelentőségük szempontjából is méltassuk.

A vallás gyökerei az imperializmusban túlnyomórészt *társadalmi* jellegűek: a tömegek kiszolgáltatottsága és kizsákmányolása, háborúk, válságok, munkanélküliség. E gyökerek átvágása, vagyis a modern kapitalizmus leküzdése nélkül gondolni sem lehet a vallás kiszorítására. Ennek fő módszere a *gyakorlati,* politikai harc, amely egyben a tömegek öntudata növelésének, a vallási illúziók félrevezető volta felismerésének legfőbb előmozdítója is.

De másfelől a kapitalizmus megszüntetése és az új, szocialista, kommunista viszonyok megteremtése maga is megköveteli a tudományos felvilágosítást, az *eszmei* nevelőmunkát, az embert megbéklyózó, vallási nézetek kritikáját, amelyek a földi élet megjavításáért folytatott küzdelem alárendelt voltát hirdetik. S mivel a vallás retrográd volta éppen abban jut kifejezésre, hogy *a valóságos társadalmi tevékenységet* alárendeli egy *illuzórikus, túlvilági valóságnak és egy illuzórikus,* hitbuzgalmi *tevékenységnek,* rá kell mutatni a vallásos világnézet és a tudományos materialista világnézet *elvi ellentétére.*

Ennek a módja nem egyszerűen az, hogy kimutatjuk az istenhit abszurditását. A marxizmus természetesen ateizmus, olyan világnézet, amelyben nincs helye természetfeletti lények feltételezésének. De a vallásnak vannak az emberi megismerés eltorzulásával összefüggő (Lenin szavával: *„ismeretelméleti")* forrásai is. E torzulás lényege az, hogy az ember a természet és a társadalom valóságos, de általa nem ismert összefüggéseit *képzelt* összefüggésekkel, *saját énje, tudata* mintájára alkotott természetfölötti, szellemi lények fantasztikus aktusaival cseréli fel. E torzulás megszüntetéséhez, az istenhit kiszorításához pedig az szükséges, hogy e képzelt összefüggéseket *az anyagi világ valóságos, tudományosan feltárt összefüggéseivel helyettesítsük, felvázoljuk a modern tudományos világkép alapjait,* s kimutassuk, hogy e természetfölötti lények feltételezésére nem tudása, hanem éppen elmaradottsága késztette az embert.

Ezzel voltaképpen csak az újkor és a legújabb kor tudományának fejlődését összegezzük, amely fokról fokra kiküszöbölte a vallásos-feudális világkép elemeit.

A tudományos világkép kialakulása és a teológia defenzívája

Természetesen a vallást nem szabad metafizikusan kiragadni abból a történelmi fejlődésből, amelynek részese. A vallás és a tudomány viszonya a történelemben maga is dialektikusan változó.

A primitív ember differenciálatlan tudatában adekvát és inadekvát, hasznos és meddő ismeretek *még nem különülnek el élesen.* A megélhetésért folytatott munka technológiája itt még egyideig olyan tudattal párosul, amely magát a munkafolyamatot is jórészt fantasztikus vallásos tükörben fogja fel, s ráadásul egy olyan fantasztikus „technológiával", a kultusszal egészíti ki, amely gyakran a felismerhetetlenségig összekeveredik a munka hasznos mozzanataival. A *gyakorlatilag megerősített* tapasztalatok formák ki később általános *empirizmussá,* majd az ismeretek rendszerezésével és általánosításával *tudománnyá* — az inadekvát, fantasztikus elem pedig megmarad azon természetfölöttinek képzelt erők tartozékának, amelyek fölött az emberek továbbra sem tudnak uralkodni, és fokozatosan *vallási rendszerekké* formálódik.

Az ókori *Egyiptomban, Mezopotámiában* az öntözéses gazdaság folytatásához szükséges tudományos (csillagászati, meteorológiai, matematikai, orvosi, stb.) ismeretek — már *logikailag rendezett* módon, de — a papság teljes politikai, gazdasági és ideológiai hegemóniájának tükörképeként — még vallási formában, „szent" tudományként jelentkeznek. Az antik *Görögországban* a munkamegosztás további fejlődésével, a kereskedő-demokrácia érdekeinek megfelelően a tudomány, a filozófia (amely itt még az egyetemes tudást jelenti) már *kiválik a vallás burkából:* első produktumai materialisztikus jellegű kozmogóniai és kozmológiai elképzelések, amelyek a mitológiai világmagyarázat ellenpontjaként jelennek meg. A görög világ már leírja a Föld gömbalakját, megsejti a heliocentrikus bolygórendszer többféle modelljét, magas színvonalra emeli az elméleti matematikát és csillagászatot, lerakja a mechanika alapjait.

A korai kereszténység és a patrisztika világképe, amely lényegében az Ószövetség világképét rögzíti, visszaesést jelent a görög természetfilozófiával szemben: az ott elért természettudományos eredmények jórészt feledésbe mennek és hosszú időn keresztül — a termelés igen lassú fejlődésének tükreként — magát a racionális, tudományos vizsgálódást is szinte *feleslegesnek* tekintik a teológiai spekulációval szemben. „*A lélek üdve legyen a legfőbb gondunk* — írja Lactantius. *Teljesen feleslegesek a természettudományos vizsgálatok. Ne törődjetek azzal, vajon a Nap olyan nagy-e, amilyennek látszik, azzal sem, hogy a csillagok*

szilárdan vannak-e az égboltra függesztve, vagy a levegőben lebegnek..."

A XIII. században aztán az árucsere élénkülése, a városi élet fellendülése, az arab gondolkodók materialisztikus hatásának érvényesítése változásra kényszeríti a teológiát is: *a skolasztikában* ismét előtérbe kerül — ha nem is a tudományos kutatás — de legalábbis a *racionális érvelés*, a filozofálás, persze nem a természet megismerésének előmozdítása végett, hanem részben éppen a természettudományos támadás kivédésére, a dogmaként védelmezett, másfél évezredes bibliai világkép elfogadtatása érdekében.

Abban a korlátozott mértékben, amelyben a feudalizmus igényei indokolták, a középkorban is megjelentek a természettudományos kutatás csírái. Ezt látni kell, de éppoly hiba volna feledni azt is, hogy ez a fejlődés távolról sem „a vallás szelleméből" fakadt, s az újkori természettudomány jórészt az egyház ellenében tette meg első, bátortalan lépéseit. Igaza van Feuerbachnak: „*A tudományok igazában csak ott kezdődnek, ahol a tudományos szellem kezdődik, és ez éppen ott kezdődik, ahol a tudományok a kolostorokból kiszabadulva szabad emberek kezébe kerülnek, olyan emberek kezébe, akiknek nem volt szükségük arra, hogy a tudomány gyertyáját a hit vékája alá rejtsék.*"

A természettudós nominalista szerzetes Roger *Bacon* évtizedes börtönbüntetése beszédesen mutatja az egyház által a természetkutatásnak nyújtott „támogatás" jellegét. A renaissance empirikus természettudománya éppen a skolasztikus spekulációval ellentétben bontakozott ki, amely mindig is másodlagosnak tekintette a valóságnak a természetkutatás által feltárt tényeit, és önmagát a legmagasabbrendű igazság feltárása eszközének nyilvánította. Ahol a kutatás szembekerült a vallásos világképpel, ott a skolasztikus filozófia teljes erejével a Biblia veszélyeztetett, fantasztikus világképének védelmére kelt, és ideológiai tekintetben lényegében ugyanazt a szerepet töltötte be, mint az inkvizíció és az index a gyakorlatban. Ezzel *a teológia és művelője, a római egyház, messzemenően hátráltatta a természettudományok fejlődését.*

Gondoljunk arra, hogy *Kopernikus* műve csak halála után láthat napvilágot és a XVIII. század második feléig indexen marad, hogy *Galileit* térdre kényszeríti az inkvizíció, hogy *Descartes* Galilei sorsától reftegve nem meri nyilvánosságra hozni a naprendszer keletkezését leíró elméletét, hogy *Giordano Bruno* és *Vanini* máglyán lakolnak azért, mert egységesnek, időben és térben végtelennek vallják az anyagi világot, hogy *Vesaliusnak*, az újkori anatómia atyjának szentföldi zarándoklattal kell vezekelnie azért, mert boncolni merészelt, s eközben a férfi minden oldalán 12 bordát talált (egyik oldalon csak 11 bordát kellett volna lelnie: a hiányzó csontból alkotta Isten a Biblia szerint az asszonyt), hogy

még a XVIII. században is perbefogják *Simson* skót orvost, mert enyhíteni próbálja a szülő nők fájdalmát (kínnal szülj magzatodat — tanítja a Biblia) és kiátkozzák a francia *Boyert*, aki a himlő ellen védőoltással kísérletezik, s ezzel enyhíteni akarja a szenvedést, amelyet Isten az Írás szerint joggal mér az emberiségre. Még 1829-ben is azt nyilvánítja ki XII. Leó, hogy a védőoltások bevezetése istentelenség („Aki ilyen oltásra határozza el magát, nem fia többé Istennek... A himlő Isten ítélete... Az oltás kihívás az ég ellen..."), *Franklin* találmányát, a villámhárítót az ördög művének nevezik és évtizedekig nem engedik a templomtornyok csúcsain elhelyezni, *Newtonnak* azért tesznek szemrehányást, mert a gravitációs törvények — úgymond — „korlátozzák" Isten mozgási szabadságát, *Darwinnak* azért mert az ember állati eredetének tana erkölcsileg lealacsonyítja isten képmását.

A példákat még sokáig sorolhatnók. Mind azt bizonyítanák, hogy a feudális egyház a fizikai, a politikai és az ideológiai terror eszközével nyomta el a természetkutatást mindazokon a pontokon, ahol az a Szentírás betűjétől ellentétes eredményekre jutott. Márpedig szükségszerű volt, hogy a Biblia naiv, *antropomorf*[3] világképét és teremtéstörténetét a polgárosodás hatása alatt gyors fejlődésnek indult természettudomány éppen *lényeges* pontjain cáfolja meg, hiszen a tudomány a tényleges anyagi összefüggések feltárásával éppen a természetszemlélet antropomorf vonásai kiküszöbölésének irányába haladt.

A tőkés termelőmód kibontakozásával, a feudalizmus pozícióinak gyengülésével azonban fokozatosan *megszűnt az egyház ideológiai monopóliuma a társadalom életében.*

A XVII. és a XIX. század vége közötti időszakban a tudományos fejlődés végeredményben olyan *összefüggő világképet* eredményez, amely egyre inkább feleslegessé teszi istent a természet magyarázatában, s amelynek keretében több-kevesebb tévedéssel, naivabb, vagy tudományosan megalapozottabb módon, de — *anyagi törvényszerűségekkel válik magyarázhatóvá a mozgás valamennyi fő területe és formája,* az atomok világában csakúgy, mint a kozmikus folyamatoknál, az élettelen természetben csakúgy, mint az élőben, a természetben csakúgy, mint a társadalomban: *„Istennel senki sem bánik rosszabbul, mint azok a természetbúvárok, akik hisznek benne."* — írja Engels. *„A modern természettudományok történetében (isten) védői úgy bánnak istennel, mint III. Frigyes Vilmos tábornokai és hivatalnokai a jénai hadjáratban. A hadsereg egyik része a másik után teszi le a fegyvert, egyik erőd a másik*

[3] Ez az *antropomorfizmus*, vagyis a természet mozgatóerőinek az emberi tevékenység mozgatóerői mintájára való elképzelése és megszemélyesítése kiküszöbölhetetlen a vallásból: gondoljunk csak a célszerű munkatevékenység vallási felnagyítására: az isteni teremtés mítoszára.

után kapitulál az előretörő tudomány előtt, amíg a tudomány végre a természet egész végtelen területét meg fogja hódítani és nem lesz benne többé helye a teremtőnek. Newton a maga naprendszerében még meghagyta neki „az első lökést", de eltiltotta minden további beavatkozástól. Secchi páter kellő kánoni tisztelettel, de azért nem kevésbé kategórikusan teljesen kitessékeli a naprendszerből és már csak az ősköddel kapcsolatban engedélyez neki teremtői aktust... Végezetül pedig Tyndall teljességgel kirekeszti a természetből és az érzelmek világába utalja... Milyen messze vagyunk az egykori Istentől — az ég és föld teremtőjétől, minden dolgok éltetőjétől, aki nélkül egy hajunk szála sem hullhat ki... Isten = nescio; (nem tudom) de — ignorantia non est argumentum (a tudatlanság nem érv)."[4]

A modern tudományos világkép fejlődésének a vallás bírálatára gyakorolt hatásáról Engels joggal mondhatta: „*Csak a természeti erők tényleges megismerése űzi ki az istenéket vagy az istent az egyik pozícióból a másik után... E folyamat ma már oly messzire haladt, hogy elméletileg lezártnak tekinthető.*[5] *Ma az egész természet kiterített könyvként fekszik előttünk, mint összefüggések és folyamatok — legalább is nagy alapvonásokban tisztázott és megérett rendszere.*[6]

Végtelen, anyagi összefüggéseiben egységes és szüntelen fejlődésben levő világ tudományos képe tárul fel előttünk egyre mélyebben, s a dialektikus materializmusnak ezeket az alaptételeit — ha a természettudósok olykor nincsenek is tudatában ennek — *maga a természettudomány fejlődése bizonyítja.* Így van ez a tudományos megismerés során előálló számos zsákutca, nehézség, megoldatlan kérdés ellenére is: ezek új feladatokat tűznek a materialista dialektika kimunkálása elé, de soha nem bizonyítják a vallás, az idealizmus, a metafizika igazát. A tudomány egészének fejlődési *tendenciája* (Engels szavaival) „a vita elhúzódása ellenére", a természettudományokban és a természettudományok filozófiai interpretációjában mutatkozó idealizmus ellenére félreismerhetetlen. A társadalom termelőerőinek feltartóztathatatlan fejlődésével összefüggésben a modern természetkutatás a renaissance óta *lényegében felszabadult a teológia uralma alól* és az embernek a természet fölött egyre szélesebben kibontakozó hatalma a vallás egyre súlyosabb vereségét készíti elő; a természettudományokban „*megnyilvánuló reakciós filozófiai elhajlás pedig csak időleges cik-cak, átmeneti beteges időszak a tudomány történetében.*"[7]

A fejlődés summájaként a tudomány a középkor óta nemcsak

[4] Marx–Engels a vallásról. Kossuth, 1961. 151. oldal.
[5] Ugyanott 130. oldal.
[6] Engels: A természet dialektikája, Szikra, 1953. 209–12. old.
[7] Lenin Művei 14. köt., 316. old.

megszilárdította önállóságát a vallással szemben, de mindjobban *dominálló szerepet tölt* be a társadalmi tudat egészében, letaszítva egykori uralkodó helyéről a vallást. A haladó eszmékkel szövetkező tudomány egyre növekvő szerepet tölt be az emberi aktivitás, a társadalmi tudatosság fokozásában, s ezzel a vallás legfőbb gyökereinek megszüntetésében.

*

Ekkora méretű változás nem maradhatott hatástalan az egyházaknak a tudománnyal kapcsolatos álláspontjára. Ha az egyházak továbbra is a tudományos kutatás forradalmi felfedezéseinek *nyílt* megbélyegzésére vállalkoztak volna, súlyos presztizssérelemnek teszik ki magukat.

A katolikus klérus — mint minden történelmileg jelentős kérdésben — a tudomány előretörésére is megkésve, *post festum* reagált. IX. Pius pápa 1864-ben még mindig kiátkozandónak tartotta azokat, akik tőle *„a haladás, a liberalizmus, és a modern civilizáció"* elveinek elfogadását követelték, vagy akik azt állították, hogy *„a tudomány előrehaladása következtében bármely időben megtörténhetik, hogy az egyház által kifejtett tanításokat más értelemben kell majd felfogni, mint ahogyan az egyház mindig is kinyilvánította és ma is kinyilvánítja."* Ez 320 évvel Kopernikus, csaknem száz évvel a kanti kozmogóniai elmélet közzététele és 5 évvel Darwin fő művének megjelenése után hangzott el!

A tudomány fejlődése önmagában nem volt elégséges a tudománnyal kapcsolatos katolikus álláspont behatóbb módosítására. Amit azonban a tudomány nem ért el, azt a század utolsó negyedében a *társadalmi viszonyok* lényeges megváltozása kikényszerítette. Ezidőtájt — amikor már maga a katolikus egyház is kapitalizálódott, az egykor materialista burzsoázia pedig jórészt vallásossá vált — anakronizmussá vált a *feudalizmus* pozícióinak elkeseredett védelme a kapitalizmus és a tőkés ipar szükségleteihez nélkülözhetetlen természettudománnyal szemben. Hozzájárul ehhez, hogy 1871-ben, a Párizsi Kommünben első ízben hódítja meg a proletariátus a hatalmat, s ez világossá teszi: többé nem a feudalizmus és a kapitalizmus alternatívájáról van szó — *maga a magántulajdonon alapuló társadalmi rend, az osztálytársadalom léte* került veszélybe, s a közös ellenséggel szemben az egyháznak a burzsoázia erőivel is össze kell fognia.

Ebben a helyzetben a tudománnyal kapcsolatos álláspont módosításra szorul: a tőkés termelés szükségleteinek megfelelően *szükség van a tudományra*, de *a vallásra*, az osztályelnyomás eme nélkülözhetetlen segédeszközére is. E kettős igényből adódnak azok a követelések, hogy a tudomány és a vallás ellentmondásait — ha csak külsőleg és látszólag is —, de enyhíteni kell. A huszadik század során, a kapitalizmus kialakuló általános válságának tala-

ján, különösen pedig a *szocialista világrendszer létrejöttével,* s a *tudomány új, nagy eredményeinek hatása alatt* is egyre kiáltóbbá válik ez az igény.

A vallásos hit és a megismerő értelem

Ez figyelemre méltó jelenség: a keresztény egyházak eltérnek évezredes gyakorlatuktól és a vallási dogmatikával ellentétes tudományos tételek nyílt eszmei megsemmisítése, vagy éppen képviselőik fizikai megsemmisítése helyett ma a tudomány és a vallás. *összhangjának* bizonyításán munkálkodnak. A vallás *defenzívájának,* a tudomány győzelmeinek világos kifejezése ez.

Az összhangot sokféle eszközzel és módszerrel bizonyítják.. (Az elvi alapok nem újak: a katolikus egyház a vallás e nagy *végső* válsága idején szükségszerűen visszanyúlt ahhoz az Aquinói Tamáshoz, aki a feudális kereszténység *első* nagy krízisekor, a polgárosodás első hulláma ellenében fogalmazta meg álláspontját.) Az egyik legfőbb ideológiai feladat: kimutatni azt, hogy *a vallásos „megismerés" és a tudományos megismerés között csak látszólag van ellentét.* E célból — különösen a katolikus teológia képviselői — gyakran hangsúlyozzák, hogy a hit és a tudás kiegészítik egymást, sőt: *„A hit első lelki tényezője az ész, amely a hitigazságokat és azok érveit felfogja" (Hamvas:* Alapvető hittan, 1958.) Más szóval: az embernek eszével be kell látnia isten létét, különben hite gyenge lesz. Ezt az elvet kanonizálta az 1870-es vatikáni zsinat is: *„Ha valaki azt állítja, hogy az egy igaz Istent, Teremtőnket és Urunkat a teremtett dolgokból az emberi ész természetes világánál biztosan megismerni nem tudjuk, legyen kiközösítve."*

Az észnek és a tudományos megismerésnek ez az előkelő helye a teológiában azonban csak *látszólagos:* valójában az ész itt csak mint *a vallásos hit tényezője* szerepel, funkciója csak addig terjedhet, hogy a hitigazságokat bizonyítsa, s nem tovább. S ha az „ész" mégsem ezt tenné, vagy ha éppen a vallási igazságokkal ellentétes összefüggéseket villantana fel — ez bizonnyal nem az abszolút igazságként felfogott, kinyilatkoztatott vallási igazság gyengéit, csupán „az ész tévelygéseit" bizonyítaná. Indirekt módon a hitvédelem is bevallja ezt: *„A hit második tényezője az akarat, amelytől az ész által előadott igazságok tényleges elfogadása függ. Az evangélium szerint pedig: aki nem akar hinni, akkor sem hisz, ha mindjárt a halottak feltámadnak. A hit harmadik lelki tényezője az isteni kegyelem ... A velünk született kevélység is akadálya a hitnek, mert ellenzi az ész hódolását a hittitkok előtt, a kegyelem viszont csak alázatos elfogadására késztet."* (*Hamvas:* id. mű.)

Ahhoz tehát, hogy hitünk megalapozottá váljon, *akarnunk* is kell azt, hogy az ész által előadott teológiai érveket elfogadjuk, s

tetejébe az isteni kegyelem segítségével le kell küzdenünk eredendő kevélységünket is, amely túlságosan bízik az észben. Magyarán: *érzelmi* feltételek (vagyis vallásos érzület, a függés érzése stb.) és *akarati* indítékok (vagyis: valóságos vagy vélt érdekből a vallás elsajátítására irányuló *törekvés)* nélkül még e mérhetetlenül korlátozott értelemben sem lehetnek hatékonyak a hit *értelmi* tényezői.

A valóságban tehát ezen az úton nemhogy eltünne a vallásos hit és a tudományos-racionális megismerés ellentéte — inkább még jobban kidomborodik. Az értelem a hitet igazolja. De mi igazolja *ennek a tételnek* az igazságát? Semmiképpen sem az értelem, hiszen az értelem „tévelyeghet" is és így ellenőrzésre szorul. Sőt: az értelem számára a hit igazolásának parancsát éppen *az említett akarati és érzelmi momentumok* adják meg, tehát *külső* körülmények — valójában *konkrét társadalmi motívumok.*

Honnan tudhatjuk mégis — e teológus-logika alapján —, mikor téved az értelem és mikor nem? Onnan, hogy szembekerül-e a kinyilatkoztatott igazsággal vagy sem. Melyik ellenőrzi tehát a másikat: az értelem a kinyilatkoztatást, vagy a kinyilatkoztatás az értelmet? Nyilvánvaló *a kinyilatkoztatás elsőbbsége,* s ezzel — az értelemmel nem ellenőrizhető *irracionális* mozzanat elsőbbsége a racionálissal szemben.

Ez természetes is: nem lehet értelmi úton kielégítően bizonyítani olyan „hitigazságokat", mint az anyagi világnak a semmiből való létrehozása, mint a csodák, például egy harmadnapja halott ember feltámadása, vagy a lélek halhatatlansága. A kinyilatkoztatás isteninek vélt igazságai maguk is az emberi megismerés fáján termettek, végső fokon nem is egyebek, mint éppen az ember szellemi tevékenységének felnagyított és eltorzított tükörképei. De a vallásnak éppen az a lényege, hogy ezt a racionális magyarázatot *kiragadja tényleges összefüggéséből,* amelynek ez terméke, megszakítja a tudatnak az anyagi világgal való kapcsolatát és megteszi a mindenség ős-okává. A *transzcendencia,* a természetfölöttiség minden istenhit legfőbb vonása. A vallás nem egyéb, mint éppen a szellem és az anyag kapcsolatának megszakítása és viszonyuk *megfordítása.* Isten nem a világnak az értelem által feltárható végső oka: semmilyen értelmi művelet nem teszi lehetővé annak megértését, hogyan hoz létre egy tisztán szellemi lény a semmiből valamit, mégpedig a maga lényegétől teljesen idegen valóságot, az anyagi világot. S ha ezt a „végső" okot feltételeznők, éppenséggel nem bizonyulhatna végsőnek: hiszen értelmünk arra késztet bennünket, hogy a végső ok okát is megkeressük.

Nem, a kinyilatkoztatás végső fokon *nem igazolható az értelem eszközeivel,* mert a vallás lényege éppen *az irracionalitás,* is-

tennek semmitől, az értelem törvényeitől sem korlátozott állítólagos *szabadsága,* természetfölötti és értelemfölötti volta. Pontosan a természettel való összefüggés *megszakítása* miatt válik a vallás „meddő virággá" az emberi megismerés fáján. Az értelem ezért csak addig a pontig alkalmatos a vallás számára, amíg *saját korlátait* hajlandó bizonyítani. Becsületes gondolkodó azonban aligha fogadhatja el ezt a bizonyítási alapelvet.

Vallások harca vagy ellentétes világnézetek küzdelme?

A hit és a tudás ellentétének elmosására irányuló igyekezet tehát voltaképpen a vallásos hit elsőbbségének takarója. Ennek érdekében a neotomista teológusok egyrészt azon fáradoznak, hogy a vallást, mint magasabbrendű, *abszolút tudást* tételezzék, másrészt, hogy a tudományt és a tudománnyal összeforrott tudományos világnézetet valamiféle *ellenvallásnak* tüntessék fel. A *„végső kérdések"*, az anyag és a tudat, a világ és az isten viszonyának kérdései — mondják — a tudomány eszközeivel *megközelíthetetlenek:* a tudományos materializmus a maga igazságát e tekintetben éppoly kevéssé tudja bizonyítani, mint a vallás. Nem hit és tudomány, hanem kétféle hit áll tehát egymással szemben, s e két álláspont igazságértékét nem lehet az ész érvein leméri.

Ezzel egyrészt nyíltan bevallják, hogy *a végső, alapvető kérdésekben* a vallásoknak le kell mondaniok az értelem eszközeiről. Másrészt természetesen ez az álláspont egy cseppet sem zavarja a materialistákat abban, hogy alaptételük igazát a tudomány eszközeivel bizonyítsák. Ez a bizonyítás abból indul ki, hogy a *természeti* jelenségek összefüggéseit kimutató természettudomány eredményeiből soha senki *természetfölötti* létezőkre nem következtethet. A materializmus válasza e tekintetben korántsem hiten, hanem megbízható tudományos érvek sokaságán nyugszik. A természetben naponta találkozunk a mozgó anyag formáinak szakadatlan változásával, egymásba való átalakulásával, de eközben anyag vagy mozgás sem el nem pusztul, sem létre nem jön. *Az anyag megmaradásának* elve a természettudomány olyan ezerszeresen bizonyított alaptörvényeiben jut kifejezésre, amilyenek a *tömeg, az energia és az impulzus megmaradásának tételei.* A tudományos világnézet az anyag és a tudat viszonyának eldöntésénél, ennek természettudományi bizonyítékait vizsgálva, voltaképpen ezt a tudomány és az emberiség társadalmi-termelési gyakorlata által megcáfolhatatlanul bizonyított törvényt fejezi ki általános formában. Az anyagi világnak nem lehetett kezdete, mert az anyag teremthetetlennek bizonyul. Teremtés csak *csoda* révén volna lehetséges, a tudomány azonban nem fogadhatja el érvként a *csodákat.*

Ugyanígy: a modern materializmus a geológia, a paleontológia, a modern biológia és pszichológia eredményeire támaszkodva megnyugtatóan bizonyítja, hogy a lelki-szellemi tevékenység időben, történetileg *másodlagos* az anyag azon formáival szemben, amelyek nem mutathatnak fel ilyen funkciókat, s hogy az emberi tudat a nagyagy-kéreg kialakulásával, a munka hatására jött létre, a földtörténet viszonylag kései szakaszán. Noha a pszichikum kialakulásának részletei még sok tekintetben magyarázatra várnak, nem kétséges, hogy az anyagnak ezt a legmagasabbrendű funkcióját éppúgy *maga az anyag mozgása* termelte ki, mint más, alacsonyabbrendű funkcióit is. A tudat természetfölötti eredetének feltételezése megint csak letérés a természettudomány alapjáról.

Szó sincs arról, mintha a materializmus valamiféle ellenvallást képviselne, amelynek alaptételei éppolyan bebizonyíthatatlanok, mint a vallás kiindulópontja. Nem kétféle hit, hanem *két ellentétes világnézet*, a világnézeti alapkérdés *vallásos-idealisztikus és tudományos-materialisztikus megoldása* áll előttünk: e két megoldás közül *csak az egyik* van összhangban a tudomány eredményeivel és szellemével.

A materializmus természetesen nem tagadja a *hit* jelentőségét az ember lelki tevékenységében, használja is fogalmát a jórészt érzelmi színezetű, ösztönös meggyőződés *lélektani* megjelölésére. De a *megismerés* számára *a hit* emlegetése pusztán formalisztikus lehet: tudományosan bizonyított igazságokban éppen úgy lehetséges hinni, mint bizonyíthatatlanokban. Ha valaki *hisz* valamiben, azzal még nem válik annak *igazsága* bizonyítottá.

A mai apologetika sűrűn emlegeti azt az érvet, hogy tudásunk jórészt a hiten alapszik, mert „elhisszük" a tudósoknak, hogy az atomnak ilyen meg ilyen a szerkezete, hogy a Holdnak nincs légköre, de magunk nem győződhettünk meg erről. Valójában ez merő szofisztika. Egyetlen tudományos igazságot sem felfedezőinek becsületességére, szavahihetőségére építünk: az igazság független felfedezőinek jellemétől. A tudomány és a tudományos világnézet igazságai *tényekben, megismételhető vagy ellenőrizhető kísérletekben, a gyakorlat által megerősített elméleti következtetésekben, más, valóban tudományos igazságokkal való összecsengésük bizonyított voltában* gyökereznek. Ezzel szemben a vallási igazságok önmagukat tekintik a tudományos igazságok *feltételének*, a k tatás *kiindulópontjának* és megfellebbezhetetlen *alapjának*. Isten létét nem lehet tapasztalatilag, a gyakorlat útján igazolni.

Tudásunk nem a hiten alapszik, ellenkezőleg: a megismerés fejlődését éppen a „hittől", az ismeret homályos, ösztönös formáitól való állandó távolodás, pontosabban az alaptalannak bizonyult hiedelmek elvetése, a valóságot ösztönösen visszatükröző „hit"

helyett a tudományosan megalapozott meggyőződés uralkodóvá válása jellemzi. Az emberi megismerés fejlődése olyan folyamat, amelyben a fantasztikus összefüggéseket, a vallási illúzióvilágot mind adekvátabb összefüggések váltják fel, abban a mértékben, ahogyan az ember a külső világhoz való viszonyában tényleges hatalomra tesz szert.

Vita a „modernizmus" és az ortodoxia között

A tomizmus fegyvertára hét évszázaddal ezelőtt sem bizonyult elégségesnek a kibontakozó tudományos haladással szemben. Akkor azonban az egyház óriási világi hatalma lehetővé tette, hogy ideig-óráig késleltessék a tudományos világkép kiforrását és a belőle adódó materialisztikus következtetések levonását. Az osztálytársadalom válságának, a tudomány világraszóló sikereinek századában ez a régi módon többé nem lehetséges. Most már nemcsak a hit és az ész viszonyát kell elvileg megfogalmazni, de az elől sem lehet kitérni, hogy bizonyos fokig a teológia maga is reagáljon a természettudományok által felvetett kérdésekre.

Márpedig *a megismerés haladása sok vonatkozásban kirívóvá tette a keresztény és a zsidó vallás szent könyveiben foglalt világmagyarázat és a tudományos világkép közti ellentétet.* Nehézségekbe ütközött továbbra is ragaszkodni a hatezer év előtti, hat nap alatt végbement teremtés legendájához, amikor a paleontológia, a geológia, a biológia kétségbevonhatatlanul bebizonyította, hogy maga a Föld is 4—5 milliárd esztendős, s embernek mondható lények is mintegy 500 000—1 000 000 év óta élnek rajta.

A két világkép ellentétének tompítása azonban alig megoldható feladat: megengedni, hogy a Biblia egyes kérdésekben *tévedéseket* — akárcsak a kor által megszabott tévedéseket is — tartalmaz, azzal a veszéllyel jár, hogy előbb-utóbb kétségbevonják a szent könyvek olyan kitételeit is, amelyek pedig a vallás lényegét alkotják — s *ez a vallás felbomlásának útja.* Viszont kitartani a Biblia világképe és a szövegmagyarázat ortodox módszerei mellett, s nem számolni a biblia-kritika és általában a tudomány eredményeivel — ez *a teljes elszigetelődés* biztos útja. A XX. század a hitvédelemben e két ellentmondó tendencia szüntelen összeütközését és megoldhatatlan ellentmondását termelte ki.

Egyes teológusok, akik felismerték a tudomány és a vallás világképének ellentétes voltát, kezdetben a vallásos hit és a tudományos megismerés szféráinak és módszereinek *elhatárolásával* kísérleteztek. A *„kettős igazság"* elve, amelynek a kései nominalizmusban, Baconnél és Galileinél az volt a hivatása, hogy megalapozza a tudomány létezési jogát a teológia egyeduralmával szem-

ben, most éppen ellenkező szerepet tölt be a Bacont indexre tevő, Galileit térdrekényszerítő római egyház egyes teológiai köreiben. A tudomány a „dologi", a teológia a „szellemi" létezők tudománya; a vallás a természetfölöttire, a tudomány a természetire vonatkozó ismereteket ad, a vallásos hit lényege a misztikus élmény, a tudományé a ráció, az értelem — így menti a modern, jobban mondva a *modernista* teológia azt, ami még menthetőnek látszik, így igyekszik kiküszöbölni az elkerülhetetlen összeütközést a két világkép között. Ezen a ponton a modernista katolikus teológusok veszedelmesen közel kerülnek a mai protestantizmus alapelveihez, amely ugyancsak élesen elválasztja egymástól a vallás és a tudomány megismerési módját.[8]

A „hivatalos" katolikus hitvédelem a századvégén energikusan szembeszállt a bergsoni intuicionizmussal kacérkodó modernistákkal, akik azt állították, hogy istent a látható világból nem lehet megismerni. Az antimodernista esküben (1910) X. Pius ki is mondatja: *„Vallom, hogy Istent, minden dolgok kezdetét és végét a természetes ész világánál meg tudjuk ismerni, következésképp létét a látható világból kétséget kizáróan bizonyítani is tudjuk, úgy mint az okot az okozatból."* Mindmáig ez a katolicizmus *hivatalos* vonala: a vallásos hit észérvékkel való alátámasztására irányuló teológiai munka talpköve — Aquinói Tamás szellemében. Ahol azonban túlságosan kiáltó az ellentét a vallás és tudomány pozíciói között, ott nehézségekkel jár, s ezért ezt a vonalat gyakran feladják, s akarva-akaratlanul a kettős igazság pozíciójához közelednek. (Megjegyzendő, hogy napjainkban, amikor ideológiai kísérletek történnek a katolikus és a protestáns egyházak gyakorlati együttműködésének elvi megalapozására, ez a közeledés egyre jelentősebbé lesz.)

De bármennyire visszavonulást jelent is a kettős igazság taktikája azok részéről, akik tegnap még az atomok elemi részeinek mozgását is angyalok tevékenységének tulajdonították, a fő nehézséget ez sem hidalja át. Nincs két igazság, aminthogy két világ sincs, csak egy, s ennek az egységes világnak az adekvát képét nem lehet a vallás dogmáiból levezetni, csakis a tudomány eredményeiből, tekintet nélkül arra, hogy ellentmondanak-e ezek a Biblia többezeréves, ősi világképének, vagy sem.

A teológusok objektívebb és józanabb, a tudományt inkább respektáló része előtt ez mindinkább nyilvánvaló. A tudomány előretörése ezért arra készteti őket, hogy *kiiktassák* a teológia érdeklődési köréből azokat a kérdéseket, amelyekben a tudományos kutatás túlságosan kimutatta a bibliai kép tarthatatlanságát. *Teil-*

[8] V. ö.: *Teológiai Szemle*, 1961. 3–4. sz. 117–18. oldal.

hard de Chardin, az ismert katolikus antropológus és paleontológus, a Sinanthropus egyik felfedezője, a tudomány eredményeinek hatása alatt egyáltalán nem kételkedik abban, hogy az ember az állatvilágból emelkedett ki, s így kiált fel, amikor az evolúcióról beszél: *„Az evolúció ne lenne más, mint elmélet, rendszer, hipotézis? ... Szó sem lehet róla. Ez sokkal több annál! Ez az az általános feltétel,* (kiemelés tőlem — *L. J.*), *amelynek a jövőben meg kell, hogy feleljen és eleget kell, hogy tegyen minden elmélet, minden hipotézis és rendszer, amennyiben elgondolható és helyes akar lenni!"* Itt a biológiai fejlődéselméletet teljesen függetlenítik a teológiától, — sőt: a teológiai elméletet teszik függővé a bológiai tudományban gyökerező evolúcionizmustól.

Az életnek az élettelen anyagból való kialakulása *Lugosfalvi* Viktor szerint (*Vigilia,* 1961. május) nem teológiai probléma és megengedhető isten közvetlen beavatkozásának feltételezése nélkül is, s *Mihelics Vid* (ugyancsak a Vigiliában) *Chauchard* professzort idézi, aki szerint Isten *„belülről organizál, másodlagos okok, vagyis a fejlődés ama törvényei alapján, amelyeket a tudomány fedez fel"*, annak alátámasztására, hogy a lélek is másodlagos okoknak köszönheti létezését. Isten tehát itt, szinte a szemünk láttára vonul ki a modern világképből: a teológia Engels által jelzett fegyverletétele szemléletesen mutatkozik meg. Hovatovább oda jutunk, hogy isten szerepe az anyagi világ végső létokának funkciójára redukálódik: isten valamikor létrehozta az anyagi világot, annak minden fejlődési tendenciájával egyetemben, s a továbbiakban már maga a mozgó anyag teremti az általunk tapasztalt végtelen változatosságot. Ez azonban megint csak a vallás bomlása: isten többé már nem aktív, a világ dolgaiba beavatkozó lény. Ez azonban eltérés a *deizmus* felé, amelyet pedig az egyház évszázadokon át heves szenvedéllyel osztorozott.

A tudománynak ugyanez az előretörése érleli a *Szentírás* értelmezésével és magyarázatával kapcsolatos válságot is. 1948-ban a pápai Szentírás-bizottság kijelenti, hogy a Genesis (Mózes I. könyve) első és második fejezetében foglalt teremtéstörténet *„nem mindenben felel meg az antik és a modern történetírás elveinek"* és ezzel megerősíti azokat, akik ki akarják terjeszteni a Biblia fontos tételeinek jelképes, allegorikus értelmezését. A protestantizmusban valósággal a középpontba kerül az allegorikus értelmezés (hiszen a Szentírásban foglalt isteni kijelentés a protestantizmus szerint a vallás egyedüli forrása és értelmének kihüvelyezése a teológiai munka fő feladata) s bonyolult eszközök igénybevételével igyekeznek megtalálni a jelképesen értelmezendő mitológiai történetekben a kinyilatkoztatás *abszolút* magvát.

De a Szentírás szimbolizálása megint csak a bomlás és a válság jele: ily módon tág tere nyílik a szövegek önkényes, *szubjekti-*

visztikus értelmezésének. Ez a módszer csak látszatra segít a nehézségeken — a valóságban csak még inkább elmélyíti őket.

Az alkalmazkodás, a modernizálás útja veszedelmesnek bizonyulhat: *új tudományos eredmények rendszerint csak azon az áron illeszthetők be a vallás elavult, anakronisztikus világképébe, ha ezt a képet lényeges pontjain feladják.* Ezért az egyházak ortodox, retrográd csoportjai általában óvatosságot tanúsítanak az újításokkal szemben. A vallás mélységes konzervativizmusa, a teológia minden újjal szemben tanúsított bizalmatlansága itt világosan kifejezésre jut. Alá kell húzni, hogy — nem véletlenül — napjainkban e körök képviselik a legtöbb egyházban az uralkodó áramlatot —, gyakran heves harcban az alkalmazkodó törekvések képviselőivel.

Az 1950-ben kiadott *Humani Generis* enciklikára például olykor úgy hivatkoznak, mint a katolicizmus rugalmasságának bizonyítékára. A valóságban ez az enciklika éppen *az ortodox pozíciók* megszilárdítását célozza. Igaz, XII. Pius itt — a darwinizmus nagy sikereinek nyomása alatt — száz évvel a darwini mű megjelenése után megengedi, hogy az embernek *test szerint* az állatvilágból való származása tudós vita tárgyát képezze, egyúttal azonban kijelenti: *„Helyes, hogy tartsunk lépést a tudománnyal, amennyiben bizonyított dologról van szó, de óvatosan kell előrehaladni, ha feltevésekről van szó... Ha e hipotézisek közvetlenül vagy közvetve a kinyilatkoztatás ellen vannak — semmiképpen sem engedhetők meg...”* Továbbá: *„Egyesek mostanában túllépik a véleménynyilvánításnak ezt a szabadságát* (ti. azt, amelyet az egyház a hívőknek nyújt —) *s úgy tüntetik fel, mintha az emberi testnek egy már korábban meglevő és élő anyagból való származása... már teljes bizonyossággal beigazolódott volna; emellett úgy tesznek, mintha a kinyilatkoztatás forrásai nem szolgáltatnának okot arra, hogy ezen a téren a legnagyobb mérsékletességet és óvatosságot tanúsítsuk.”* A „mértékletesség és óvatosság” abban is kifejezésre jut, hogy *az élő anyag* létrejöttét és *a tudat* (a „lélek”) keletkezését a hívőknek közvetlenül istentől kell származtatniok, s hogy magát az embernek az állatvilágból való kiemelkedését is csak *bebizonyítatlan feltevésként* szabad kezelniök. Íme: ez a válasz Chardin kísérletére és mindazokéra, akik *„elbizakodottan hódolnak annak a monista és panteista nézetnek, mely szerint a világmindenség szüntelen fejlődésnek van alávetve”* ...

Hasonlóan reagál a mai hitvédelem az *allegorikus* értelmezés túlhajtására. A jelképes értelmezés — említettük — lehetetlenné válik, valahányszor alapvető vallási-egyházi érdekek forognak kockán. Így történt például az ún. *poligenizmus* problémájával kapcsolatban is: a katolikus egyház megengedheti az ember testére vonatkozó evolúciót, de azt már nem, hogy az emberiség több ős-

szülőtől, *nem egy emberpártól* származik. A Humani Generis nyíltan beszél: „... *Amikor egy másik hipotézisről van szó, az ún. poligenizmusról, az egyház fiai nem élveznek ilyen szabadságot. Éppen ezért a hivő emberek nem csatlakozhatnak ahhoz a véleményhez... hogy Ádám törzsapák egész sorát j e l k é p e z n é* (kiemelés tőlem — *L. J.*), *mert semmiképpen sem válik világossá, hogyan egyeztethető össze ez a nézet azzal, amit a kinyilatkoztatás forrásai és az egyházi tanítások az eredeti bűnről mondanak; ez Ádám ténylegesen elkövetett bűnéből ered, amely a nemzés által mindenkire átszállt, és minden egyes sajátja.*" „Ádámról" nem mondhatni le, mert ezzel az eredeti bűn dogmatikai alapjait fenyegetnék, az eredeti bűnt pedig meg kell tartani, mert enélkül nincs krisztusi megváltás, megváltás nélkül pedig nincs egyház sem. (Íme, így köti meg egy teljesen konkrét természettudományos kérdésben az egyház önfenntartásának társadalmi érdeke a dogmákat, a dogmák pedig a tudományos megismerést!) A szimbolisztikus értelmezés csak ott engedhető meg, ahol ez nem veszélyezteti az egyházak és vallások életbevágó érdekeit.

Nehéz előre látni, milyen irányba fejlődik a jövőben a katolikus egyháznak a tudomány szerepére és a hitvédelemben való felhasználására vonatkozó álláspontja.

A legutóbbi évtizedben e kérdésben elhangzott *pápai* nyilatkozatok mindenesetre arra mutatnak: Róma nagy súlyt vet arra, hogy a vallás ingadozó pozícióit filozófiai tekintetben alátámassza és ezen érvelés hitelének biztosítására igyekszik *a természetkutatás egyes eredményeit* is felhasználni. Itt azonban *nem a modern tudomány eredményeihez való alkalmazkodásról* van szó — ellenkezőleg: *ezeket az eredményeket eltorzításuk árán is a vallás igényeihez igyekeznek „alkalmazni"*. XII. Pius 1951-ben, a Szentszéki Akadémián mondott beszédében („Az istenbizonyítékok a modern természettudomány fényében") hangsúlyozattan leszögezte: *„Minél inkább halad az igazi tudomány — a múlt könynyelmű állításával szemben*[9] *— annál inkább Istent fedezi fel. Mintha csak Ő őrködne valamennyi ajtó mögött, amelyet a tudomány kinyit."* Továbbá: *„A teremtés az időben történt, tehát és ezért van Teremtő, van Isten! Ezek azok a szavak, amelyeket — ha nem is explicite ... mi kérünk és elvárunk a tudománytól."*

Szó sincs tehát arról, mintha a pápa élesen *elválasztaná* a teológiai igazságot a tudományétól, hiszen — úgymond — a teremtett világ és a kinyilatkoztatás egyaránt isten alkotásai, s nem mondhatnak ellent egymásnak. A pápa látja azt is, — amit napjainkban némely hazai teológus figyelmen kívül próbál hagyni —, hogy a *világnézeti* problémák megválaszolásánál nem lehet eltekinteni a

[9] Ez az „önkritika" nemcsak a Galileit perbe fogó inkvizícióra, hanem még IX. Piusra is vonatkoztatható!

mindenkori *világképtől.* Olyan világképet kíván felmutatni, amelynek alapján bizonyítani lehetne *a teremtést* és azt, hogy a világfolyamat *egy értelmes tervező* indítása nyomán és irányításával fejlődik. Mivel azonban a modern tudományos világkép kialakulása és fejlődési tendenciái ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítják, s a modern tudomány az anyag fejlődésének megmagyarázásához még hipotézisként sem igényli természeten kívüli lények feltételezését — nem marad más hátra, mint az, hogy *a tudomány még meg nem oldott kérdéseit, a megismerés nehézségeit* állítsa előtérbe.

Itt sietnek a nyílt fideizmus segítségére a modern polgári idealista természetfilozófia képviselői. Mondhatni: ez a legfőbb eszmei segítség, amelyet a vallás felé forduló burzsoázia a teológiának nyújt. Ezek a filozófusok és természettudósok — nem tudván megbirkózni a megismerési folyamat bonyolult dialektikájának problémáival — a régi világkép egyes elemeinek megdőlte következtében relativizálják a tudományos világkép alapjait, és — gyakran az agnoszticizmus, indeterminizmus közvetítésével — maguk is súrolják a fideizmus határát, amikor szellemi elvek „rendező akaratára" vezetik vissza a még teljesen fel nem tárt csillagászati, fizikai, biológiai jelenségeket.

Nincs végső szó a megismerésben. A *tudomány fejlődésének tendenciája* azonban e kísérletek ellen hat: az ismeretlen összefüggések ismertekké válnak, a meghatározhatatlannak tűnő jelenség anyagi determinánsai egyre inkább felszínre kerülnek. A tudományos haladás során nem a világ kezdete és vége bizonyosodik be, hanem az, hogy minden eddig ismert állapotot újabb, még nem ismert, de szigorúan anyagi jellegű struktúrák, mozgásállapotok előznek meg és követnek. Ingatag talajra épít az a teológia, amely a természettudományi idealizmus révén az entrópia törvényéből a világ hőhalálára, minden mozgás megszűnésére következtet, a megfigyelhető ködök távolodásából a mozgás egykori kezdetére, a kvantum-fizika által leírt objektumok mozgástörvényeinek sajátosságaiból pedig az elektronok szabad akaratára. A természeti jelenségek *behatóbb* ismerete mindenkor a világ anyagi egységének felismerését mozdította elő, az ember megismerőképességének erejét bizonyította és soha nem vezetett természetfölötti szellemi létezők bizonyításához.

Az alapkérdésekben nincs változás

A teológiában tehát hol rejtett, hol nyílt vita folyik akörül, hogyan oldják meg a vallás és a tudomány ellentétét: úgy-e, hogy a tudományt a vallás alá rendelik, vagy úgy, hogy elválasztják a

tudomány és a vallás „illetékességi körét". A tudomány mai fejlettsége mellett ez a dilemma megoldhatatlan.

Maguk a teológiai viták némileg megváltoztathatják az egyházaknak a tudománnyal szemben elfoglalt — engedtessék meg ez a szó — *taktikai* vonalvezetését, de természetesen mit sem változtatnak a teológia *lényegi* álláspontján, tudományellenes tartalmán, kiindulópontján és módszerén.

Először is: a csodás elem, a mítosz „ésszerű" értelmezése nem vihető konzekvensen keresztül. A vallásnak *lényege* a mítosz, s ha ezt eltávolítanánk belőle, magát a vallást szüntetnők meg. Ez a vallások *konzervatív, metafizikus-dogmatikus jellegét*, a világképükben foglalt antropomorf és mágikus-misztikus elemek kiküszöbölhetetlenségét mutatja.

Másodszor: semmilyen módszerbeli rugalmassággal nem változtatható meg a vallások *világnézeti alapállása*, „őseredeti" *idealizmusuk*. Természetesen, a mai teológia sem igyekszik kiküszöbölni ezt az idealizmust, sőt minden „korszerűsítést" viszonylag *lényegtelen*, világnézeti szempontból másodrendű kérdésekben hajt végre, s abból a célból, *hogy világnézeti kiindulópontját megszilárdítsa*. Ezt azonban külsőleg nem az idealizmus filozófiailag kompromittált *jelszavával* teszi. Mint a mai burzsoá filozófia általában, a teológiák és vallásos filozófiák is azt állítják, hogy *meghaladják* a materializmus és idealizmus „elavult" alternatíváját, mintegy ideológiai „harmadik utat" képviselnek, aminthogy az egyházak gyakran a politikában is a harmadik út képviselőinek tüntetik fel magukat, A neotomista „realizmus" azonban természetesen nem halad túl azon, amin nem lehet túlhaladni. A neotomizmus képviselői elismerik ugyan az anyagi világnak *az ember tudatával* szembeni elsődlegességét (az anyagi világ előbb létezett, mint maga az ember), de tagadják, hogy ez a világ *mindenféle tudattal* szemben elsődleges; ellenkezőleg: azt állítják, hogy az anyagot a legfőbb szellemi lény teremtette. Vitakoznak a *szubjektív* idealistákkal, de nem valamiféle harmadik út, hanem egy dualisztikus elemekkel kevert, nem következetes *objektív* idealizmus talajáról.

Ebből az idealista pozícióból fakad az, hogy az anyagot minden vallás *elvileg alacsonyabbrendűnek* tartja a szellemnél, s ennek folytán az anyagi világ megismerésére irányuló *tudományos kutatást is alacsonyabbrendűnek minősíti* a szellem világának, magának az istenségnek a „megismerésére", a vele való misztikus egyesülésre irányuló vallásos hitnél. A teológia — fanyalogva — tudomásul veszi a tudomány haladását, de nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, hogy hangoztassa, milyen korlátozottak ennek a lehetőségei. *„És mégis, mi egyebek a hatalmas természeti törvények* — figyelmeztette a híveket *XII. Pius* 1948-ban a pápai tudomá-

nyos akadémián mondott beszédében —, *mint a világmindenség grandiózus templomában uralkodó isteni terv felmérhetetlenségének és mélységeinek árnyéka, puszta ideája? A tudomány ifjai, minél mélyebben hatolnak kutatásaikkal a természet csodáiba, annál erősebben érzik saját képtelenségüket, hogy kimerítsék és átfogják az isteni terv, törvények és normák gazdagságát, amelyek a természetet kormányozzák.*"

XXIII. János pápánál igen jellemzően módosul ennek az ismeretelméleti pesszimizmusnak a hangsúlya, anélkül, hogy lényege megváltozna: „*Noha előfordul* — mondotta a pápa 1961. április 6-án a zarándokok egy csoportjának —, *hogy mindnyájan fájdalommal halljuk... hogy az ég beborult és nincsen semmiféle kapcsolatunk az égiekkel, hogy amit származásunkról és célunkról tanultunk, azt most a haladás és a felfedezések törlik... mindenkinek tudnia kell, hogy minden felfedezések ellenére* (kiemelés tőlem — *L. J.*) *az emberi találékonyságnak határai vannak. Így ha tekintetünket az ég felé emeljük is, igazolását kapjuk annak, hogy a világ teljesen az Úr kezében van.*"

XII. Pius még meg volt győződve arról, hogy az emberek éppen a tudományos haladás során eljutnak *saját gyengeségük felismeréséhez* — XXIII. János már nem meri ezt állítani. Ellenkezőleg: az emberi találékonyság — mondja —, látszólag cáfolja ugyan a vallás igazát, *ennek ellenére* tudnunk *kell*, hogy lehetőségeink korlátozottak.

A két álláspont közti különbségben főleg a tudományos és társadalmi haladás gyorsuló üteme tükröződik vissza; a harcos pesszimizmus lassan talán borongós agnoszticizmussá szelidül, de a lényeg változatlan: isten végtelen bölcsességét emberi ész fel nem érheti, s így az igazán nagy kérdések örökre rejtve maradnak az ember előtt.

A tudomány történeti fejlődése azonban azt mutatja, hogy mindazok az anyagi összefüggések, amelyeket valaha „végsőnek", „megismerhetetlennek" tekintettek, később mindig közbülsővé és megismerhetővé váltak, s magaslatukról ismét új, meghódítandó csúcsok felé nyílt kilátás. Semmi okunk feltételezni, hogy a megismerésnek elvi határai vannak; éppen úgy végtelen folyamat ez, mint maga az anyagi világ.

NEMZETKÖZI SZEMLE

A munkásosztály szerepe az észak-afrikai országok nemzeti felszabadító mozgalmaiban

Az észak-afrikai országok közül hol az egyik, hol a másik kerül az érdeklődés homlokterébe: néhány évvel ezelőtt Egyiptom, már vagy hat éve Algéria, egy-két hónapja pedig ismét Tunézia. A gyarmatosító hatalmak Észak-Afrika népeit — mint a többi afrikai országét is — „történelem nélküli" népeknek tekintették, melyek belenyugszanak „alsóbbrendűségükbe". kisajátított és kizsákmányolt voltukba. Ám a háború utáni, hatalmas lendülettel megindult felszabadító mozgalmaikkal, amelyekhez kedvező feltételeket teremtett a szocialista tábor megerősödése és a gyarmati rendszer válsága, az afrikai kontinensen az észak-afrikai népek mutatták meg elsőkként, hogy a gyarmati uralom nem örökkévaló. Felszabadító harcaikkal — Algéria kivételével — már kivívták a politikai függetlenséget.

Bármilyen nagy is ez az eredmény, még nem jelenti azt, mintha már megvalósították volna mindazokat a lényeges céljaikat. amelyekért annyi áldozatot hoztak. Ezekben az országokban a gyarmatosítók továbbra is a kezükben tartanak fontos gazdasági pozíciókat, s ezek révén továbbra is kizsákmányolják őket és csorbítják függetlenségüket. Nem is szabadult fel az észak-afrikai országok egész területe: a gyarmatosító hatalmaknak ma is vannak támaszpontjaik Marokkóban, Tunéziában és Líbiában. A bizertai események pedig megmutatták, hogy e támaszpontokat minden áron meg akarják tartani.

Az észak-afrikai népek tehát nem tekinthetik és nem is tekintik befejezettnek a gyarmattartók ellen folytatott harcukat. Ez a harc a tíz-tizenöt évvel ezelőttitől eltérő nemzetközi viszonyok között folyik: a nemzeti felszabadító mozgalom kiszélesedett, újabb népek és földrészek csatlakoztak hozzá. De ugyanakkor nagy lendülete a gyarmatosítókat is más, rugalmasabb módszerek alkalmazására késztette: a leigázás régi módját, új, álcázott terjeszkedési és agressziós tervek váltják fel, melyek „segély" és „együttműködés" látszatát igyekeznek kelteni. A gyarmatosítók — főként a helyi, feudális reakció szövetségére támaszkodva — megosztani igyekeznek a nemzeti erőket és ezúttal is, mint már annyiszor, a kommunista-ellenességet használják ürügyül.

A nemzeti felszabadító mozgalmaknak ezen szakaszában megnövekedett az észak-afrikai mun-

kásosztály szerepe. Cikkünk ezt igyekszik nagy vonásokban megmutatni.

*

A történelmi körülmények folytán Észak-Afrikában nagyobb létszámban alakult ki a munkásosztály, és politikailag fejlettebbé vált, mint Afrika egyéb területein.

Az észak-afrikai munkásosztály létszámáról nincsenek pontos adatok; a különböző források más-más számokat közölnek. A három, illetőleg három és félmilliós szám, amelyet egyes forrásmunkák feltüntetnek, feltehetőleg nem foglalja magában az itt különösen nagyszámú mezőgazdasági proletariátust.[1]

Az ipari proletariátus kisebbségben van a munkásosztály egészén belül,[2] még Egyiptomban is, de száma, különösen itt, gyorsan növekszik. Az ipari munkásság zöme a fémiparban, a bányákban, a textiliparban, továbbá a vasutaknál, a szállítóiparban és a kikötőkben dolgozik, melyeket a gyarmatosítók az elrabolt gyarmati kincsek elszállításának megkönnyítésére fejlesztettek ki, végül a könnyűipar, valamint a mezőgazdasági termékek első feldolgozását végző ipar is nagyszámú munkást foglalkoztat.

A munkások élet- és munkaviszonyai nem egyformák az észak-afrikai országokban. Egyiptomban a néhány modern típusú vállalat dolgozóiból viszonylagos munkásarisztokrácia alakult ki, de a proletariátus túlnyomó többsége itt is lealázó nyomorban él. *Az észak-afrikai munkások átlagos életszínvonala a világon a legalacsonyabbakhoz tartozik.* A Vörös-tengertől az Atlanti-óceán partvidékéig állandó a tömeges munkanélküliség. A parasztság proletarizálódása folytán a falusi dolgozók a városokba vándorolnak, hogy valami megélhetéshez jussanak.[3] A hírhedt algériai barakkvárosok vagy az egyiptomi szegénynegyedek lakói alkalmi munkákból tengődnek. A „keleti", tipikusan gyarmati nyomor megdöbbentő: Egyiptom felnőtt férfilakossága 40 százalékának nincs állandó foglalkozása. A városi lakosság 56 százalékának átlagos évi keresete 9 font!

Ez a munkásosztály, amely megismerkedett a gyarmati és feudális elnyomás írgalmatlanságával, egyre nagyobb befolyást gyakorol országa politikai életére. Súlya nem mérhető csupán számarányán. Akcióprogramjában nem csupán saját osztályának ér-

1 A B. I. T. (Bureau International du Travail – Nemzetközi Munkaügyi Szervezet) adatai szerint Egyiptom falusi lakosságának 30 százaléka, az algériai nép ugyane rétegének 22 százaléka, a tunéziainak 20 százaléka és a marokkói mezőgazdasági lakosságnak 17 százaléka agrárproletár.

Ugyanezen forrás szerint a nem mezőgazdasággal foglalkozó egyiptomi lakosság megoszlása 1958 végén a következő volt:

a foglalkoztatottak száma	
a kézműiparban	650 000
a bányákban és kőfejtésekben	34 000
az építőiparban	140 000
a villamosiparban	10 000
a kereskedelemben	700 000
a szállítóiparban	231 000
a közműveknél és a magániparban	1 188 000

2 A mezőgazdasági bérmunkások száma a B. I. T szerint:

Algériában (1954)	589 339
Egyiptomban (1947)	1 456 769
továbbá ifjúmunkás	1 590 000
Marokkóban (1952)	352 855
Tunéziában (1956)	182 590

3 Kairó lakossága például 1937 óta 1 312 000-ről több mint három millióra növekedett.

dekeit és követeléseit fejezi ki, hanem a legszélesebb néprétegeket. Az észak-afrikai munkásosztály e terület országainak legforradalmibb és legdinamikusabb osztálya. Ereje szervezettségében, harci egységében és a nemzeti függetlenséget és társadalmi haladást kívánó összes erők tömörítésében rejlik. Ez az osztály a letéteményese a jövőnek, s az iparosodással együtt fejlődik. Minden jel, még vezetőinek és szervezeteinek üldöztetése is növekvő befolyását bizonyítja, amellyel a gyarmatosítók is kénytelenek egyre inkább számolni.

*

Az észak-afrikai munkásságnak a nemzeti felszabadító mozgalmakban való szervezett részvétele a század elején kezdődött. A tunéziai munkások már 1912-ben sztrájkkal segítették a Franciaországtól való függetlenülési törekvéseket. A két világháború közötti időszakban az észak-afrikai munkásosztály, élén a kommunista pártokkal, nem egy politikai harcot vívott; így Algériában és Tunéziában 1934—38 között a fasizmus elleni népfront megteremtője volt. Az „anyaországok", főleg Franciaország forradalmi munkásmozgalmának tapasztalata és harcos szolidaritása nagy segítséget nyújtott ezekben a harcokban, az ottani munkásszervezetekben politikailag megerősödött észak-afrikai munkások pedig közvetlen szervezőivé váltak hazájuk mozgalmainak. A fasisztaellenes erők győzelme és a Szovjetunió egyre ragyogóbb sikerei a háború után új lendületet adtak a munkásság által a gyarmatosítók ellen, a nemzeti függetlenség kivívásáért indított harcoknak.

A háború végén Egyiptomban már nagyszámú új szervezet harcolt a gyarmatosítás ellen, így a Munkások és Diákok Nemzeti Bizottsága, a Nílus-völgyi Egységfront és mások. Egyiptom bér- és politikai harcok színhelyévé vált. Kairóban 1945. február 21-én az angol csapatok gépfegyvertüzet nyitottak 150 000 dolgozó tüntető felvonulására. A sztrájkok és egyéb akciók legfontosabb követelései politikai természetűek, imperializmus-ellenesek voltak: *az 1936-ban aláírt angol—egyiptomi szerződés felmondását követelték és azt, hogy az angol csapatok hagyják el Egyiptomot.* A munkások és a többi néptömegek harcai meggyorsították a politikai események iramát Egyiptomban: 1950-ben győzött a Wafd-párt, egy évvel később felmondták az 1936-os szerződést, végül, 1952-ben a Forradalmi Tanács, Nagib tábornokkal és Naszszer ezredessel az élén, megdöntötte a monarchiát.

Marokkó, Algéria és Tunézia munkássága is a felszabadító harcok első soraiban küzdött ebben az időszakban. A francia gyarmatosítók patakokban ontották a három Maghreb-ország dolgozóinak vérét. 1950 nyarán Tunéziában utcai tüntetéseken 120 embert gyilkoltak le és több százat sebesítettek meg. Marokkóban az 1952. évi casablancai felkelést követő megtorlásnak 2000 dolgozó esett áldozatul, 1945-ben a de Gaulle által, 1950-ben a „szocialista" Naegelen által szervezett provokációk következtében algériai dolgozók tízezrei pusztultak el.

Az észak-afrikai munkásosztály és pártjai azzal vívták ki tekintélyüket, hogy a nemzeti felszaba-

díto harcokban mindig az első sorokban küzdöttek. Belőlük áradt az elszántság és harci szellem 1956-ban, a szuezi harcok idején, valamint az algériai harcokban, legutóbb ez év tavaszán. A harcokban közösen ontott vér felbonthatatlan kötelékeket teremtett Észak-Afrika városi és falusi dolgozói között.

*

A gyarmati elnyomás, a szörnyű életviszonyok, az „anyaország" munkásmozgalmának, így szakszervezeteinek a segítsége arra ösztönözte az északafrikai dolgozókat, hogy kitartó és határozott küzdelemmel kierőszakolják a gyarmatosítóktól szervezkedési jogukat. Az északafrikai szakszervezetek a gyarmati önkény és megtorlás ellen vívott hosszú, hősi küzdelmekben születtek és szilárdultak meg.

A háború után kialakult nemzetközi erőviszonyok a gyarmatosító hatalmakat a gyarmati népek követeléseinek nagyobb mérvű figyelembevételére kényszerítették ugyan, de szervezkedési jogukat elismerésére még akkor sem voltak hajlandók. 1952-ben például a francia rendőrség betiltotta a Marokkói Általános Szakszervezeti Uniót. A jelenlegi szakszervezeti központot, a Marokkói Dolgozók Unióját három évvel később, 1955 március 20-án, illegálisan alapították meg. Az algériai és tunéziai szakszervezetek a kemény harcoknak és megtorlásoknak ugyanezen iskoláját járták végig. Az egyiptomi szakszervezetek egészen a második világháború idejéig földalatti szervezetként működtek. A monarchikus rendszer, melynek kereteit angol tisztek alkották, minden eszközzel üldözte a munkások szervezeteit, s provokációktól és gyilkosságoktól sem riadt vissza.

Az északafrikai szakszervezetek fontos szerepet játszottak a politikai függetlenségért vívott harcban. A francia gyarmatosítók a marokkói szakszervezetek szövetségét a casablancai felkelés miatt oszlatták fel 1952-ben. Egyiptomban a szakszervezetek tüntetéseket és sztrájkokat szerveztek a második világháborút követő és a monarchia megdöntését, az angol csapatok eltávozását megelőző korszakban.

Az északafrikai szakszervezeti mozgalom tehát a gazdasági követeléseikért vívott hagyományos küzdelmet folytatva, *a gyarmatosítás és feudalizmus elleni harcban is élen járt.* Az öntudatos szakszervezeti dolgozók azért harcolnak, hogy a szakszervezetek tartsák meg e szerepüket, s szembeszegülnek azzal a nyomással, amellyel a helyi burzsoázia Egyiptomban — és kisebb mértékben Tunéziában is — saját osztálypolitikája szolgálatába akarja állítani a szakszervezeteket. A marokkói szakszervezetek figyelemre méltó eredményeket értek el, nevezetesen a paraszti szervezetekkel való együttműködés terén, bár a reakció egymás ellen igyekszik kijátszani az antiimperialista mozgalom e két fő erejét. A Marokkói Dolgozók Uniója jelenleg 650 000 dolgozót egyesít. A polgári jobboldalnak egy szakadár-központ megteremtésére irányuló kísérletei kudarcot vallottak. A Marokkói Dolgozók Uniójának programja: *harc Marokkó politikai és gazdasági függetlenségéért, az új kolonializmus és a feudalizmus ellen, a legfontosabb iparágak államosí-*

tásáért, az iparosításért és a földreformért. Érthető, hogy ez a program a gyarmatosítók és a marokkói reakció ellenállásába ütközik.

A Marokkói Dolgozók Uniója az utóbbi időben több sztrájkot vezetett, melyek közül több győzelemmel végződött, mint például idén nyáron a 12 000 Khouigba-i bányász, szolidaritási sztrájkokkal is támogatott harca. Ez év május 1-én Casablancában 150 000 dolgozó vonult fel a szakszervezeti központ által szervezett tüntetésen, s a város 400 000 lakója lelkesen üdvözölte a felvonulást.

Algériában az F. L. N. (Front de Liberation National — Nemzeti Felszabadító Front) kezdeményezésére megalakult U. G. T. A. (Union Générale des Travailleurs Algériens — Algériai Dolgozók Általános Uniója) egyesíti a különböző irányzatokhoz tartozó dolgozókat. A kommunisták kezdettől fogva részt vesznek az Unióban.

A Tunéziai Dolgozók Általános Uniója (U. G. T. T.) 1959-ben 150 000 tagot számlált. A tunéziai szakszervezetek tevékeny részt vettek a közelmúltban a bizertai francia agresszió ellen rendezett tüntetésekben. Élharcosai küzdenek mind a hatóságok nyomása, mind a szakszervezeti bürokrácia ellen.

1957-ben létrejött az *Egyiptomi Munkásunió*, s 1959-ben már 480 502 munkást és alkalmazottat egyesített. Az egyiptomi szakszervezeti mozgalmat súlyosan sújtotta Moudanek, Amer, Taha és más kiváló harcosok letartóztatása és bebörtönzése. A hivatalos, magát „arab szocializmus"-nak nevező ideológia lényegében elveti az osztályharcot.[4] A szakszervezeteket a kormány arra kényszeríti, hogy működjenek együtt a munkáltatók szervezeteivel. A legcsekélyebb követelést sem támaszthatják, s ha sztrájkot vezetnek, büntetésül vezetőik börtönbe kerülnek. Még kevésbé kezdeményezhetnek a szakszervezetek politikai akciókat a gyarmatosítók ellen, ilyeneket csak a hivatalos párt „Nemzeti Uniója" indíthat el.

Az egyiptomi szakszervezetek tehát a gazdasági és politikai harcokban ma nem tölthetik be azt a szerepet, amelyet más demokratikus szervezetekkel együtt a háború végén játszottak és amelyre az egyiptomi proletariátus számbeli jelentőségénél fogva is jogosultak volnának. Az egyiptomi proletariátus azonban megőrizte a gyarmatosítók ellen vívott küzdelemben szerzett harc hagyományait, s nem kétséges, hogy a forradalmi lendületének gáncsot vető próbálkozások nem sokáig érhetnek célt.

Az északafrikai szakszervezeteknek a haladást siettető szerepe és egységtörekvése ez év májusában ismét bebizonyosodott az első Független Afrikai Szakszervezeti Szövetség megalakítására egybehívott kongresszuson. A nemzetközi reformizmus cselszövéseivel többször sikerült elodázni a kongresszus összeülését, bár a munkásszervezetek már 1959-ben elhatározták megtartását, hogy egyesítsék az afrikai szakszerve-

[4] Az „Al Akbar", a Libanoni Kommunista Párt lapja elemzi és bírálja a munkásellenes, demokráciaellenes úgynevezett „arab szocializmust". A cikket a francia „Demokratie Nouvelle" is átvette.

zeti mozgalmat. A nigériai szakszervezetek leleplezték azt a nagymérvű korrupciós tevékenységet, amelyet a C. I. S. L. (Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége) és az amerikai szakszervezetek vezetői folytattak, szorosan együttműködve az amerikai diplomáciával. A C. I. S. L. főleg azon fáradozott, hogy megakadályozza a pánafrikai kongresszust, s amikor az mégis megvalósult, egyenetlenséget igyekezett ott szítani. Erőfeszítései, hogy megakadályozza a C. I. S. L.-el való szakítást, kudarcot vallottak: a kongresszus, amelyen 34 szakszervezeti központ képviseltette magát, kimondta, hogy valamennyi kiválik a C. I. S. L.-ből. A kongresszus az afrikai szakszervezeti egységet előmozdító és imperializmus ellenes határozatai révén igen jelentős fordulópont az afrikai szakszervezeti mozgalom történetében. Figyelemre méltó, hogy az új afrikai szövetségben milyen fontos szerephez jutnak az északafrikai szakszervezetek: a vezetőség hét tagja közül négyet az ő képviselőik közül választottak; a Szövetség elnöke szintén északafrikai: Mahjoub ben Seddik, a Marokkói Dolgozók Uniójának vezetője.

*

Az első világháború végén a három Maghreb-országban a munkásosztály megalakította a maga marxista—leninista pártját. A Marokkói Kommunista Párt 1920-ban alakult meg, az Algériai Kommunista Párt 1924-ben és a Tunéziai Kommunista Párt 1926-ban. Az északafrikai munkásosztály befolyása szervezett formában kezdett érvényesülni a gyarmatosítás elleni nemzeti mozgalomban. A kommunista pártok gyakorlati és elméleti munkájukkal elősegítették a nemzeti felszabadító mozgalmak erősödését: megszervezték a gyarmatosítás-ellenes erőket, tisztázták a mozgalom problémáit, s az északafrikai helyzet reális, marxista elemzése alapján kidolgozták az imperialista-ellenes mozgalom stratégiáját és taktikáját. Munkájukat megkönnyítette az „anyaországok" kommunista pártjainak segítsége és a más országok pártjaival folytatott véleménycsere. Az északafrikai kommunisták saját tapasztalataikból leszűrt következtetéseikkel járultak hozzá számos nemzetközi érdekű kérdés kidolgozásához: így az új kolonializmus, a proletariátus szövetségesei kérdésének, a nemzeti burzsoázia szerepének, az agrárkérdés északafrikai arculatának tisztázásánál. *Különösen nagy figyelemmel tanulmányozták a kommunista pártok a falusi társadalmi viszonyokat, s a parasztságnak a feudalizmus és a gyarmatosítás elleni harcban betöltött szerepét.* Az Algériai Kommunista Párt titkárának, Bachir Hadj Alinak a „Réalités Algériennes" című folyóiratban a közelmúltban megjelent cikke az algériai földkérdés fontos elemző dokumentuma, amely a felszabadító harcban a parasztságra háruló szereppel foglalkozik, rámutat ezen osztály politikai öntudatának, és az agrárprobléma forradalmi megoldásának jelentőségére.

Az algériai, a marokkói és a tunéziai párt *megalakulása percétől kezdve előtérbe helyezte a nemzeti függetlenség kivívását.* Felvilágosító és szervező munkájuk kezdeményezője és ösztönző-

je volt a gyarmatosítás elleni egységes fellépésnek. Az Algériai Kommunista Párt már 1946-ban kiadta azt a jelszót, hogy a független Algériai Köztársaság kivívására meg kell alakítani a Nemzeti Demokratikus Frontot.

A francia és angol gyarmatosítók a felszabadító harc minden újabb fellángolásakor még kíméletlenebbül üldözték a kommunista pártokat. Az 1952-ben kitört casablancai felkelés alkalmával betiltották a Marokkói Kommunista Pártot, aktív tagjait üldözték, letartóztatták és bebörtönözték. Ugyanígy jártak el az Algériai Kommunista Párttal is 1955-ben, néhány hónappal a felkelés után. A gyarmati hatóságok nem ok nélkül félnek a marxista—leninista pártoktól, amelyek az antikolonialista nemzeti egységért vívott harcukkal leginkább fenyegetik a gyarmatosítók uralmát.

*

Az északafrikai kommunista pártok politikai befolyása a függetlenség kivívása után egyre növekszik.

A nemzeti mozgalom ezen szakaszában tisztábban megmutatkoznak a burzsoázia különböző csoportjainak nézeteltérései. A hatalom birtokába jutott burzsoázia intézkedései korántsem elégítik ki a dolgozó népet. Nem kétséges, hogy van haladás a gyarmatosítás maradványainak megszüntetésében; ezt különösen a közigazgatási szervek önállósítása mutatja, vagy Egyiptomban az 1956-os agresszió visszaverése és az idegen monopóliumoknak egyes pozícióiktól való megfosztása. Ám ez a haladás, mindent egybevetve, teljesen elégtelen.

Marokkó, öt évvel függetlenségének kikiáltása után is, még elmaradott, ősi struktúrájú ország, amely idegen gazdasági uralom alatt áll. A nemzetgazdaságába befektetett tőkének kilenctized része külföldi eredetű. Tunéziában a kapitalizmus bázisai túlnyomórészt idegen kézben vannak, még vidéken is. E két országban szórványos és óvatos, sőt néha ellentmondó intézkedésekkel igyekeztek csökkenteni a külföldi tőke befolyását. Néhány külföldi vállalatot államosítottak ugyan, de a helyettük létesített vegyes vállalatokban ismét csak az idegen tőke került túlsúlyba. A marokkói és az egyiptomi burzsoázia egy része arra törekszik, hogy szorosabbra fűzze a kapcsolatot a külföldi, főképp a nyugatnémet és az amerikai monopóliumokkal.

Az ilyen felemás állapotoknak és pálfordulásoknak több oka van. Marokkóban és Tunéziában például az imperialista-ellenes burzsoázia gyengeséget tanúsít a reakciós polgársággal és a nagybirtokosokkal szemben. Ez a burzsoázia összességében véve ingadozó, ellentmondásos magatartású kispolgárság. Érdekei ellentétesek ugyan a gyarmatosítókéval, de a „nyugati mintájú fejlődés" perspektívája vonzza őt.

Még rosszabb az északafrikai burzsoázia agrárpolitikája. Kilenc évvel az egyiptomi feudális-monarchikus rendszer megdöntése után, a parasztságnak tett ígéretek ellenére, a feudalizmus ma is fennáll ebben az országban, ahol 15 millió fellah teljesen nincstelen, vagy apró nadrágszíjparcellán robotol. Az egyiptomi parasztot, aki a haszonbért készpénzben kénytelen megfizetni,

egyben a kereskedelmi monopoltőke is kizsákmányolja. „Az északafrikai munkaügyi problémák" című tanulmányában a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal ezt állapítja meg: „A hagyományos módszerekkel megművelt apró egyiptomi gazdaságok nem függetleníthetik magukat a pénzgazdaságtól. A fellah, aki a legtöbb esetben haszonbérlő, nem pedig birtokos, a földjén termelt gyapot, cukornád és egyéb termékek eladása révén szerzi meg a bérleti díjat és a létfenntartásához szükséges összeget."

Marokkóban, ahol a parasztság felének egyáltalán nincs földje, egymillió hektár van a gyarmatosítók, másfélmillió hektár pedig a hazai nagybirtokosok tulajdonában. Tunéziában gyengébb a feudalizmus, de helyzete itt sem változott meg lényegesen, a külföldi gyarmatosítók pedig 500 ezer hektár jó földdel rendelkeznek. Algériában 1954-ben a 2 726 000 hektárnyi legjobb földet idegen gyarmatosítók aknázták ki.

Ezek a számok önmagukért beszélnek; megerősítik azt, amit a Tunéziai Kommunista Pártnak 1960. március 1-én közzétett, a földreformra vonatkozó dokumentuma megállapított: *„A probléma lényegében mit sem változott"*. Egyiptomban a reform mindössze százezer parasztnak vált hasznára, Marokkóban pedig a megművelt földnek csupán két ezrelékét osztották szét.

Az északafrikai nemzeti burzsoázia politikája tehát a földkérdésben, a feudalizmussal kapcsolatban is ellentmondásos, holott ennek a burzsoáziának ténylegesen érdekében állna, hogy igazi földreformot valósítson meg, amely a parasztság javára válik. Ez ugyanis nagymértékben elősegítené a független és kiegyensúlyozott nemzetgazdaság kifejlesztését is. De — mint Bagdas elvtárs, a Szíriai Kommunista Párt vezetője, az EAK agrárkérdéseinek elemzése során megállapítja — „az egyiptomi burzsoázia főképp attól tartott, hogy ha megsértik a tulajdon szentséges elvét, forradalmi következményekkel kell számolni. Ezért a nagybirtokosokhoz fordult támogatásért, hogy segítségükkel elnyomja a paraszttömegek fokozódó aktivitását és szembeszálljon a demokratikus mozgalommal." Riffi elvtárs, a marokkói mezőgazdasági problémákról szóló tanulmányában[5] megállapítja; a marokkói burzsoázia fél, hogy csorbát ejtenek a tulajdon elvén. Leszögezi azt is, hogy a nagybirtokos osztály és a burzsoázia között (melynek egy része maga is nagybirtokos) erősek a kapcsolatok. Ez egyébként minden északafrikai országra vonatkozik. Riffi elvtárs arra a következtetésre jut, hogy „a reakciós támadás bizonyos időszakaiban a burzsoázia... szövetségre léphet a nagybirtokos osztállyal." Az ilyen reakciós szövetkezés egyben durva kommunistaellenes propagandát fejt ki a falun, a tömegek vallásos hitét is kiaknázva, hogy ezzel bizalmatlanságot keltsen a munkásosztállyal szemben és elidegenítse a parasztságot azoktól, akik küzdelmét a győzelem felé tudják irányítani.

Az északafrikai burzsoá kormányok politikája — erre ismételten rá kell mutatnunk — sú-

[5] Béke és Szocializmus, 1960. 2. sz. 115. old.

lyos társadalmi következményekkel járt. Lényegében érintetlenül hagyta a gyarmati korszakból örökölt struktúrát, s így a másik örökséget, a városi és falusi tömegek nyomorát is állandósították. E néptömegek csalódása annál keservesebb, mert a burzsoázia hatalmának megszilárdulása óta egyre inkább megfosztották őket attól a lehetőségtől, hogy az országos ügyek intézésében részt vegyenek. Egyiptomban a hatalom a reakciós nagyburzsoázia monopóliumává vált. Marokkóban nem hozták létre a leglényegesebb demokratikus intézményeket sem, még alkotmány sincsen. Az utóbbi években az északafrikai tömegekben szétfoszlott sok illúzió, amelyet a polgári pártokhoz és ezek vezetőihez fűztek. De nemcsak a munkás- és paraszt-tömegeket, hanem részben a burzsoázia középrétegeit és a kispolgárságot is kiábrándította az, hogy a vezetők nem feleltek meg várakozásuknak. Erről tanúskodik például az Isztiklal-nak, a marokkói nemzeti burzsoázia pártjának 1959-ben történt kettészakadása is: a párt balszárnya radikális reformprogramot fogadott el.

Ilyen körülmények között érthető, hogy az északafrikai népesség körében megnövekedett annak az osztálynak és azoknak a pártoknak a befolyása, amelyek ellenezték és leleplezték az imperializmussal és a feudalizmussal kötött kompromisszumokat, s azért küzdöttek, hogy a nemzeti forradalom valóban demokratikus és szociális tartalmat kapjon.

*

Az északafrikai kommunista pártok céljai világosak: a gyarmatosítóktól való teljes gazdasági függetlenség, a nagybirtokrendszer megszüntetése, a földreform, a kulcsiparágak államosítása, a tervszerű iparosítás, az életszínvonal emelése, s olyan igazi, politikai és szociális demokrácia megvalósítása amelyben — megfelelő intézmények útján — valóban a nép gyakorolja a hatalmat. Külpolitikai téren: a nemzeti függetlenség megóvása, a béke védelme, szolidaritás a kolonializmus ellen harcoló népekkel, együttműködés minden országgal a teljes jogegyenlőség alapján, együttműködés a szocialista államokkal.

A kommunista pártok nézete szerint *egyetlen osztály és egyetlen párt sem vívhatja meg egyedül a kolonializmus és a nagybirtokrendszer elleni küzdelmet.* Ezért fordulnak minden olyan párthoz és társadalmi szervezethez, amely objektív érdekeinél fogva a demokratikus nemzeti front tagjává válhat. A Marokkói Kommunista Párt legutóbbi nyilatkozata szerint „a nagy antiimperialista és antifeudális frontban minden marokkói megtalálja helyét, a gyarmatosítók és a nagybirtokosok kivételével." A kommunisták a reakció széthúzó tevékenysége ellen, a nemzeti demokratikus erők legszélesebb egységéért harcolnak. Felhívásuk a nemzeti burzsoáziának is szól, mert úgy vélik, hogy ez még nem fejezte be haladó szerepét, s részt vehet az imperialistaellenes küzdelemben. Legfőbb törekvésük azonban a parasztsággal való együttműködés. *Minden* északafrikai államban a parasztság alkotja *a lakosság nagy többségét.* A nemzeti mozgalom: ag-

rárforradalom. Ezért, a *munkásosztály mellett, a parasztság a legjelentősebb forradalmi erő a gyarmatosítók és a nagybirtokosok ellen vívott harcban; hatalmas, természetes szövetségese a munkásosztálynak.* Az északafrikai kommunisták úgy vélik: nagymértékben a munkás-paraszt szövetség szilárdságától függ, hogy a közbenső rétegek és a nemzeti burzsoázia csatlakozzanak a nemzeti fronthoz.

A kommunisták arra törekszenek, hogy a nemzeti felszabadító harcot a munkásosztály irányítsa, de az e harcban való részvételüket nem teszik függővé ettől, s mindenkor támogatják a nemzeti burzsoáziát, ha az felveszi a küzdelmet a gyarmatosítók ellen. Az egyiptomi kommunisták szilárdan kiálltak Nasszer mellett, valahányszor síkraszállt az imperializmus ellen. Az algériai kommunisták részt vettek a felkelők mozgalmában és az egység jegyében 1956-ban beléptek a Nemzeti Felszabadító Front irányítása alatt álló nemzeti felszabadító hadseregbe. Mint Larbi Bouhali, az Algériai Kommunista Párt első titkára legutóbb mondotta, pártja mindig támogatta az Algériai Köztársaság ideiglenes kormányát, noha abban és annak szerveiben a párt — kívánsága ellenére — máig sincs képviselve. „Ez részünkről nem mesterkedés vagy taktika — magyarázza Larbi Bouhali —; mi elvből támogatunk bármely nemzeti felszabadító mozgalmat, amely ténylegesen harcol az imperializmus ellen." Ezt az elvet követve a marokkói kommunisták támogatták Mohamed királyt 1951-ben, amikor a gyarmatosítók cselfogásokkal meg akarták őt fosztani a hatalomtól, 1953-ban pedig követelték, hogy engedjék őt haza, hogy elfoglalhassa trónját és az ország visszanyerje függetlenségét. Más alkalmakkor is bebizonyították a kommunisták, hogy a nemzeti harc nagy érdekeit szem előtt tartják.

Az északafrikai kommunisták azonban tudatában vannak annak is, hogy a burzsoázia, osztálytermészeténél fogva, nem következetes a nemzeti mozgalomban. Az Algériai Kommunista Párt első titkára az előbb említett nyilatkozatában azt is leszögezte, hogy „a nemzeti forradalom a burzsoázia irányítása alatt gyakran megtorpan, eltévelyedik". A kommunista párt bírálatára szükség van a fegyveres forradalom idején, mint például jelenleg Algériában, de a függetlenség kivívása után is, amikor, amint látjuk, a burzsoázia — természeténél fogva — egyezkedni hajlandó a reakcióval. A burzsoázia nemcsak a gyarmatosítás, a gazdasági leigázás és a feudalizmus irányában tett engedményeket, hanem külpolitikai kérdésekben is. A Marokkói Kommunista Párt pl. bírálta a kormány gyenge magatartását a francia, amerikai és spanyol katonai támaszpontok kérdésében. A Tunéziai Kommunista Párt bírálta a burgibizmus" külpolitikájának ellentmondásait, Burgiba elnök nyugati orientációját a bizertai események előtt és után, és Tunézia hivatalos köreinek mulasztásait az afrikai antiimperializmus iránti szolidaritás terén. Az egyiptomi kommunista párt megbírálta az EAK által ellenőrzött sajtó szovjetellenes hadjáratait és a kormányzat sok más bűnét.

Az algériai kommunista pártot betiltották a francia gyarmatosítók, a marokkóival és az egyiptomival saját országuk reakciósai tették ugyanezt. De az üldöztetés és a reájuk szórt rágalmak ellenére e pártok tekintélye egyre növekszik, felhívásaikra mind nagyobb tömegek válaszolnak. II. Hasszán, az új marokkói király, néhány hónappal ezelőtt kommunistának ajánlotta fel megalakuló kormányában a földművelési tárcát, noha a pártot betiltották. Bármilyen okból történt is ez, a marokkói kommunista párt de facto elismerése nyilvánul meg benne. És vajon nem a párt befolyásának elismerését tartalmazzák-e az EAK által sorozatosan rendezett kommunista-ellenes hadjáratok is? Karim Hafid elvtárs egyik cikkében felhívta a figyelmet arra, hogy Nasszer egyetlen körútja alatt ötven olyan beszédet mondott, amelyben a nemzeti egység kérdését fejtegette, de közülük egyetlen egyben sem mulasztotta el, hogy támadja a kommunistákat. Az egyiptomi tömeges letartóztatásokról Karim Hafid elvtárs így ír: „Vajon ez nem valami eredeti, rendőri módja-e annak, hogy elismerjék a kommunistáknak a nemzeti felszabadító mozgalomban betöltött vezető szerepét?"

*

Az északafrikai népek történelme fordulóponthoz érkezett. Mint a 81 kommunista és munkáspárt Értekezlete tavaly Moszkvában megállapította, ma olyan korszakot élünk, amikor minden feltétele megvan annak, hogy a gyarmati elnyomástól nemrég megszabadult országoknak *ne kelljen a kapitalista fejlődés útjára lépniök*, hanem független, nemzeti-demokratikus országokká válhatnak. Megvan ennek minden objektív feltétele az északafrikai országokban is. A latinamerikai államok, amelyek ma ébredeznek, hogy véget vessenek a formai függetlenség és valóságos függés állapotának, példájukkal szintén az imperializmus és a reakció elleni elszánt harcra bátorítják az északafrikai népeket. Az igaz ügybe vetett mélységes hittel és azzal az önzetlenséggel, mely a Marx és Lenin zászlaja alatt küzdők sajátja, az északafrikai kommunista pártok minden erejükkel siettetni igyekeznek a történelmi folyamatot, hogy sokat szenvedett népeik számára szabad, békés, boldog életet, emberi méltóságot biztosítsanak.

Az északafrikai népek *egyre inkább érzik a szocializmus erkölcsi hatását.* Hatást gyakorolnak rájuk a szovjet tudomány és technika győzelmei, Gagarin és Tyitov eredményei a világűr meghódításában, a szocialista tábor országainak gyors gazdasági és kulturális felemelkedése. Mély hatással vannak rájuk a szocialista tábornak azok az erőfeszítései, amelyeket a gyarmati népek felszabadító harcainak támogatására, a béke megvédéséért és megszilárdításáért, az atomkatasztrófa elhárításáért, a leszerelésért tesznek és azért, hogy megszabadítsa az emberiséget a háború lidércétől. A szocializmus eszmei igazsága és megvalósulása, távlatainak felismerése a munkásosztály révén terjed el Észak-Afrikában.

Politisz Janisz

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A szocialista pedagógia hazai fejlődésének fontos dokumentuma

Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1960

A szocialista pedagógia hazai fejlődésének vizsgálatakor két lényeges összefüggésre kell tekintettel lennünk, hogy értékelésünk hiteles, a valóságnak megfelelő legyen. Egyrészről figyelembe kell vennünk, hogy a szocialista pedagógia 1956-ban igen súlyos helyzetbe került az e tudomány művelésében elkövetett dogmatikus hibák, valamint az ellenforradalmat megelőző és követő antimarxista támadások következtében. Másrészről szem előtt kell tartanunk, hogy melyek és mekkorák a jogos igényei a pedagógia tudományával szemben a pedagógiai gyakorlatnak, amely most készül fel iskolarendszerünk reformjának megvalósítására. E két pólus között kell elhelyeznünk pedagógiai tudományunkat, e két ponthoz való viszonya jelzi az elért eredményeket és a meglevő elmaradást.

A Magyar Tudományos Akadémia pedagógiai bizottsága most harmadízben jelentetett meg tanulmánygyűjteményt a szocialista pedagógia hazai művelőinek teremtéséből. Az első gyűjteményes kötet 1958-ban jelent meg. Megjelenésének az adott különös jelentőséget, hogy főként az 1957-ben lefolyt pedagógiai kutatásokról és ezek eredményeiről számolt be. Első dokumentuma volt annak a tudománypolitikának, amely produktív munkára ösztönözte mindazokat a kutatókat, akik elfogadták a szocializmus perspektíváját. Képet adott a kötet arról, hogy milyen mértékben lettünk úrrá az ellenforradalom utáni eszmei zűrzavar felett, programot adtak benne azok a kutatók, akik a dialektikus materializmus alapján állanak. A kötet valójában számadásnak készült; még nem egyértelműen tartalmazta azt, amit a szükségletek kívántak, hanem összegyűjtötte azt, ami volt, ami értékes volt. Az 1959-es évszámot viselő gyűjtemény már bátrabban, határozottabban fordult a valóság felé. A benne foglalt tanulmányok legtöbbje azt törekedett megmutatni: milyen eszközökkel és módszerekkel tárhatja fel a pedagógiai tudomány a fejlődés alapját alkotó *tényeket*. E szempontból a kötet a lehetőségek és variációk örvendetes gazdagságát mutatta. A tanulmánygyűjtemény

• Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 673, 673. old.

emellett a közeledő iskolareform pedagógiai és nevelés-lélektani problematikáját is visszatükrözte, jelezve a kutatók érdeklődését művelődéspolitikánk, közelebbről nevelésügyünk e nagy eseménye iránt. A második kötet sem szűkítette le tárgyát: képet adott a tudomány sokrétűségéről, a feladatok bonyolultságáról.

A most megjelent gyűjteményt viszont éppen a témaválasztás leszűkítettsége, az *egytémájúság* jellemzi. Nem azt mutatja be, hogy a pedagógiai kutatók milyen sok témával és kérdéssel foglalkoznak, hanem azt: hogyan szólnak hozzá a különféle érdeklődésű és beállítottságú kutatók egy adott és izzóan aktuális problémakörhöz. Nem szélességben, hanem mélységben nyújt betekintést a szocialista pedagógia fejlődésébe, s azt kell mondanunk: így még megbízhatóbb képet ad erről, ennek eszmei színvonaláról, a gyakorlathoz való viszonyáról.

Az a téma, amely köré a kötet tizenhét tanulmánya csoportosul, s amelynek sokoldalú megközelítésére törekszik: *az iskolai nevelés és oktatás tartalmi problémái.*

Alig van ennél izgalmasabb és aktuálisabb problémakör, s feltétlenül méltánylandó az, hogy a M. T. A. pedagógiai bizottsága éppen ezt választotta első tematikus kötete tárgyának. Az iskolai nevelés és oktatás tartalmában kell *közvetlenül* megnyilvánulnia a párt által irányított művelődéspolitikának, a tartalomnak kell tükröznie társadalmunk fejlődésének irányát, vagyis — egyszerűen megfogalmazva — az oktatás és a nevelés tartalma választ ad arra a kérdésre: *mire neveljük* gyermekeinket?!

A témaválasztás annál is inkább méltánylandó, mert tudjuk, hogy a nevelési rendszerünk átszervezéséről szóló „irányelvek" vitája igen széles közvélemény érdeklődésének középpontjába állította az oktatás-nevelés tartalmi kérdéseit. Nevelési céljaink elérése szempontjából elsődleges jelentőségű, hogy tisztázzuk a tartalmi kérdéseket. Ezt már azok is felismerték, akik hajlamosak voltak arra — és a pedagógusok között is akadtak ilyenek —, hogy a pedagógiának szinte egyetlen problémáját abban lássák: *hogyan neveljünk* — elszakítva ezt a korántsem lebecsülendő kérdést a megválaszolását determináló tartalom kérdésétől.

A kötet aktuális kérdésfeltevését, többségükben válaszok vagy válasz-kísérletek követik, amelyek figyelembe veszik a mai tényezőit. A tanulmányok szerzői jól tudják, hogy az oktatás és nevelés tartalmi problémáit csak „hic et nunc" lehet megoldaniuk.

A szerkesztők bevezető tanulmánya rámutat azokra a súlyos gondokra, amelyek e problémák megoldását befolyásolják. Elsőnek említik a *tartalmi maximalizmus* világszerte tapasztalt és vitatott jelenségét. Jóllehet köztudomású, hogy a gyermekekkel szemben támasztott túlzott és egészségtelen követelményeknek nemcsak tartalmi forrásaik vannak, a szerkesztők leszögezik, hogy „... elsődlegesnek kell minősíteni a tartalmi problémát, mivel a nevelés tartalmának pedagógiailag jól átgondolt tervezése nélkül kevés az esély a más forrásból eredő nehézségek kiküszöbölésére" (10. old.). Megoldásra váró feladat-

ként említik *a nevelés tartalmának pszichológiai szempontból történő elemzését.* Minden bizonnyal hatékonyabbá válik a nevelés, ha maga a tartalma is felkelti a gyermek érdeklődését, aktivitását. Egyebek között ez az összefüggés is megkívánja a tartalmi problémák pszichológiailag is indokolt megoldását. A nevelés tartalmának kialakításában jelentkező és a bevezető tanulmányban megemlített problémák közül a soron következő: *a nevelés tartalmának a dialektikus materialista szemléletre való alapozása és társadalmi fejlődésünk szocialista perspektíváival való összekapcsolása.* A szerkesztők úgy látják: hogy a dialektikus materialista szemléletet és a szocialista fejlődés perspektívái hatékonyabban érvényre jussanak a nevelés tartalmában, annak az a feltétele, hogy a társadalom és az iskola kapcsolata elmélyüljön és a nevelés igen érzékenyen reagáljon a valóságos élet jelenségeire, tendenciáira. Végül negyedikként említik *az iskolai nevelés és a termelőmunka összekapcsolásának konzekvenciáit* a nevelés tartalmára. E kérdés feltevésének jelentős és haladó múltja van, de tömegméretekben csak szocialista országban valósulhat meg. A feladat az, hogy kimunkáljuk: hogyan nyújtsunk a tanulóknak egységes folyamatban és a jelenlegi megterheltség csökkentésével olyan általános műveltséget, amely politechnikai ismeretekkel is ki van bővítve.

A nevelés és oktatás tartalmának voltaképpeni *természetére, mibenlétére* nézve némi ingadozás található a kötetben. „Az erkölcsi nevelés tartalmáról" című tanulmányban Szarka József nagyon helyesen szögezi le a szocialista pedagógiának azt az álláspontját, hogy az erkölcsi nevelés tartalma nemcsak ismeretekből és nézetekből áll, hanem meggyőződésből, készségekből és legfőképpen *magatartásból* is. Ez a megállapítás kiterjeszthető a nevelés egészére: a nevelés tartalma nemcsak ismeretanyagot jelent, hanem cselekvési módozatokat is. „A nevelés tartalmába... *készségeket és cselekvésformákat* is bele kell tervezni" — írja Szarka József (35. old.). Ez a nagyon korszerű és nagyon lényeges álláspont nem érvényesül a kötet egészében. A szerkesztők már említett bevezetője szerint a nevelés és oktatás tartalmán „azoknak a lényeges tudáselemeknek szerves együttesét értjük, amelyeket a nevelés célját magunk előtt látva tanítunk" (7. old.). Nos, ez jóval szűkebb terület, mint amelyet Szarka József megjelölt. Ez az ingadozás nem a kötet hibája, csupán azt jelzi, hogy a neveléstudomány rendszerében, fő funkcióinak — oktatás-nevelés-képzés — egymáshoz való viszonyában még ma is fel-felbukkannak tisztázatlan kérdések.

A kötetben levő tanulmányok az oktatás tartalmáról, illetőleg az oktatáson keresztül, annak keretei között végzett nevelésről szólnak; nagy részük tantervelméleti munka. Bár Szarka József említett tanulmánya — igen önkritikusan — azt közli, hogy az elmaradás éppen a nevelés vonatkozásában mutatkozik, a gyermek sokoldalú tevékenységének megszervezését, e tevékenységek tartalmát illetően — mégis hiányolnunk kell a kötetben azt, amit e területen már elért peda-

gógia-tudományunk, például a magyar Nevelési Tervjavaslat elkészítésével.

Feltűnő, hogy az a tanulmány, amely — Szarka József írása mellett egyedül ebben a kötetben — az erkölcsi nevelés problematikájával foglalkozik, szintén az erkölcstan *oktatása* oldaláról közelíti meg a kérdést. Juhász Ferencnek „Az erkölcstan oktatásának szerepe az erkölcsi tudat formálásában" című tanulmánya azt az érdekes kérdést fejtegeti, hogy az erkölcsi tudat kialakításában — amelybe beleérti az érzelmeket, a meggyőződést is —, milyen szerepe van a gyermek átélt tapasztalatainak és az oktatott ismereteknek, s milyen e két tényező egymáshoz való viszonya.

A szerző gazdag, a múltból és jelenkori nemzetközi tapasztalatokból vett illusztráló tényanyaggal vezeti be tanulmányát és foglal végül is állást az erkölcsi ismeretek oktatásának szükségessége mellett, anélkül, hogy kétségbevonná a gyermek erkölcsi tapasztalatainak megalapozó jelentőségét erkölcsi tudata fejlődésében. Fontos annak kiemelése is, hogy nem akármilyen tapasztalatokról van szó: *„Csak a szocialista gyermekközösségben... céltudatosan megszervezett közösségi tapasztalatok* alkalmasak az új ember új erkölcsi vonásainak hatékony formálására." (63. old.) A tanulmányban csak azt kifogásolhatjuk, hogy néhol — főként a történeti részben — elszakítja az oktatott etikai ismereteknek az erkölcsi tudat kialakításában játszott szerepét az adott erkölcs tartalmától és funkciójától. Márpedig a tényleges tapasztalatoknak és az erkölcsi normáknak a befolyása az ember erkölcsi fejlődésére sohasem független az adott etikai rendszer tartalmától és osztályfunkciójától. A tapasztalatok és az ismeretek olyan értelmű összefüggése, amilyent Juhász Ferenc tanulmánya végén megállapít, *csak* az osztálynélküli társadalomban, a szocialista pedagógiában érvényes. A tanítási órán kívüli nevelés problematikáját röviden érinti még Hermann Alice-nak „Az iskoláskor előtti nevelés tartalma" című írása is.

Mint az M. T. A. pedagógiai bizottságának előző gyűjteményes köteteiben, e kötetben is helyet kaptak a neveléslélektan képviselői. Kelemen László munkája, „A lélektani megismerés hatása a nevelés és oktatás tartalmára", inkább összefoglaló, regisztráló írás, amely a pszichológia feladatait és lehetőségeit ismerteti, elismerésre méltó rendszerességgel. Ki kell emelnünk a tanulmány bevezető részét, amely azzal foglalkozik, hogy mi a lélektani szempontok helye a nevelés és oktatás tartalmát meghatározó tényezők között. Helyesen tisztázza a maga és az egész pszichológia számára, hogy a gyermek szempontja, a pszichológiai tényező feltétlenül hat a nevelés tartalmának kialakítására, de *másként* hat, mint az e tartalmat döntően kialakító tényezők: a nevelési cél, a művelődési anyag. Kelemen László e megszorító, differenciáló nézetét örömmel fogadhatjuk, annál is inkább, mert az utóbbi időben — bár jószándékúan — sokszor elhangzik az a követelmény, hogy az iskolákban gyermekközpontú pedagógiát kell végezni. Ezen azt a jogos igényt értik, hogy az iskola, a nevelés a gyermek érdekében van, nem pedig valamely

pedagógiai eljárás öncélú megvalósításáért. A szocialista pedagógia azonban — mint a társadalmi fejlődés törvényeit tudatosan figyelembe vevő és alkalmazó tudomány — célközpontú pedagógia, amelynek éppen az *elérendő cél érdekében* messzemenően figyelembe kell vennie a gyermek gyermeki mivoltát. Ezt az összefüggést Kelemen László jól látja és alkalmazza. Kelemen László az életkori sajátosságok fogalmát is dinamikusabban tárgyalja, mint előző munkáiban, bár — megítélésünk szerint — e vonatkozásban még mindig kissé szűkre tervezi a marxista gyermekpszichológia lehetőségeit. A pszichológiának ki kell majd dolgoznia a nevelőhatásoknak azt az összefüggését, és sorrendjét, amely a leggyorsabbá és legbiztonságosabbá teszi a gyermek fejlődését.

Kelemen László tanulmányának egyik része egy „egyéni különbségeket figyelembe vevő" tantervi lehetőségét taglalja, leleplezve az ezzel kapcsolatos burzsoá nézeteket, amelyek az osztály-szelekciót szolgálják. Az egyéni különbségek problematikáját veti fel Lénárd Ferencnek „A tehetség problémája és a tanterv" című írása is. A tanulmány kérdésfeltevése: *„Hogyan lehetséges a jó és gyenge tanulókat együttesen, tehát egy osztály keretében a lehető legnagyobb mértékben fejleszteni?"* (173. old.) A tanulmányt gazdag fantáziájú, bátor gondolatmenet jellemzi, jól lehet járatlan utakon halad. A „tehetség és képesség" fogalmakkal kapcsolatosan bírálja a polgári pszichológia álláspontját és marxista módon, szovjet források felhasználásával értelmezi e fontos egyéni sajátosságokat. A feltett kérdésre Lénárd Ferenc nem ad végső választ, de jelzi a megoldás útját: az ismeretek *alkalmazásának* kell mind nagyobb szerephez jutnia az oktatásban, ilyen módon fognak megfelelően fejlődni a különböző fejlettségű és képességű tanulók.

Ha Lénárd Ferenc nem is tud még pontos választ adni a feltett kérdésre, azt el kell ismernünk, hogy ezt a kérdést a nevelőmunka gyakorlata is mind élesebben fogja feltenni, foglalkozni kell tehát megoldásával. Amíg egy iskolarendszer az osztályelnyomás eszköze, addig a tehetség-kiválasztás mindig az uralkodó osztály érdekeit szolgálja. A szocialista társadalomban azonban — a volt uralkodó osztályok művelődési monopóliumának megtörése után, a falu kulturális megerősödése után — a tehetségek felismerése és megfelelő fejlesztése egyik eszköze lehet a szocialista társadalom erősítésének.

A tantervkészítéssel foglalkozó tanulmányok közül elsőnek Faludi Szilárd írását említjük „Tantervi kutatások a Pedagógiai Tudományos Intézetben", amelyet műfajilag talán *műhelytanulmányként* jellemezhetnénk. A tanulmány azokat a problémákat és gondokat írja le, amelyek a Pedagógiai Tudományos Intézetben merültek fel a tantervek készítése során. Ez a körülmény sajátos életszerűséget visz Faludi Szilárd írásába, szinte kézzelfoghatóvá válik az a sokoldalú küzdelem, amely ma a marxista irányú tantervkészítők előtt áll. Minden gyakorlati lépés súlyos elvi kérdések megoldását is igényli, szinte egyidőben születik az új, az iskolareform igényei-

nek megfelelő tanterv, és a szocialista tantervelmélet. Örvendetes olvasni Faludi Szilárd éles és bátor kérdésfeltevéseit, azt a pártos és tudományos igényességet, amellyel a problémák megoldásához nyúl.

Mindenekelőtt azokat a tényezőket sorolja fel, amelyek a tantervben tükröződnek. Ilyenek: a társadalom által kitűzött cél, a tudományosság elve, az egész társadalmi műveltség „a maga jellegzetes etikai, esztétikai és egyéb követelményeivel" (282. old.) és végül maga a gyermek, sajátos fejlődéstörvényeivel. Mindez együttvéve határozza meg egy tantárgy struktúráját. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a tantervnek szerves egységet kell alkotnia azokkal a nevelési tervekkel, amelyek több szocialista országban — közöttük nálunk is — készülnek és kipróbálás alatt állanak. „A tantervnek a nevelési terv részeként és eszközeként kell funkcionálnia, nevelésközpontúnak kell lennie" (284. old.) — állítja fel a követelményt, majd rámutat arra a visszás helyzetre, hogy bár a tanterv ilyen sokféle körültekintéssel, nevelésközpontúan készül, a gyakorlat a gyerektől csupán *anyagtudást* követel. Foglalkozik a tanulmány a tanterv gyakorlati jellegével, fejtegeti, hogy mit jelent az anyag felhasználása a természettudományos és a humán tárgyakban, majd arról értekezik: lehet-e és hogyan lehet tudományos kutatás tárgya a tanterv mint olyan, s milyen legyen e kutatás metodológiája. Szembeszáll azokkal a nézetekkel, amelyek a pedagógiai kutatásokra egyoldalú, pozitivista színezetű ténykutatást akarnak ráerőszakolni. A tudományoknak „... a vizsgált terület sajátos természetéhez kell igazodniok". (290. old.)

E fejtegetések után Faludi Szilárd a Pedagógiai Tudományos Intézet tantervkutatási tervét ismerteti. Rámutat arra, hogy napjainkban a tantárgyak ismeretanyaga ellentmond, vagy legalábbis nem felel meg az iskola elé kitűzött céloknak és feladatoknak. Szakadás van az iskola nevelő céljai és oktatási anyaga — a szerző szavait idézve: „ünnepi frazeológiája" és „hétköznapi gyakorlata" között (294. old.). Ennek az az oka, hogy a tantárgyak tanterveit „szakosok" készítették, akik nem elsősorban „iskolában", hanem saját „szaktárgyukban" gondolkoznak. A tantervkészítésben az a feladat, hogy minden tantárgy alá legyen rendelve a nevelés általános céljának, a tantárgy kezelése pedagógiai kiindulású legyen, „amely mindenekelőtt az általános nevelés sajátos lehetőségeit keresi a tantárgyban és nem egyszerűen — »a szakmát«" (295. old.).

Nincs módunkban nyomon követni, hogyan látja megoldhatónak a szerző ezt a feladatot. Tény az, hogy *látja* és ki is fejti ennek a módját, bár tisztában van a feladat nehézségével is. Faludi Szilárd cikkéből azt a benyomást szerzi az olvasó, hogy a Pedagógiai Tudományos Intézet *felkészült* a tantervek elkészítésére, kellő elvi alappal és tudományos biztonsággal rendelkezik a feladatok megoldására. Önkéntelenül felvetődik az a kérdés, hogy érvényesülnek-e és mennyire érvényesülnek a most készülő tantervek kialakításában a tanterv-

kutatásokban már elért eredmények.

A kötet tanulságai alapján jogosnak érezzük a szerkesztők bevezető tanulmányának azt az igényét, hogy valósuljon meg *„a neveléstudomány nagyobb részesedése a nevelés tartalma kialakításában"* (22. old.) és bízunk abban, hogy az új tantervek kidolgozásában közreműködő tantervi bizottságok hatékonyan érvényesítik majd a neveléstudomány eredményeit, köztük e kötet számos gondolatát is. Ezen eredmények felhasználásának problémáját szeretnők még — egy kis kitérővel — kiszélesíteni.

Vezető szervek, és az érdekeltek széles tömegei gyakran vetik fel a neveléstudomány fogyatékosságait, rendszerének kialakulatlanságát, egyes alapfogalmainak tisztázatlanságát, egyes területeinek elhanyagoltságát, és mindezek végső következményét: azt, hogy nem adott elegendő segítséget a gyakorlatnak. Nem szándékunk, hogy ezen észrevételek igazságát és jogosságát kétségbevonjuk vagy csökkentsük. Nem a pedagógiával szembeni fenntartások és éles kritikai álláspontok gyengítésére, hanem a pedagógia helyzetének sokoldalúbb és teljesebb megítélése érdekében tartjuk szükségesnek az ellenkérdés felvetését: *Vajon a pedagógiai gyakorlat, és a nevelésügyi apparátus felhasználja-e, alkalmazza-e mindazt — bármilyen csekély is ez a szükséglethez képest —, amit a szocialista pedagógia már létrehozott, kidolgozott?*

Az a benyomásunk, hogy ebben a vonatkozásban nem megnyugtató a helyzet. Akár a kutatások eredményeinek nem ismerése, akár a pedagógiával szembeni esetleges előlegezett bizalmatlanság, akár pedig megfelelő áttételek hiánya az oka: vannak olyan jelenségek, amelyek arra utalnak, hogy a pedagógia *már ma is* több pozitív hatást gyakorolhatna az élő nevelésügy egész gyakorlatára.

Visszatérve a kötet ismertetésére — sajnos, nincsen terünk ahhoz, hogy a tantervelmélettel foglalkozó valamennyi írást részleteiben elemezzük. Csupán megemlítjük Szoboszlai Miklós „A koncentráció, a tananyagkiválasztás és elrendezés néhány problémája" című terjedelmes tanulmányát, amely a koncentráció kérdését igen sokoldalúan és tiszteletet keltő rendszerességgel közelíti meg. Különösen a természettudományokban járatos olvasó olvassa érdeklődéssel Bori István és Garami Károly munkáját „A termelés oldaláról támasztott tantervi kívánalmak megállapításának néhány tanulsága", amely kutatás-metodológiai szempontból is jelentős új elemeket tartalmaz. Talán elég, ha csak azt említjük meg, hogy a tananyag megállapításához valóban felhasználják a társadalom igényeit, feldolgozzák a közoktatástól távol álló szakemberek véleményét, álláspontját.

Tanulságos olvasmány Kiss Árpád írása is (Tanulás, iskola, tanterv). Részletesen, gazdag neveléstörténeti anyaggal illusztrálva fejti ki a tanulás emberformáló szerepét, majd — ugyancsak történetileg — vizsgálja, hogyan segítette az iskola a tanulást. Színes idézetek segítségével, keményen bírálja meg a középkori iskolát és az ennek hagyományait folytató iskolatípusokat. Nem

hallgathatjuk azonban el, hogy a régivel szembeállított „új iskola" fogalma pontatlan: a napjaink bonyolult nevelési feladatait eredményesen megoldó iskolát nevezi újnak (110. old.). Vajon a szocialista iskolára gondol itt a szerző? Ez nem derül ki a szövegből. Egyetérthetünk viszont a tantervnek azzal a felfogásával, amelyet tanulmánya zárórészében fejt ki: „...a tantervet úgy kell tekintenünk, mint egy sokkal nagyobb körre kiterjedő, *az oktatást is magában foglaló nevelőmunka egy oldalának a rendszerezését*". Ha nem is teljes e meghatározás, de tendenciája feltétlenül helyes, s azok véleményét tükrözi, akik ma a tantervkészítés munkáiban részt vesznek.

Különleges oldaláról vizsgálja a tantervkészítés kérdését, s talán éppen ezért jut igen mély következtetésekre Szokolszky István, „A tantervi követelmények és az iskolai osztályozás" című tanulmányában. Az osztályozás funkciójából indul ki, amely nem más, mint a tantervi követelmények és a tanulói teljesítmények egymáshoz való viszonyának kifejezése érdemjegyek formájában (385. old.). Megállapítja, hogy az osztályozás nagyon sok esetben nem tölti be ezt a funkciót, s ennek következtében a polgári pedagógia egyes irányai el is vetik az osztályozást. A szocialista pedagógia — az összes nehézségek ellenére — fenntartja az osztályozást és objektív osztályozásra törekszik, jóllehet tudja; teljes objektivitás nem lehetséges, mert az osztályozás voltaképpen nem mérés, hanem becslés. Szokolszky István a *tantervi követelmények tisztázottságát* tekinti — igen meggyőzően — a nagyobb objektivitás alapjainak, vagyis annak a pontos meghatározását, hogy mihez mérjük a tanulók teljesítményét. A jelenlegi tantervek kevéssé segítenek ehhez, mert nem adnak biztos támpontot arra, hogy *mit kérjünk számon* a tanulótól. Ilyen módon tág tere nyílik a tanári szubjektivitásnak, s az értékelés relatívvá válik.

A szerző a megfelelő követelményrendszer, az osztályzati normák bevezetését sürgeti, de egyben — az eddigi kísérletek alapján rámutat a várható komoly nehézségekre is. El kell például dönteni, hogy a tanterv követelményeit jó, közepes vagy gyengébb tanulóra szabják-e. Mai tanterveink eleve arra számítanak, hogy csak a tanulók egy kisebb csoportja végzi el az anyagot. A jelenlegi helyzetben nem érvényesül az osztályozás nevelő funkciója sem, hiszen az osztályozás *csak* akkor lehet igazságos, ha objektív, ha tehát szilárd követelményre támaszkodik. A számonkérés, az értékelés módja jelentősen befolyásolja a tanulók tanulmányi munkáját, s ezért is előbbre kell haladni e tekintetben. Szokolszky István tanulmányának egyes gondolatai, tendenciái már a most készülő tantervben és a hozzá kapcsolódó utasításokban felhasználhatónak látszanak.

A tanulmánykötet többi tanulmányát helyszűke miatt csak megemlítjük, jellegük szerint csoportosítva őket. Tantárgymódszertani problémákat dolgoz fel Cser Andornak „A középiskolai matematika tantervének körvonalai és problémái" című írása. Külföldi tapasztalatokról számolnak be a következő írások:

Székely Endréné: „A középiskolával kapcsolatos néhány külföldi elgondolás és egyes hazai reformtörekvések"; Tihanyi Ferenc: „Az oktatás és nevelés tartalmának újabb alakulása a Szovjetunió iskoláiban"; Faragó László: „A természettudományos oktatás, a munkára nevelés és a népművelés a világ néhány országában." Geréb György „Középiskolás tanulók megterhelésének és pihenésének vizsgálata" címmel közli kísérleti eredményeit és két tanulmányt olvashatunk a gyógypedagógia köréből (Jankovichné, Dalmai Mária: „A nevelés és az oktatás tartalmának alakulása értelmi fogyatékos gyermekeknél"; Bors Vilmos: „A nevelés és az oktatás tartalmának alakulása hallási fogyatékos gyermekeknél").

*

Nem tagadjuk, hogy élénkebb színekkel festettük a kötet tanulmányainak értékét, a kutatások bennük foglalt eredményeit és alig világítottunk rá az árnyoldalakra. Ez a „pozitív optika" a jelen esetben szándékos volt.

Az volt a célunk, hogy a kötet alapján megmutassuk a szocialista pedagógia-tudomány hazai fejlődésének legfőbb sajátosságait. Közülük elsősorban az eszmei megerősödést kell örömmel konstatálni, amelynek legfőbb motorja: *a valóság felé fordulás.* Az iskolarendszer fejlesztésének problémái előtérbe állították az oktatás-nevelés tartalmának új, magasszínvonalú kialakítását és ez a roppant erejű igény érlelte, mélyítette a pedagógia-tudományt.

Az ismertetett kötetben összegyűjtött eredményes kutatások alapján egyetérthetünk a szerkesztőknek azzal a véleményével, hogy szervezetileg is jobban kellene biztosítani a tudományos eredmények feldolgozását és alkalmazását, a döntésre hivatott tényezők kellő tájékoztatását. Egyetértünk azzal a nézettel is, „hogy ezt a tudományt nagy társadalmi hatásának és felelősségének megfelelő mértékben erősítsük meg és fejlesszük ki" (25. old.).

Bakonyi Pál

A magyar ipar, statisztikai adatgyűjtemény*

Ipari fejlődésünk gazdasági kérdéseivel foglalkozó szakemberek az ötvenes évek közepéig joggal kifogásolták, hogy nincsenek megfelelő részletességű statisztikai publikációink, melyekre elemző, kutatómunkájuk során támaszkodhatnának. Hasonló jellegű észrevételeket hallhattunk nemcsak a kifejezetten gazdasági területen tevékenykedő, a statisztikai anyagokat szakmai munkájukban igénylő dolgozóktól, hanem olyan elvtársainktól is, akik párt vagy tömegszervezeti munkájukat agitációs területen végezték. A korábbi években nem vettük kellően figyelembe Lenin figyelmeztetését: „A statisztika a kapitalista társadalomban kizárólag »hivatalos személyek« vagy szakemberek szűk kö-

* Központi Statisztikai Hivatal, 1961.

rének volt a dolga — nekünk be kell vinnünk a statisztikát a tömegek közé, népszerűsítenünk kell, hogy a dolgozók előbb-utóbb maguk is megértsék és lássák, hogyan és mennyit kell dolgozniok, hogyan és mennyit pihenhetnek, hogy az egyes kommunák gazdálkodása, *üzleti eredményeinek összehasonlítása* általános érdeklődés és tanulmányozás tárgyává váljék."[1] Hiányoztak az egyes népgazdasági ágak eredményeit ismertető és az egész népgazdaságot átfogó statisztikai kiadványok. Nem tekinthettük kielégítőnek a nyilvános tervjelentéseket sem. Ugyanakkor nem helyeztünk kellő súlyt arra sem, hogy a vállalatok dolgozóival megismertessük az üzemükre vonatkozó statisztikai adatokat és így bekapcsoljuk őket közvetlen munkaterületükön túl a hiányosságok elleni harcba, és a tartalékok feltárására mozgósítsuk őket.

E mulasztás pótlása már négyöt évvel ezelőtt megkezdődött, amikor a Központi Statisztikai Hivatal a nyilvános tervjelentéseken túl megkezdte évkönyveinek, zsebkönyveinek és egyéb kiadványainak publikálását. A vállalatoknál pedig az jelentett előrelépést, hogy ismertették a mérlegbeszámolókat, megvitatták azokat, a tervjavaslatok kidolgozásába bevonták a kollektívákat.

A népgazdaság eredményeit ismertető kiadványok sorából kiemelkedik a Központi Statisztikai Hivatal közelmúltban megjelentetett „A magyar ipar, statisztikai adatgyűjtemény" c. munkája. A gyűjteményben közel 800 nagyméretű oldalon részletes adatokat találhatunk az egész magyar ipar fejlődéséről. Ez alapvetően megfelel annak a célkitűzésnek, hogy kielégítsük az érdeklődők igényeit, tényanyagot adjunk a gazdasági szakemberek számára kutató, elemző munkájukhoz.

Hasonló méretű, az ipar állapotával, fejlődésével foglalkozó statisztikai publikáció még nem jelent meg Magyarországon. Nemzetközi viszonylatban is ritkaságszámba megy ilyen részletes statisztikai kiadvány. Összeállítói nagy és körültekintő munkát végeztek, amikor a mintegy negyedmillió közölt adatot rendszerbe foglalták. Az adatgyűjtemény többek között részletesen ismerteti az ipari termelésre, létszámra, munkaidőre, termelékenységre, munkabérre, átlagkeresetre, gépi berendezésekre, állóeszközökre, anyagfelhasználásra, termelési költségre vonatkozó jellemző adatokat.

Az ipar egészére vonatkozó adatok felölelik az 1938 és az 1958 közötti időszakot, a szocialista iparnak 1949—1958 közötti fejlődését szemlélhetjük természetesen sokkal részletesebben feldolgozott statisztikai sorok, táblázatok alapján. Ezek a statisztikai adatok pontos képet adnak arról a nagy fejlődésről, amelyet iparunkban a felszabadulás után, de különösen az iparosítás elmúlt évtizedében elértünk.

Részterületekre vonatkozóan (iparágak termelése, felhasznált erőgépek, az alkalmazottak száma stb.) még korábbi időkről, az 1920-as évekből is találhatunk különféle adatokat. Ezeket jól felhasználhatják azok is, akik az

[1] Lenin Művei, 27. kötet. Szikra, 1952. 226. oldal.

ipar gazdaságtörténeti kérdéseivel foglalkoznak.

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari Főosztálya — mint a kiadvány bevezetésében kiemeli —, elsődleges céljának azt tekintette, hogy az iparra és annak fejlődésére vonatkozóan minél több adatot tegyen közzé, ennek következtében az egyes ágazatokról közölt adatok részletessége, az ismertetés mélysége, az idősorok hossza nem egyenletes. Az azonban kétségtelen, hogy minden iparcsoport, iparág vonatkozásában az eddigi publikációkhoz képest sok újat ad az Adatgyűjtemény.

Hasznosnak bizonyult a Statisztikai Hivatal azon fáradozása is, hogy a kiadvány összeállításánál saját általános és szakmai adatgyűjtésén túl, figyelembe vette és beépítette a publikációba a szakminisztériumok speciális adatgyűjtésének legfontosabb anyagát is. Így jelentősen bővült azoknak a közölt iparági műszaki-gazdasági mutatószámoknak, jellemzőknek a köre, melynek alapján elemezhetjük az ágazatok fejlődését, állapotát. Nagy jelentősége van annak, hogy ilyen részletes iparági mutatókat a jövőben is közöljünk.

*

A statisztikai adatgyűjtemény ismertetése, a Központi Statisztikai Hivatal érdemeinek méltatása mellett, néhány kritikai észrevételt is szeretnék tenni, mely úgy gondolom, hasznosítható lesz más hasonló jellegű kiadványok megjelentetésénél, illetve e gyűjtemény folytatásának szerkesztésénél.

Csökkenti az anyag használhatóságát, hogy viszonylag későn, 1961 közepén jelent meg (általában 1958-ig tartalmaz adatokat). A jövőben le kell küzdeni a publikációval kapcsolatos kezdeti nehézségeket, hasznosítani kell a tapasztalatokat és akkor rövidebb átfutási idő elegendő a statisztikai anyag megjelentetéséhez, hiszen a Központi Statisztikai Hivatal egyéb kiadványai viszonylag sokkal gyorsabban látnak napvilágot.

A kiadványt a Statisztikai Hivatal forrás jellegű gyűjteménynek szánta. Ezért a szerkesztésnél nem az volt a cél, hogy a publikáció az ipar gazdasági elemzését nyújtsa, feltárja a fejlődéssel összefüggő problémákat — azonban jelen formájában is alkalmas arra, hogy számanyaga ilyen elemzések, vizsgálatok alapjául szolgáljon, sőt egyes vonatkozásban találunk a kiadványban elemző táblázatokat, olyan összeállítású adatközléseket, melyek megvilágítják a vizsgált jelenség szerkezetét, annak változásait. Ilyenek például különböző jellemzőknek a vállalati nagyságrend függvényében való ábrázolását nyújtó vagy a szakképzettség és a munkások nemenkénti megoszlásának összefüggő alakulását ismertető táblázatok.

Éppen ezek a táblázatok hívják fel figyelmünket arra, hogy az utolsó évek anyagának ismertetésénél kívánatos lett volna kiterjedtebben alkalmazni az ilyen elemző jellegű közlést. Csak példaként említem meg, hogy a vállalatok nagyságának függvényében több jellemző is vizsgálható, így többek között a munkáslétszám és adminisztratív és egyéb alkalmazottak arányának összefüggése, vagy kifejező lett volna az egy főre jutó vállalati eredmény mutatójának közlése stb.

Igaz, hogy az anyag ilyen jellegű bővítése jelentősen megnövelte volna a kiadvány terjedelmét, különösen ha az elemző táblázatok bőségesebb közlése mellett, a szerkesztők több helyen közlik az abszolút számok (termelési érték, létszám stb.) mellett a fejlődést, a szerkezetet áttekinthetőbben jellemző viszonyszámokat is. A későbbiek során azonban a visszamenőleges adatok közlésére nem lesz szükség, a szerkesztőknek is kevesebb munkájuk lesz, így azt hiszem az ilyen jellegű bővítés nem ütközik akadályokba.

A kiadványban a grafikus ábrázolást is fel lehetett volna használni. Ezzel kapcsolatban elsősorban nem olyan jellegű ábrázolásokra gondolok, melyek egyszerűen a számanyagból közvetlenül, minden nehézség nélkül leolvasható tendenciákat juttatják kifejezésre, hanem olyan jellegű ábrázolásokra, melyek az elemzést, az összefüggések feltárását segítik elő. Például hasznos lett volna így bemutatni az állami, a szövetkezeti és a magánkisipar területi elhelyezkedését, vagy más helyen olyan grafikus ábrázolási módszereket felhasználni, melyek az egyes mutatók tényezőinek szerkezetében beálló változásokat fejezik ki.

Eddigi észrevételeim lényegében azt vetik fel, hogy az Adatgyűjtemény folytatólagos megjelentetésénél a dokumentáláson túl nagyobb súlyt kapjon az elemző rész. Természetesen nem gondolok szöveges értékelésekre, hanem a statisztikai kifejezés és elemzés eszközeinek szélesebb körű alkalmazására a szerkesztésnél. Ennek érdekében a közlési tervek összeállításánál több, az általános érdeklődés homlokterében álló területeket kellene kiválasztani és ezekre vonatkozóan elemző táblázatokat kellene beépíteni az anyagba. Ez a kiadványt felhasználó gazdasági szakemberek számára megkönnyítené azt, hogy az Adatgyűjteményt forrásmunkaként felhasználják és egyúttal példát mutatna arra is, hogy a statisztikai kifejezés eszközeit jól alkalmazva, tömören, áttekinthető formában miként kell a statisztikai anyagot feldolgozni, közölni.

Feltétlenül helyes az, hogy ilyen kiadvány függelékében a szerkesztők ismertetik a fontosabb statisztikai fogalmakat, röviden megmagyarázzák az egyes mutatók tartalmát. Szükséges ez, mivel a publikáció elsősorban nem statisztikai szakemberek számára készült, sőt még ma is előfordul, hogy az egyes fogalmak értelmezése közgazdászok körében, még hazai viszonylatban sem mindig egységes. Az Adatgyűjtemény a fogalmak ismertetését tartalmazza is, azonban erre alig másfél oldalt szán. Abból a meggondolásból, hogy a fogalmak részletes magyarázatát a Központi Statisztikai Hivatal 1958. évi évkönyve már tartalmazta, az Adatgyűjteményben csak szűk kiegészítését találjuk meg a korábban közölteknek. Ilyen volumenű munka megérdemelte volna azt is, hogy a teljes magyarázó szöveget foglalja magában, a felhasználók számára ez könnyítést jelentett volna. Fel lehetett volna használni ezt az alkalmat arra, hogy néhány vonatkozásban javítsák és bővítsék a már közölt magyarázatokat.

Végül ilyen nagy anyagot tar-

talmasó statisztikai kiadványnál rendkívül nagy szerepet játszik a szerkesztés, az anyag csoportosítása, a közlésnek nyomdatechnikai megoldása. Rendkívül fontos az, hogy az anyagot felhasználó könnyen tájékozódni tudjon a számanyagrengetegben. Az anyag elrendezése általában megfelelő, tagolása logikus, jól követhető. Legfeljebb annyit lehet ezzel kapcsolatban felvetni, hogy egyes, a közölt anyagban előforduló ismétlések, más szerkesztést követve kiküszöbölhetők lettek volna. Azonban ehhez nem csupán a táblák más statisztikai elrendezésére lett volna szükség, hanem nagyobb mértékben kellett volna élni a korszerű nyomdatechnika lehetőségeivel. Sajnos ezen a területen a kiadvány messze elmarad a kívánt színvonaltól. Minden bizonnyal a kiadó (Statisztikai Kiadó Vállalat) szűk technikai lehetőségei okozták ezt. Szükségesnek tartom annak megfontolását, hogy jövőben a Központi Statisztikai Hivatal a megjelentetés külső formáira is nagyobb súlyt fektessen, nem csupán esztétikai szempontból — bár ez sem teljesen mellékes —, hanem a felhasználhatóság, az áttekinthetőség megkönnyítése céljából.

Befejezésként szeretném mégegyszer kihangsúlyozni azt, hogy az Adatgyűjtemény összeállítói nagy és gondos munkát végeztek. Feltétlenül szükségesnek tartom, hogy meghatározott időközönként (2—3 év) a szokásos statisztikai évkönyvek mellett ennek kiegészítését, folytatását is megjelentessék. Sőt azt is meggondolandónak tartom, hogy, ha nem is ezzel azonos volumenben, de az eddigi publikációknál szélesebb terjedelemben, az iparéhoz hasonló jelleggel más fontos népgazdasági ágak (például mezőgazdaság) statisztikai anyagát is önálló, összefoglaló kiadványban jelentessük meg.

Ollé Lajos

Dr. Bernát Tivadar—Dr. Enyedi György:

A magyar mezőgazdaság termelési körzetei*

A mezőgazdasági termelés területi elhelyezkedésének vizsgálata régóta foglalkoztatja az agrártudományok több ágát, témája ez az agrárgazdaságtannak, az üzemszervezésnek, valamint a gazdaságföldrajznak is. A különböző tudományágak más-más különleges szempontból vizsgálják ezt a kérdést, azonban a régebbi vizsgálatoknak (a kutatási szempontok különbsége ellenére) van egy közös vonása, az, hogy általában távol maradtak a gyakorlattól, vizsgálataik eredményei nem kerültek felhasználásra. Ez érthető, mert a tőkés viszonyok között sem a kis-, sem a nagygazdaságok nem olyan feltételek közepette gazdálkodtak, hogy elfogadtak volna bármilyen formában ilyen értelmű irányítást.

Napjainkban ez a helyzet gyökeresen megváltozott. Ma a szo-

* Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, 1961.

cialista tervgazdálkodás és a szocialista nagyüzemi gazdálkodás viszonyai között a gyakorlati gazdaságpolitika, a gyakorlati üzemszervezés követeli a tudomány útmutatását a mezőgazdasági termelés területi elhelyezése tekintetében is. Jelenleg már nem elvont vizsgálati anyag az, hogy milyen termelési ág hol helyezkedik el, s az elhelyezkedést milyen tényezők határozzák meg, mert ezeknek megbízható ismerete szükséges ahhoz, hogy a fejlesztési terveket erre az alapra építsük. Nálunk a mezőgazdasági termelés tervszerű elhelyezése — a népgazdasági erőforrások leghatékonyabb kihasználása céljából — közvetlen munkaprogramként jelentkezik. Ezért nagyon időszerű volt egy olyan tanulmány megjelentetése, amely megkísérli a magyar mezőgazdaság jelenleg adott termelési körzeteit, az egyes mezőgazdasági ágazatok területi elhelyezkedésének sokrétű társadalmi-gazdasági folyamatát meghatározni és elemezni.

A problémakör — amelyet a könyv tárgyal — sokrétű és rendkívül bonyolult, ezért a szerzők nem is törekedhettek teljességre. Azt tűzték ki célul, hogy bemutassák a termelés adott elhelyezkedését, hogy meghatározzák az adott termelési körzeteket. Ezzel kétségkívül olyan ismereteket adnak, amelyeket mind a tudományos, mind a gyakorlati dolgozók hasznosíthatnak. Egyben érzékeltetik azokat a hatalmas lehetőségeket is, amelyek a mezőgazdaság szocialista átalakításával a termelés optimális és ésszerű területi specializálásában rejlenek.

A mezőgazdasági termelési körzetek vizsgálatánál a szerzők figyelembe veszik a természetföldrajzi környezet adottságait, de ügyelnek arra hogy ne essenek a földrajzi determinizmus hibájába, és igen helyesen a közgazdasági tényezőket tartják döntőnek.

A termelési körzetek vizsgálatát közigazgatási határok keretei között végzik, és hogy az ebből adódó hibaforrásokat csökkentsék — a közigazgatási határok eltakarják a határokon belül a különbségeket — a legkisebb közigazgatási egységeket (a községeket) veszik alapul.

A termelési körzetek elhatárolása — a szerzők alkalmazta módszer szerint — a bruttó termelési érték szerkezetének vizsgálata alapján történik. A termelési körzetek megállapításához a növénytermelés és az állattenyésztés körzeteinek szintézise alapján jutnak el. A könyv ennek a munkának csak első fázisa, amennyiben csak a szántóföldi növénytermelés körzeteit tartalmazza. (További kötetek foglalkoznak majd a kertészet és az állattenyésztés termelési körzeteivel, valamint a komplex körzetelhatárolással és ennek részletes jellemzésével.)

A szerzők a munka végső célját tartják szem előtt, s ezért a mezőgazdasági termelésnek csak azon elemeit vizsgálják, amelyeket felhasználhatnak a vázolt célkitűzés megvalósítása közben.

A leírt vizsgálati eredmények nagy tömegű kutatási anyag feldolgozásáról tanúskodnak.

Az egyes növények termelési körzeteit a *termőképesség* kiszá-

mítása alapján határolták el. A módszer lényege a következő: a járási terméshozamokat (m/t, ahol m= a járás termésmennyisége, t = a vizsgált növény vetésterülete) a járás egész szántóterületére vetítették (amely = T) vagyis a számításokat a következő képlet alapján végezték:

$$\frac{m}{t} \cdot \frac{t}{T} = \frac{m}{T}$$

Az így nyert viszonyszám tulajdonképpen a járás egész területére számított termésátlag. Ez az országos szinten hasonló módon számított termésátlaghoz viszonyítva a termőképességet kifejező koefficienst adja. „Ez a viszonyszám lényegében azt fejezi ki, hogy az illető járás a vetésterületéhez mérten milyen arányban részesedik az országos termésmennyiségből: tehát a termésmennyiség arányos-e a vetésterülettel, vagy aránytalanul kisebb, illetve nagyobb annál" (14. old.).

A szerzők — igen helyesen — nem elégszenek meg az egyes termelési ágak, illetve kultúrák jellemző körzeteinek meghatározásával, hanem megkísérlik ezek szintézisét is. Elhatárolják a szántóföldi növénytermesztés területi típusait is. Ezt a bruttó értéktermelés alapján végzik el.

Megállapítják, hogy az országban 4 összefüggő terület jelölhető ki, ahol a területegységre jutó bruttó termelési érték erősen meghaladja az országos átlagot (3500 forint felett van). Ezek: 1. a Nyírség nyugati és középső része, a területileg hozzákapcsolódó Hajdú megyei járásokkal; 2. a Dél-Tiszántúl; 3. a Duna—Tisza köze északkeleti vályogos peremtája a hatvani járással; 4. a Duna-völgy észak—déli szakasza, a sztálinvárosi járástól Mohácsig.

A legalacsonyabb az 1 kh-ra jutó bruttó termelési érték (2700 forint alatt) a Kiskunságban, a Körös—Berettyó vidékén és Borsod megye hegyvidéki járásaiban.

Az ország egyes nagyobb tájegységei a bruttó termelési érték szerkezete alapján a következőképpen jellemezhetők: 1. A Kisalföld egész területén a szálas- és lédús takarmányok szerepe a legfontosabb. Második helyen járásonként eltérően az ipari növények (cukorrépa), zöldségfélék és a kenyérgabona következnek. 2. A Dunántúli Középhegység nagyobbik részére a szálas-takarmány és a takarmánygabona termesztés jellemző. (A zirci járásban a burgonya és a zöldség kerül az első helyre.) 3. A Délnyugat-Dunántúlon a burgonya és a zöldség jelentkezik első helyen (ezt Somogy nyugati részén a kenyérgabona, Zalában a szálastakarmány követi). 4. A Dunántúl keleti része heterogén képet mutat. A terület legnagyobb részén azonban a takarmánygabona dominál. 5. A Duna—Tisza köze legnagyobb részén a zöldségfélék jelentik a bruttó termelési érték fő kialakító faktorát. A Kiskunságban a kenyérgabona a fő termék, amely burgonyával és kukoricával kombinálódik. 6. A Tiszántúl középső része a búza—kukoricatermeléssel jellemezhető. A Dél-Tiszántúl heterogén képet mutat. 7. Az Északi-hegyvidék szintén változatos képet nyújt (a Sajó völgyében a szálastakarmány-termesztés, Hevesben,

Nógrádban pedig a zöldség-burgonyatermesztés kerül előtérbe).

Az elemzésből levonható az a következtetés, hogy azokon a területeken is elérhető magas termelési érték, ahol az állattenyésztés adottságai viszonylag rosszak. Ehhez csak a növénycsoportok helyes kiválasztása szükséges. Ugyanakkor egyik tájon sem mondhatunk le az állattenyésztés fejlesztéséről. A vizsgálat eredményei világosan megmutatják, hogy hazánkban nincsenek eleve szegénységre, alacsonyszínvonalú gazdálkodásra determinált területek, legfeljebb olyanok, ahol a jó eredmények elérése az átlagosnál nagyobb erőfeszítést kíván, vagy a termelt kultúrák ésszerűbb megvalósítását igényli.

Valószínű, hogy szakkörökben vitatni fogják e munka módszereit és egyes eredményeit, vonatkozik ez főleg azokra a megállapításokra, amelyeket a fejlesztés irányára nézve tettek a szerzők. Bizonyos hiányérzet keletkezhet az olvasóban az egyes kultúrák területi elhelyezkedését alakító közgazdasági tényezők korántsem teljes, kimerítő elemzése következtében is. Ez azonban nem róható fel a szerzők hibájául. E vonatkozásban csak a különböző tudományágak közös erőfeszítése hozhat kielégítő eredményt.

A gazdaságföldrajz két fiatal művelőjének munkája elismerésre méltó, hasznos mű, amely az agrárközgazdászok és általában a mezőgazdaság iránt érdeklődők fokozott figyelmére tarthat számot. Örvendetes a mű megjelenése azért is, mert tudományos életünk biztató fellendülését jelzi. Bátor kezdeményezés és egyben tudományos eredmény is, melyet a gyakorlati tervezőmunkában máris felhasználhatunk. S ez a legnagyobb érdeme.

A Mezőgazdasági Kiadó jó munkát végzett. Nemcsak a könyv szép kiállításáért illeti dicséret, hanem azért is, mert felkarolta fiatal kutatóink helyes kezdeményezését. Várjuk a könyv második kötetét.

Csendes Béla

Dr. Sarlós Márton

SZÉCHENYI ÉS A FEUDÁLIS JOGREND ÁTALAKULÁSA

A tanulmány — a burzsoá zsoá szerzők munkáitól eltérően — nem elszigetelten, hanem valamenynyi jogág területén összefüggően ismerteti Széchenyi jogi felfogását, és mindig az eredeti forrásanyagra támaszkodva — a Hitelről a Blick-ig és a „Disharmonia és vakság" c. kéziratig — politikai magatartásával összefüggésben követi Széchenyi jogászi álláspontjának alakulását és korára gyakorolt hatását. Az olvasó hű képet kap arról a szerepről, amelyet Széchenyi a feudális magyar jogrendszer átalakításában betöltött, és új oldaláról — jogászi szempontból megvilágítva — tárul fel előtte a Kossuth—Széchenyi-vita is.

A könyv élesen rámutat a burzsoá szerzők túlzásaira, ferdítéseire, a kellő jogtörténeti ismeretek hiányából származó súlyos hibáira és nem hallgatja el a felszabadulás utáni irodalom tévedéseit sem. A túlzások, a hibák és a tévedések korrigálása érdekében a könyv II—IV. fejezete taglalja Széchenyi jogi felfogásának negatív vonásait is. Ezek, különösen pedig Széchenyinek az 1832/36-i országgyűlésben a jobbágykérdésben tanúsított magatartása, majd a büntetőjogi reformokat, a bíráskodás nyilvánosságát és a botbüntetést illető nézetei bizonyára meglepik azokat az olvasókat, akik a burzsoá irodalom ferdítései folytán nem tudták, hogy Széchenyi sem a Hitelben, sem a Stádiumban nem javasolta a jobbágyterhek, az úrbériség teljes megszüntetését, ellenezte a *kötelező* örökváltságot, a büntető tárgyalásoknak Pest megye által bevezetni kívánt nyilvánosságát, és a nem nemesekkel szemben fenn akarta tartani a botbüntetést.

De amennyire részletesen elemzi a szerző Széchenyinek földbirtokos arisztokrata voltából származó negatív megnyilatkozásait, ugyanolyan nyomatékosan emeli ki a Hitel és a Stádium lázító szókimondásait, a feudális földtulajdon elleni támadásának jelentőségét, különösen pedig azt, hogy Széchenyi, mint igaz hazafi, 1848 márciusában és áprilisában, minden korábbi ellentétet félretéve, aktívan támogatta a Batthyány—Kossuth kormányt.

Mind politikailag, mind jogászilag fontos a könyv utolsó fejezete, amelyben a szerző részletesen ismerteti Széchenyinek az 1849-i függetlenségi nyilatkozathoz való viszonyulását. Ezt a fontos témát a régebbi irodalom elhanyagolta.

Sarlós Márton kimutatja, hogy szerződéses államfelfogásából kiindulva „Széchenyi Döblingben 1860-ban és Kossuth Debrecenben 1849-ben tökéletesen egyező magyar államjogi felfogást vallottak, ha politikájuk iránya eltérő is", hogy Széchenyi a debreceni trónfosztást jogilag ugyanúgy ítélte meg, mint Kossuth és az 1849-es nemzetgyűlés, hogy a függetlenségi nyilatkozat Széchenyi szerint is „alapjában teljesen jogszerű" volt.

A Kossuth—Széchenyi-vita elindítója tehát nem az Ausztriához való viszony kérdése volt.

Sarlós Márton tanulmánya új és figyelemre méltó alkotás, a terjedelmes Széchenyi-irodalomban felhívja a figyelmet arra is, hogy egyes történelmi és gazdaságtörténeti kutatásoknál, politikai következtetések megállapításánál menynyire szükséges a jogtörténeti módszerek alkalmazása.

Dr. S. B.

Dr. Nagy László—dr. Seres Imre:

A TERMELŐSZÖVETKEZETI TÖRVÉNY

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

A könyv a termelőszövetkezeti mozgalom törvényes rendezésének kérdéseivel foglalkozik.

A termelőszövetkezetek általános szervezeti működésének jogi szabályozásában kiemelkedő jelentőségű az 1959. évi 7. sz. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: Tvr.), amely mérföldkövet jelent termelőszövetkezeti mozgalmunk több mint tízéves történetében. A Tvr. a termelőszövetkezetek működésének szilárd törvényes alapja és egyben szocialista fejlődésünk alapvető jogi biztosítéka. Fontos érdekek fűződnek ahhoz, hogy a Tvr. és a hozzákapcsolódó további jogszabályok (az 1960. évi 8. sz. és az 1960. évi 18. sz. tvr.) rendelkezéseit, gazdasági, általános politikai és szövetkezeti célkitűzéseit a termelőszövetkezetek vezetői jól ismerjék. Hasonlóképpen alaposan ismerni kell ezeket a jogszabályokat mindazoknak az állami funkcionáriusoknak, akiknek a termelőszövetkezetek állami irányítását és e jogszabályok rendelkezésének helyes alkalmazását kell megvalósítaniuk. Éppen ez a célja a könyvnek: a Tvr. és a hozzákapcsolódó fontos jogszabályok magyarázó ismertetése.

Az I. fejezet a Tvr. általános, bevezető rendelkezéseit ismerteti és magyarázza. A II. fejezet a könyv legterjedelmesebb fejezete: a termelőszövetkezet működésére és működésével összefüggő legfontosabb jogviszonyaira vonatkozó rendelkezéseket ismerteti és magyarázza. A III. fejezet a termelőszövetkezeti csoportra vonatkozó rendelkezéseket közli. A IV. fejezet pedig a Tvr. vegyes rendelkezéseiről, a szövetkezet és a tagok közötti jogviták eldöntésére, valamint a működési szabályok megsértése esetén alkalmazható szankciókra vonatkozó rendelkezésekről szól.

A jogszabályok rendelkezéseihez fűződő magyarázatok részben gyakorlatiak, részben elméletileg is megvilágítják az egyes fontos kérdéseket. Ez a könyv erős oldala. Megjegyzendő, hogy az elméleti magyarázatok helyenként túlzott kitérésként is hatnak, egyes részletkérdésekben pedig vitathatók, vagy legalábbis alaposabb kifejtést igénylő állásfoglalást tartalmaznak. (Ez egyben mutatja a termelőszövetkezetek működésével összefüggő elméleti kérdések kidolgozásának nagy fontosságát is.)

A könyv értékes, hiányt pótló munka. A termelőszövetkezetek irányításával és fontos ügyeivel foglalkozó állami funkcionáriusainknak, valamint maguknak a termelőszövetkezeti vezetőknek is komoly segítséget nyújt gyakorlati munkájukban.

B. J.

Hont Ferenc

VALÓSÁG A SZÍNPADON

Hont Ferenc több mint negyedszázad alatt írt tanulmányaiból ad válogatást ez a Színháztudományi Intézet kiadásában megjelent kötet. Csupa olyat, amelyben a kitűnő színházi szakember — Gémier személyes tanítványa, Sztanyiszlavszkij tanításainak és módszerének első magyar népszerűsítője, a szocialista színésznevelés egyik előharcosa — a színjáték és színjátszás realizmusának kérdéseivel, az antirealista irányzatok és áramlatok érvelő leleplezéseivel foglalkozik. Tudtuk eddig is, hogy Hont Ferenc — aki kora ifjúságában került közel mind a munkásmozgalomhoz, mind a színházhoz — elméleti és gyakorlati munkásságával egyaránt hatással van fiatal rendezőink egyre bátrabb kísérletező kedvére, s a magyar színész-pedagógiára. A kötet alapján még világosabban áll előttünk Hont pályájának jelentősége. Tanulmányai ékesen bizonyítják, hogy a

szerző már a harmincas évek elején *alkalmazni tudta a marxizmust a színház feladatainak, a színészi és a rendezői munka elemzésében és megértetésében.*

Kétfrontos harcot vívott; egyrészt az idealista nézetek, a naturalista és formalista színházi stílusok ellen, másrészt azért, hogy a marxizmus védelme ne fakuljon az ellenfelek érveit elhallgató fantomok elleni harccá. A szerző 1952-ben írott — s véleményünk szerint ma is helytálló — „Antirealista színpadi irányzatok" című tanulmányában élesen bírálja, többek között, Meyerhold úgynevezett „színpadi taylorizmusát". Ugyanakkor határozottan leszögezte, hogy Meyerhold „tehetséges gyakorlatában találhatunk továbbfejleszthető értékeket". Hont következetesen állt ki a színházi realizmusért az élen harcoló Sztanyiszlavszkij mellé, s a maga gyakorlatából vett példákkal is megerősítette Sztanyiszlavszkijnak azt a tételét, hogy a színház a valóság tükrözése, a színjátszás az átélés művészete. Ugyanakkor fellépett Sztanyiszlavszkij egyes megállapításainak mitizálása és félremagyarázása, a nagy szovjet rendező és színháztudós egyes kísérleteiből levont túlzó következtetések ellen. A Szovjetunióban az elmúlt években igen értékes és mélyreható viták zajlottak le Sztanyiszlavszkijjal és a Sztanyiszlavszkij-rendszerrel kapcsolatban. E viták fényében — amelyeknek összefoglaló ismertetése igen hasznos lenne — ugyancsak helyesnek bizonyul Hont hosszú küzdelme Sztanyiszlavszkijért és a színészi átélés és alakítás egységéért.

A most megjelent kötet — bár a szerző elméleti életművének csak kis részét tartalmazza — nemcsak mint színháztudóst, hanem mint színvonalas, képzett kritikust és publicistát is bemutatja Hont Ferencet. Az 1958-ban és 1959-ben írt cikkeiben a szerző — a szocialista kulturális konszolidáció érdekében — leleplezte a hazug mulattatást, s az öncélú dramaturgiai és rendezői kísérleteket. A színház legmaibb feladatairól, az új közönségről, a korszerű műsorpolitikáról szóló cikkei, a magyar drámairókhoz intézett, eszme-ébresztő felhívása — számos, az ellenforradalom által eltorzított, színházzal és színházpolitikával kapcsolatos fogalmat segítettek tisztázni.

Hontnak voltak tévedései, elméleti működésének vannak hiányosságai is. Az 1954-es Magyar Dráma Hetének — a kötetben szereplő — értékelése, több találó megállapítás mellett, egyes színművekkel kapcsolatban lebecsüli a művészi kivitelezés fontosságát, s dramaturgiai engedményeket tesz a helyes tárgyválasztás javára. Amikor még gazdagabb elméleti munkásságot, az eddigi eredmények továbbfejlesztését várjuk a szerzőtől — örülnénk, ha a gyakorlatban is láthatnánk Hont Ferenc legújabb rendezői elképzeléseit, a múlt és a jelen színpadra vitt valóságával kapcsolatos hitvallásának konkrét alkalmazását.

A. G.

MAGYAR NÉPMESÉK

A felszabadulás óta soha nem látott fokot ért el hazánkban a nép művészi alkotóerejének ápolása, a veszni indult hagyományok feleleventése, a néprajzi értékek megőrzése az utókor számára. Akár a helyi néprajzi gyűjtések eredményét, akár az Állami Népi Együttes világszerte aratott sikereit tekintjük: büszkék lehetünk szocialista tömegkultúránk erősödésére. A népi zene, tánc, díszítőművészet (fazekasság, hímzés stb.) feledéstől megmentett és új életre keltett értékei eléggé közismertek. Most a „Magyar népmesék" három vaskos kötete gyarapítja ezt a folklorisztikus kincsestárat.

Ortutay Gyula, a kérdés kiváló ismerője szerkesztette a köteteket és írta a bevezetőt. Tanulmányá-

ban átfogó történeti képet és tudományos értékelést ad. A magyar népmesék első, írásos említésével Anonymus krónikájának lekicsinylő szavaiban találkozunk. Ortutay ettől az első nyomtól kezdve vezeti az olvasót a magyar népmesék történetén, egészen az olyan magas irodalmi feldolgozásokig, mint Petőfi János vitéze és Arany Toldija. A jószándékú törekvést megillető elismeréssel, de kritikával is tárgyalja az első tudatos gyűjtők munkásságát és az első gyűjteményeket (Magyar Népköltési Gyűjtemény, 1872–1924). A két világháború között indult meg az új gyűjtés, modern szempontok szerint (Ortutay Gyula, Dégh Linda és mások közreműködésével.) Ekkor terjedt ki a kutatók, gyűjtők figyelme ezekre a fontos tényezőkre: megismerni „a mesemondás szokásait, hagyományos módjait, szerves egészként tekinteni *egy* mesemondó egész tudását, vizsgálni a mesehallgató kis közösségek szerepét a hagyományozásban, a továbbhaladásban, a közösségi ízlés kialakításában".

Népmeséink jellegéről szólva Ortutay lényeges vonásként emeli ki az újrateremtés törekvését (amit gyakran a hallgatók is megkívánnak), másrészt a ragaszkodást a meglévőhöz, a hagyományhoz. A magyar mese, (eltérően sok nyugateurópaitól) nem merev szerkezetű, ezért beleszövődik a mesemondó élete, a maga és környezetének, hallgatóinak foglalkozása. Ezt egyébként ma is tapasztalhatjuk: a régi, de modernizált mesékben egyaránt szerepel a termelőszövetkezet és a repülőgép. A magyar népmese további (természetesen más népek meséiben is megtalálható) jellemzői a drámaiság, a bonyolult szövedék, a színesség és az érzékletes erő. S még egy érdekes sajátossága a magyar népmesékben: a csodás, varázslatos elem *reális* ábrázolási módja, kifejezése.

A három kötet több száz meséje — Dégh Linda és Kovács Ágnes válogatásában és jegyzeteivel — eleven, immár mindenki számára hozzáférhető bizonyossága a tudományos megállapításoknak. A Szépirodalmi Könyvkiadó ízléses formában adta kezünkbe a népi képzelőerőnek, nyelvi gazdagságnak ezt a kincsestárát.

Gy. L.

Pesold Ferenc:

ÚJPESTI HÁZ

Magvető könyvkiadó

1932. július 15-én Hain Péter, Horthy pribékje egy Thék Endre utcai lakásból elhurcolta Sallai Imrét és Fürst Sándort. A KMP két vezetőjét a magyar királyi igazságszolgáltatás statáriális bíróság elé állítja, a rögtönítélő eljárást egyáltalán nem indokoló vádak alapján halálra ítéli. Bűnük: „A proletár néven ismert társadalmi osztály kizárólagos uralmának létesítésére irányuló mozgalmat szerveztek, vezettek, irányítottak..."

E világraszóló hazug és gyilkos bírósági komédia hetében játszódik Pesold Ferenc regénye, az Újpesti ház. Nem Sallai, nem is Fürst a hőse a történetnek, hanem a kor, amelyben a proletariátus ilyen embereket, Sallaiakat, Fürstöket adott a nemzetnek. A két kommunista mártír sorsa kíséri az újpesti házról szóló igaz históriát. Ez az *egy* újpesti ház híven tükrözi minden bérkaszárnya napjait: miként éltek 1932-ben a szegényemberek a város peremén.

Pesold Ferenc a proletárként nem a felfedező szemével látja, regényének lapjairól egy munkásember csöndes szava szól, egy *közibük való* mesél mértéktartóan, de annál erősebb igazsággal. Alakjai erényekkel, hibákkal, vágyakkal telt hús és vér emberek. Sokkönyvű írótársak tanulhatnak Pesoldtól: kíméletlen okosságot, keserű-édes humort, valóságízű munkásszót, hitelt teremtő bonyolítást. Pesold művészi és politikai öntudata természetes egység-

ben formálja, hozza közel az olvasóhoz a história szereplőit.

Nem könnyű formát választott. A mozaikkép számtalan apró portréja adja a szomorú idők freskóját. Éles, jólmunkált férfifej az illegális harcos Ránki és lelkes „kapcsolata", az ifjúmunkás Cigány. Kitűnően rajzolt alak a matracsirban is a holnapi jobbon töprengő ács: Vitner. S nem bábok az újpesti ház asszonyai, Pesold szemérmesszerelmes munkásnői, pörölnek, fecsegnek, nevetnek, csókolnak, s mindhalálig kitartanak. A lumpenproletárok rajza sem torz, olyanok voltak, mint a félművelt, számító Pénzes, a muzsikus Pataki úr, a pletykás házmesternő s a gyanakvó, önérzetét egy nyűtt nadrágért elhajító hiú Tibor. Elénk áll az alkohol-őrjítette Dinka, az önmagától undorodó orvos, Szöcske, a romantikára szomjazó utcalány vagy a szerencsétlen Mari, az újpesti Édes Anna.

Két elgondolkoztató hiányérzetet hagy bennünk a mű. Pesold majdnem teljesen azonos arányban mutatja be az újpesti ház összes lakóit. Az olvasó a regény egyikmásik hőséről többet szeretne tudni. A másik hiányérzetet az adja, hogy a Sallai—Fürst per nem kap elég helyet a regényben, kivált a mai ifjabb nemzedék nevelése szempontjából. 1932. július 29-én délután hat órakor, alig egy órával Sallai és Fürst kivégzése után már osztogatták a röpcédulát Csepelen, a MÁVAG-nál, s az újpesti házakban is, a kommunisták kiáltványát: „Végtelen súlyos csapás, amely pártunkat érte, de a KMP él, fejlődik és... harcunkat folytatjuk tovább..." **L. M.**

Nemes György

KILENC HÓNAP

Kossuth Könyvkiadó

Nem sok könyvünk van, amely regényesen ábrázolja ezt a forrongó és forradalmi, üstökösszerűen fel és letűnt kort, a magyar szocialista építésnek ezt a rövid preludiumát: az 1919-es Tanácsköztársaság néhány hónapját. Nemes György könyve ilyen munka. Amit tanulmányokból, újságcikkekből, történelmi és politikai elemzésekből megismertünk, az itt fordulatos mese keretében élő emberek sorsaként tárul fel előttünk. Hogyan élték át ezt az időszakot 1918 és 1919 Budapestjén, az Orczy úton és a József utcában, a Gizella téren és a Koronaherceg utcában? Hogyan gondolkodtak és cselekedtek, küzdöttek, szerettek és gyűlöltek?

Két család áll a regény középpontjában, egy nyomdászé és egy bankáré. E kettő összekapcsolódik, szétválik, s már le is zajlott az októberi őszirózsás és a proletárforradalom. Maradt az egyik oldalon a halál, a könny, a másikon az aljasság diadala. A regény egyik érdekessége, hogy a nyomdász-családnak is van olyan tagja (anyai nagybácsi), aki az úri világhoz dörgölődzik, az ellenforradalmárok zsoldosa lesz, de a bankár-famíliában is akad, aki a becsületes életet választja és vállalja a munkások oldalán.

Lőrincz nyomdász Feri fia katonaszökevényként érkezik 1918 nyarán Budapestre. Kommunista, illegálisan dolgozik. Így kerül össze a Galilei-kör fiatal forradalmi értelmiségeivel, köztük Mártával, Flórián Frigyes bankár lányával. Ez a két család találkozásának, s a két fiatal szép, szomorú szerelmének nyitánya, s ekkor kezdődnek a forradalmi változások is Budapesten.

Kilenc hónap telik el, s ebből az igazán feszült, a városban és a lelkekben nagy változásokat hozó, az utolsó négy, a tanácshatalom rövid időszaka. Nemes György főképpen azokat a változásokat ábrázolja, amelyek ebben az időszakban mennek végbe a szereplők gondolat és érzésvilágában. A két pólus — bátor, az önfeláldozó, bár a forradalom kemény harcaiban érzelmeit túlságosan elrejtő, s kissé érdes Feri, s a megátálkodott ellenforradal-

már tiszt Tihamér. Közöttük érdekes emberek sorsa, színek, jellemek széles skálája, szociáldemokrata munkások, becsületes és becstelen politikusok, bankár-szerető, szépfiú és úrilányka. Mikor a könyv utolsó lapját átfordítja az olvasó, érzi, hogy akik akkor átmenetileg győztek, a Flórián Frigyesek és az Abonyik, az idő rostáján mégis kiestek, Feri, Márta, s akik hozzájuk tartoztak, vagy a harc tüzében mellé jük kerültek igaz és nemes emberek, a jövő emberei.

A Kilenc hónap szórakoztató olvasmány, és realista kép a négy évtized előtti nagy időkről.

T. I.

E SZÁM SZERZŐI:

VÉRTES IMRE: a Pártélet helyettes szerkesztője, **WILHELM MEISSNER:** az NDK budapesti nagykövete, **HEGEDÜS ANDRÁS:** a KSH elnökhelyettese, **CSIZMADIA ERNŐ:** a Társadalmi Szemle munkatársa, **LUKÁCS JÓZSEF:** a Világosság felelős szerkesztője, **POLITISZ JANISZ:** újságíró, **BAKONYI PÁL:** a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet pedagógia tanszékének vezetője, **OLLÉ LAJOS:** a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Statisztikai tanszékének vezetője, **CSENDES BÉLA:** a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

FEHÉR LAJOS, FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KÁLLAI GYULA főszerkesztő), **KISS KÁROLY, KOMJÁT IRÉN** (felelős szerkesztő), **MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ORBÁN LÁSZLÓ, SZIGETI JÓZSEF, SZIRMAI ISTVÁN**

СОДЕРЖАНИЕ

ИМРЕ ВЕРТЕШ: Основной закон передового отряда советского народа 1
ВИЛЬХЕЛЬМ МЕЙСНЕР: Германский вопрос и мир Европы — — 12
АНДРАШ ХЕГЕДЮШ: Система материальной заинтересованности и технический прогресс — — — — — — — — — — — — 32
ЭРНЕ ЧИЗМАДИЯ: Современная организация производства в социалистическом сельском хозяйстве — — — — — — — — 51
ЙОЖЕФ ЛУКАЧ: Развитие науки и современное богословие — — 66

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Роль рабочего класса в национально-освободительном движении североафриканских стран (ЯНИС ПОЛИТИС) — — — — — — 86

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Важный документ развития социалистической педагогики в Венгрии (ПАЛ БАКОНЬИ) — — — — — — — — — — — — — 97
Венгерская промышленность, статистический сборник (ЛАЕШ ОЛЛЕ) 105
Бернат—Энеди: Производственные районы венгерского сельского хозяйства (БЕЛА ЧЕНДЕШ) — — — — — — — — — — — 109

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

INHALT

IMRE VÉRTES: Die Statuten der Vorhut des Sowjetvolkes — — — 1
WILHELM MEISSNER: Die deutsche Frage und der europäische Frieden — — — — — — — — — — — — — — — 12
ANDRÁS HEGEDÜS: Die materielle Interessierheit der technischen Kader und der technische Fortschritt — — — — — — — 32
ÉRNŐ CSIZMADIA: Zeitgemässe Organisierung der Produktion in der sozialistischen Landwirtschaft — — — — — — — — — 51
JÓZSEF LUKÁCS: Der wissenschaftliche Fortschritt und die moderne Theologie — — — — — — — — — — — — — — 66

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Die Rolle der Arbeiterklasse in der nationalen Befreiungsbewegung der nordafrikanischen Länder (JANIS POLITIS) — — — — 86

BUCHBESPRECHUNGEN

Ein wichtiges Dokument der Entwicklung der sozialistischen Pedagogie in Ungarn (PÁL BAKONYI) — — — — — — — — 97
Die Ungarische Industrie. Statistische Angabensammlung (LAJOS OLLÉ) — — — — — — — — — — — — — — 105
T. Bernát — Gy. Enyedi: Die Standortverteilung der landwirtschaftlichen Produktion in Ungarn (BÉLA CSENDES) — — — — 109

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

SOMMAIRE

IMRE VÉRTES: Les Statuts du Parti Communiste de l'URSS — — 1
WILHELM MEISSNER: La question allemande et la paix européenne 12
ANDRÁS HEGEDÜS: Le principe de l'intérêt matériel et le développement de la téchnique — — — — — — — — — — — — 32
ERNŐ CSIZMADIA: L'organisation moderne de la production dans l'agriculture socialiste — — — — — — — — — — — — 51
JÓZSEF LUKÁCS: Le progrès scientifique et la théologie contemporaine — — — — — — — — — — — — — — — 66

REVUE INTERNATIONALE

Le rôle de la classe ouvrière dans le mouvement de libération nationale des pays nord-africains (JANIS POLITIS) — — — — — 86

COMPTS-RENDUS

Un document important du développement de la pédagogie socialiste hongroise (PÁL BAKONYI) — — — — — — — — — — 97
L'industire hongroise. Recueil de donnés statistiques (LAJOS OLLÉ) 105
Bernát—Enyedi: Disposition territoriale de la production agricole en Hongrie (BÉLA CSENDES) — — — — — — — — — — 109

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RÉCENTS

CONTENTS

IMRE VÉRTES: The Statutes of the Vanguard of the Soviet People — 1
WILHELM MEISSNER: The German question and European peace — 12
ANDRÁS HEGEDÜS: The application of material stimuli to our technical cadres and its effects on technical progress — — — — 32
ERNŐ CSIZMADIA: Up-to-date organization of production in socialist agriculture — — — — — — — — — — — — — — 51
JÓZSEF LUKÁCS: Scientific advance and modern theology — — — 66

INTERNATIONAL REVIEW

Role of the working class in the national liberation movement in the countries of North Africa (JANIS POLITIS) — — — — — 86

BOOK REVIEWS

A vital document concerning the development of pedagogy in Hungary (PÁL BAKONYI) — — — — — — — — — — — — — 97
Hungarian industry. Compilation of statistical data. (LAJOS OLLÉ) — 105
T. Bernát — Gy. Enyedi: The communal distribution of Hungarian agricultural production (BÉLA CSENDES) — — — — — — 109

NOTES ON NEW PUBLICATIONS

MEGJELENT!

Mario Montagnana

Egy torinói munkás visszaemlékezései

Értékes írás az olasz munkásmozgalom egy jelentős időszakáról.

356 old. Ára: 26,— Ft

☆

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

Ára: 3,— Ft

OLVASÓINK FIGYELMÉBE AJÁNLJUK!

Ismét megjelent magyarul

MARX KÁROLY:

A TŐKE

I. kötete	824 old.	Ára: 50,— Ft
II. kötete	500 old.	Ára: 32,— Ft
III. kötete	916 old.	Ára: 50,— Ft

☆

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ